

Jouko Talonen

ESIKOIS-
LESTADIOLAISUUS
JA SUOMALAINEN
YHTEISKUNTA
1900—1944

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN
TOIMITUKSIA 163

FINSKA KYRKOISTORISKA SAMFUNDETS
HANDLINGAR 163

Jouko Talonen

ESIKOISLESTADIOLAISUUS JA
SUOMALAINEN YHTEISKUNTA
1900–1944

SUMMARY:

First Born Laestadianism in the Finnish
society between 1900 and 1944

HELSINKI 1993
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA
SOCIETAS HISTORIAE ECCLESIASTICAE FENNICA

Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle julkaistavaksi esittäneet
professorit Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne

Kannen suunnittelu: Liisa Seppo
Kansikuva esittää Lahden esikoislestadiolaisten rukoushuonetta 1930-luvulla
(yksityiskokoelma).

Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
PL 48 (Fabianinkatu 7)
SF-00014 Helsingin yliopisto

Myynti: Tiedekirja, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki
Puh. (90) 635 177, telekopio 635 017

ISBN 951-9021-93-0
ISSN 0356-0759

Tekstinvalmistus: Magneettisesta tekstistä
Painaminen ja sidonta: Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1993

Saatteeksi

Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian jatko-opintoja aloittaessani vuoden 1980 alussa oli pyrkimykseni laaja-alaisesti selvittää lestadialaisen herätysliikkeen poliittis-yhteiskunnallista merkitystä suurlakosta toiseen maailmansotaan. Tutkimussuunnitelman laajuus pakotti varsin pian rajauksiin. Vuonna 1988 julkaistu väitöskirjani käsittelee nimenomaan Pohjois-Suomen lestadialaisryhmien (vanhoillislestadialaisuus, uusiheräys) poliittis-yhteiskunnallista profiilia 1905–1929. Kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle jäi tässä vaiheessa pääasiassa Etelä-Suomessa vaikuttanut esikoislestadialaisuus. Siksi nyt ilmestynyt tutkimus Esikoislestadialaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900–1944 on jatkoa väitöskirjalleni.

Vuosien varrella olen saanut korvaamatonta asiantuntija-apua monilta esikoislestadialaisuuteen lukeutuvilta henkilöiltä. Heistä on mainittava ennen muita arkkitehti *Raimo Airamo* Lahdesta ja rakennusarkkitehti *Seppo Leivo* Espoosta. He ovat herätysliikkeen tuntijoina luovuttaneet auliisti aineistoaan ja tietojaan käytettäväkseni. Dosentti *Hannu Mustakallio* on lukenut käsikirjoitukseni ja tehnyt lukuisia korjausehdotuksia, jotka epäilemättä ovat olleet tutkimukselleni hyödyksi. Suomen kirkkohistoriallisen seuran sihteerinä hän on myös huolehtinut monista käytännön kysymyksistä painatusvaiheesta.

Professorit *Markku Heikkilä* ja *Eino Murtorinne* ovat puolestaan Suomen kirkkohistoriallisen seuran nimeäminä asiantuntijoina lukee neet käsikirjoituksen, ja heidän lausuntojensa perusteella tämä tutkimus ilmestyy seuran sarjassa. Olen kiitollinen heille useista korjausehdotuksista, jotka edistivät tutkimukseni viimeistelyä.

Pastori *Teijo Peltola* on huolehtinut puhtaaksikirjoituksesta. Tutkimukseni viimeistelyvaiheessa auttoi puolestaan *Taneli Vähäkangas*. Englanninkielisen yhteenvedon on laatinut *Eeva-Kaisu Kempainen*, joka on myös tarkistanut tutkimuksen kieliasun.

Tähän tutkimukseen olen saanut apurahat Helsingin yliopistolta, Maaseudun säätiöltä ja Snellman-säätiöltä.

Vantaan Koivukylässä 30.6.1993

Jouko Talonen

Sisällys

I	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	9
II	"VANHINTEN" PERINNE JA ESIKOIS- LESTADIOLAISUUS	12
	1. Lars Levi Laestadiuksen ja Juhani Raattamaan suhde yhteiskuntaan ja valtionkirkkoon	12
	2. Joonas Purnu – esikoislestadiolaisuuden ensimmäinen "vanhin"	14
	3. Esikoislestadiolaisuuden synty	18
III	PATRIARKALLIS-KONSERVATIIVISEN YHTEIS- KUNTAKÄSITYKSEN JATKUMINEN (1900–1929)	21
	1. Esikoislestadiolaisuuden leviäminen Suomessa	21
	2. Esikoislestadiolaisuus ja heräävä yhteiskunnallinen radikalismi	32
	3. Poliittisen osallistumisen ongelma	36
	a) Saarnaajakokouksen päätös ja sen aiheuttama keskustelu	36
	b) Ruotsin Lapin "vanhimmat" puoluekysymyksen ratkaisijoina	38
	4. Valkoisen Suomen puolesta	42
	5. Kokoomuspuolueen riveissä	47
	6. Askeettis-rigorigistinen suhde kulttuuriin	53
	7. Taloudellinen toimeliaisuus ja yritteliäisyys	56
	8. Esikoislestadiolaisuus ja kansankirkko	68
IV	POLIITTISEN OIKEISTON JA ÄÄRIOIKEISTON JÄNNITYKSESSÄ (1930–1944)	80
	1. Esikoislestadiolaisuuden kannatuksen vakiintuminen	80
	2. Liikkeen asenne oikeistoradikalismiin	85
	a) Lapuanliikkeen mainingeissa	85
	b) Lujan yhteiskuntajärjestyksen puolesta	91
	c) Irtsanoutuminen K. A. Lohen maltillisesta linjasta ..	96

3. Taistelu kieltolaista	97
4. Ernest Hedborgin poliittis-yhteiskunnalliset harrastukset	104
a) Ns. vapaa työväenliike	104
b) Kansallinen työväenpuolue ja isänmaallinen kansanpuolue	113
5. Kokoomuspuolueen ja isänmaallisen kansanliikkeen rajankäynti herätysliikkeessä	116
6. Laajeneva osallistuminen kunnallispolitiikkaan ja vilkastuva yritystoiminta	125
7. Suhde evankelis-luterilaiseen kirkkoon tulee myönteisemmäksi	129
8. Kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta	143
a) Talvisodan uskonnollinen tulkinta	143
b) Jatkosota perusarvojen puolesta	145
 V TUTKIMUSTULOKSET	 147
 LIITTEET	
1. Vanha-Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen hallituksen jäsenet 1921–1944	152
2. Esikoislestadiolaiset kunnallisvaltuutetut 1919–1944	153
3. Esikoislestadiolaiset kirkkovaltuustojen jäsenet 1919–1944	154
 LYHENTEET	 155
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	157
HENKILÖHAKEMISTO	180
PAIKKAKUNTAHAKEMISTO	184
SUMMARY	187

I Tutkimustehtävä

Lestadiolaisen herätysliikkeen suuressa hajaannuksessa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa muodostui ns. esikoislestadiolaisuus omaksi, liikkeen perinnettä voimakkaasti vaalivaksi osaryhmäkseen. Ryhmän vaikutus tuntui lähes kaikkialla herätysliikkeen vaikutusalueilla: Pohjois-Ruotsissa, Pohjois-Norjassa, Pohjois-Amerikassa ja Suomessa.¹ Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää esikoislestadiolaisuuden yhteiskunnallista roolia Suomessa vuosina 1900–1944. Ryhmän toiminta alkoi Suomessa 1900. Päätevuosi 1944 merkitsi uutta vaihetta suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan päättymisen johdosta. Samalla esikoislestadiolaisuudessa alkoi toisen maailmansodan jälkeen sisäinen kehitys, joka teki ryhmän entistä avoimemmaksi suhteessa yhteiskuntaan ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon.²

Tutkimuksen kohteena on nimenomaan Suomen esikoislestadiolaisuus³, jonka merkittävimmät kannatusalueet olivat tutkimuksen kattamana aikana Etelä-Suomessa. Ryhmän kannattajista asui 1930-luvulla kolmannes Etelä-Hämeessä ja viidennes Lahdessa.⁴ Tämän vuoksi juuri Lahti on keskeisin tutkimuskohde paikkakuntaakohtaisessa tarkastelussa. Jotta Suomen esikoislestadiolaisuus sijoittuisi osaksi liikkeen kokonaisuutta, tarkastelen taustaluvussa herätysliikkeen arvosettujen ”vanhimpien” Lars Levi Laestadiuksen, Juhani Raattamaan

1 Lahtinen 1984; Raittila 1984.

2 Raittila 1984, 199–200, 216–220; Leivo 1989, 5–6.

3 Ruotsin, Norjan ja Pohjois-Amerikan esikoislestadiolaisuuden suhteesta politiikkaan Talonen 1985, 192–202.

4 Zidbäck 1941, 258; Lahtinen 1984, 107–146; Raittila 1984, 201, 213; ks. kartat nrot 1–2.

ja Joonas Purnun suhdetta yhteiskuntaan ja valtionkirkkoon.

Tutkimus pyrkii selvittämään ensisijaisesti Suomen esikoislestadiolaisuuden suhdetta yhteiskunnalliseen muutokseen, politiikkaan, poliittisiin puolueisiin, kulttuurikehitykseen ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Lisäksi tarkastelen esikoislestadiolaisuudesta nousseiden poliittis-yhteiskunnallisten vaikuttajien toimintaa sekä herätysliikkeen kannattajien osallistumista kunnallispolitiikkaan ja paikallisseurakuntien hallintoon. Pyrin selvittämään myös esikoislestadiolaisien taloudellista aktiviteettia. Esikoislestadiolaisuuden rooli omaleimaisena ja selvästi rajattuna, itsenäisenä lestadiolaisryhmänä antaa tähän mahdollisuudet. Tutkimuksessa käsittelen toissijaisesti myös esikoislestadiolaisuuden alueellista leviämistä, yhteisönmuodostusta ja dogmaattisia käsityksiä.

Tutkimus pohjautuu pääosin esikoislestadiolaisien keskuudessa ilmestyneisiin julkaisuihin ja säilyneisiin yksityiskokoelmiin. Tutkittavan ajanjakson aikana ei esikoislestadiolaisuudella ollut Suomessa omia lehtiä, joten sisäpiirilähteistä merkittävä osa koostuu juuri painetuista ja painamattomista kirjeistä. Viralliset tilastojulkaisut ja sanomalehdet ovat tarjonneet jonkin verran aineistoa. Käytän myös haastatteluaineistoa ja muistitietoon perustuvaa kirkollista kansanperinnettä.

Esikoislestadiolaisuus on lestadiolaisryhmistä ollut vähiten esillä julkisuudessa. Ryhmään on kohdistunut niukasti kirkkohistoriallista tai muuta teologista tutkimusta. *Aulis Zidbäck* esitti 1941 Juhani Raattamaata koskeneen teoksensa lopussa lyhyen katsauksen esikoislestadiolaisuuteen. Tätä katsausta häiritsee tutkijan antipatia tutkimuskohdetta kohtaan.⁵ *Zidbäckin* katsaus syntyi aikana, jolloin Suomen esikoislestadiolaisuudessa käytiin rajaa liikkeen entistä suurempaa avartumista painottaneen linjan ja ”konservatiivien” kesken, ja mm. tästä syystä *Zidbäckin* esitykseen sisältyvät lainaukset ovat saaneet lisää kärjekkyyttä ”konservatiivien” torjuntareaktiosta.⁶ Suomen esikoislestadiolaisuutta käsitellään lisäksi eräissä kirkkohistorian

5 *Zidbäck* 1941, 257–264.

6 *Raittila* 1984, 219.

opinnäytetutkimuksissa⁷ ja *Hannu Lehtisen* pastoraalitutkimuksessa.⁸ Merkittävin näistä opinnäytteistä on *Antti Lahtisen* esikoislestadiolaisuuden syntyvaihetta Suomessa koskeva tutkimus.⁹ Artikkeleista ovat tärkeimmät *Raimo Airamon* ja *Seppo Leivon* kirjoitus esikoislestadiolaisuudesta Lahdessa ja sen ympäristössä¹⁰ sekä *Pekka Raittilan* yleiskatsaus Esikoislestadiolaisuus Suomessa. *Raittilan* katsaus on tähän asti monipuolisin esikoislestadiolaisuutta koskeva esitys.¹¹ Lisäksi esikoislestadiolaisuutta käsitellään lyhyesti eräissä Suomen herätysliikkeitä¹² ja lestadiolaisuutta koskevissa yleisesityksissä.¹³

Esikoislestadiolaisuuden roolia suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole tähän mennessä seikkaperäisesti ja yhtenäisesti tutkittu. Ryhmän poliittiseen käyttäytymiseen on tosin kiinnitetty huomiota, ja mm. *Hannu Mustakallio* viittaa siihen, että vuoden 1907 eduskuntavaaleissa esikoislestadiolaisuus oli koko maassa ainoa uskonnollinen ryhmä, joka teki periaatepäätöksen tukea vaaleissa nimenomaan vanhasuomalaista puoluetta.¹⁴

7 *Tiainen* 1969, 48–72 (Pihtipudas); *Peura* 1977, 37–42, 72–74, 77, 91–93, 95 (Teuva); *Vuollo* 1979, 46–57 (Helsinki).

8 *Lehtinen* 1965.

9 *Lahtinen* 1984.

10 *Airamo & Leivo* 1983.

11 *Raittila* 1984.

12 *Haavio* 1963, 76–77; *Raittila* 1977, 142–143; *Huotari* 1981, 38–39, 45, 122.

13 *Havas* 1927, 130–136, 196–197; *Saarnivaara* 1947, 114–124, 301–310, lisäyssiivu; *Boreman* 1954, 167–171.

14 *Mustakallio* 1983, 412.

II ”Vanhinten” perinne ja esikoislestadiolaisuus

1. Lars Levi Laestadiuksen ja Juhani Raattamaan suhde yhteiskuntaan ja valtionkirkkoon

Herätysliikkeen ”vanhimmillä” oli esikoislestadiolaisuudessa arvoitettu asema ja ohjaava vaikutus. Lars Levi Laestadiuksen, Juhani Raattamaan, Joonas Purnun ym. johtajien opetukset vaikuttivat jatkuvasti liikkeen kehitykseen. Laestadiuksen asemaa korosti erityisesti se, että hänen saarnojaan luettiin jatkuvasti esikoislestadiolaisten seuroissa.¹

Lars Levi Laestadius (1800–1861) edusti patriarkallis-konservatiivista yhteiskuntäkäsitystä ja vieroksui oman aikansa vallankumouksellista liikehdintää. Niinpä Laestadius oli vallinneen sääty-yhteiskunnan kannattaja, joka puhui kuninkaasta kunnioittavassa sävyssä. Hänen mielestään sosialismissa ilmeni kateus. Laestadius itse osoitti sen sijaan sosiaalista mieltä suhteessa köyhiin, ja hänen raittiuskorostuksensa on jättänyt jälkensä myöhempään lestadiolaisuuteen.²

Laestadius käytti Ruotsin evankelis-luterilaisesta kirkosta nimityksiä valtionkirkko tai valtion uskonto. Hän ei vastustanut valtionkirkkojärjestelmää sinänsä, mutta katsoi, ettei kirkko ollut tunnustuk-

1 *Saarnivaara* 1947, 301; *Raittila* 1984, 218–220, 223; *Brännström* 1990, 127.

2 *Talonen* 1988, 52–54.

selleen uskollinen. Kirkon uskonnollinen funktio toteutui herätyksissä. Laestadius koki kirkon nimenomaan vastustavan ns. elävää kristillisyyttä ja herätystä. Pietistiseen tapaan hän erotti käsitteinä valtionkirkon ja uskovien ekklesiolan. Valtionkirkko oli kuitenkin ”valtion sydän”, ts. sillä oli tietty yhteiskunnallinen funktio kansan kristillisessä kasvattajana ja yhteiskunnallisen järjestyksen säilyttäjänä. Laestadiuksen kritiikki kohdistui voimakkaammin kirkon papistoon, joka ei täyttänyt tehtäväänsä kansan opettajana. Asenne papistoa kohtaan määräytyi *ministerium regenitorum* -periaatteesta käsin. Armon järjestyksestä osaton pappi ei kyennyt johtamaan toisiakaan sen kokemiseen.³ Laestadiuksen kannanottoja ja kirkkokritiikkiä kärjistäivät hänen saarnojensa sanavalinnat ja suorasukainen ilmaisutyyli.⁴

Laestadiuksen jälkeen herätyksen johtoon tullut katekeetta Juhani Raattamaa (1811–1899) korosti lain noudattamisen tärkeyttä ja ”kristillisen esivallan” merkitystä lestadiolaisen herätysliikkeen suojelijana.⁵ Raattamaan osoittama arvostus Ruotsin prinsessaa Eugenieta kohtaan johtui ennen kaikkea tämän toiminnasta Lannavaaran lähetyskoulun ja siten myös lestadiolaisuuden hyväksi, mutta samalla tämä kunnioitus oli ilmausta kuningashuoneen arvostuksesta ylipäänsä. Raattamaa ihaili Yhdysvalloissa vallitsevaa uskonnonvapautta, joka mahdollisti myös lestadiolaisten itsenäisen toiminnan. Hän koki kielteisenä papiston torjuvan reaktion lestadiolaisuutta kohtaan.⁶

Raattamaan suhde valtionkirkkoon tuli kuitenkin myönteisemmäksi 1800-luvun lopussa. Kun hänen kirjeissään ja kirjoituksissaan esiintyvistä valtionkirkkoa koskevista maininnoista oli 1847–1880 ollut negatiivisia 80 %, muuttui tilanne merkittävästi 1881–1899. Viimeksi mainittuna ajanjaksona valtionkirkkoa koskevista maininnoista oli kaksi kolmannesta positiivisia. Raattamaa suhtautui yleensä myönteisesti lestadiolaiseen papistoon, mutta liikkeeseen kuulumattomaan papistoon hänen asenteensa pysyi kiel-

3 Juntunen 1982, 190–196, 222–254.

4 Koistinen 1976, 54–59; Ihonen 1986.

5 Raattamaa 1976, 247, 429.

6 SS 1891, 85; 1897, 135; Raattamaa 1976, 499; Leinonen 1955, 12; 1956, 12; Talonen 1977, 57–58, 84.

teisenä tai varauksellisena loppuun saakka.⁷

Raattamaan entistä myönteisempi asennoituminen valtionkirkkoon 1800-luvun lopussa johtui lestadiolaisuuteen liittyneen papiston⁸ vaikutuksesta ja niistä tiedoista, joita Yhdysvalloissa omaehtoiseen seurakuntamuodostukseen päätyneen lestadiolaisyyhteisön ristiriidoista hänelle välittyi.⁹ Siksi hänelle oli ”kallis asia että valtiot hoitavat kristillisyyttä papiston kautta”.¹⁰ Raattamaa kävi itse säännöllisesti kotiseurakuntansa Kaaresuvannon kirkossa jumalanpalveluksessa.¹¹ Osaksi Raattamaan ansioksi on nähty se, ettei lestadiolaisuus irtautunut evankelis-luterilaisesta kirkosta 1800-luvulla.¹²

2. Joonas Purnu – esikoislestadiolaisuuden ensimmäinen ”vanhin”

Saarnaaja Joonas Purnu (alk. Vettasjärvi) (1829–1902) oli mukana lestadiolaisessa herätysliikkeessä jo alkuheräyksestä lähtien. Purnun asema Jellivaaran johtavana saarnaajana vahvistui hänen tehtyään Jöns Mäntyvaaran kanssa onnistuneen sovittelumatkan Yhdysvaltoihin 1893. Vaikka kiistelevien lestadiolaisryhmien sovinto kestitkin vain vähän yli toista kuukautta, se vahvisti Purnun asemaa. Hajaannuksen jälkeen Purnu oli itseoikeutettu ”länsiläisten” johtaja, jonka auktoriteetti muotoutuneessa esikoislestadiolaisuudessa oli kiistaton.¹³ Sitä väitettä, että Raattamaa olisi 1897 erityisesti siirtänyt lesta-

⁷ *Talonen* 1977.

⁸ Lestadiolaisia pappeja tunnettiin ennen vuotta 1890 14, ja lisäksi oli eräitä pappeja, jotka olivat lähellä herätysliikettä. *Raittila* 1965, 155.

⁹ *Talonen* 1977, 39–40.

¹⁰ *Raattamaa* 1976, 237.

¹¹ *SS* 1899, 164; *Talonen* 1977, 50; *Zidbeck* 1985 a, 29. Raattamaan suhtautumisesta kirkossa käyntiin myös *AWK* 1903, 41–42; *Westeson* 1925, 44–45.

¹² *Westeson* 1925, 39; *Boreman* 1954, 125; *Hulkko* 1956, 128–132.

¹³ *Havas* 1927, 72; *Saarnivaara* 1947, 105–112; *Raittila* 1967 nro 386; 1984, 195–196.

diolaisuuden ”vanhimman” aseman Purnulle, eivät muut lestadiolaisryhmät ole hyväksyneet. Vaikka tämä traditio on elänyt esikoislestadiolaisuudessa sitkeästi, ei *Raittila* pidä sitä tosiasioihin perustuvana.¹⁴

Purnu edusti voimakkaasti askeettis-rigoristista suhtautumista kulttuuriin ja inhimilliseen elämään. Tämä kuva Purnusta on säilynyt niin voimakkaana, että se on peittänyt alleen hänen merkittävän roolinsa yhtenä kiistattomana 1800-luvun lestadiolaisjohtajana liikkeen yhtenäisyyden kaudella.¹⁵ Purnun rigorismia kuvaa hänen kehotuksensa:

Pankaa silkkihuivinne lehmäin peitteeksi, samettitakkinne hevosten loimiksi ja verkalakkinne variksen pelättimiksi.¹⁶

Purnu ei juuri ottanut kantaa poliittis-yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Eri yhteyksistä on kuitenkin pääteltävissä, että hän liittyi Laestadiuksen ja Raattamaan patriarkallis-konservatiiviseen yhteiskuntanäkemykseen. Hän korosti lain noudattamisen tärkeyttä¹⁷ ja vastusti lestadiolaisten kaivostyöläisten osallistumista ammattiyhdistystoimintaan. Jellivaaran Malmivaaran kaivosalueella ammattiyhdistyksiin liittyneet työläiset joutuivatkin vetäytymään niistä pois.¹⁸

Lestadiolaisuuden tutkimuksessa kuva Purnusta on värittänyt osaksi herätysliikkeen hajaannuksen synnyttämien eri osaryhmien välisestä jännityksestä käsin. Purnu on esitetty erityisesti valtionkirkon pappien voimakkaana arvostelijana, jopa erilliseen ehtoollisenviettoon tähdänneen separatismien johtajana.¹⁹ Pitkälle muistitietoon

14 AWK 1903, 246; *Zidbäck* 1941, 237–238; *Saarnivaara* 1947, 117–118, lisäyssivu; *Koistinen* 1976, 78; *Raittila* 1984, 195. Toisen maailmansodan jälkeen esikoislestadiolaisuuden pääsuuntaus ei ole enää pitänyt itsestään selvänä kyseistä vallansiirtotraditiota.

15 *Edqvist* 1927, 61–62; *Zidbäck* 1941, 230; *Suolinna* 1982, 101.

16 *Laitinen* 1985, 81; *Hulkko* 1956, 19; *Haavio* 1965, 74.

17 AWK 1903, 249; *Lahtinen* 1984, 76.

18 SVK Viktor Appelqvist E. S. Vettasjärvelle ym. 3.2.1904; *Lahtinen* 1984, 148.

19 *Westeson* 1925, 44; *Edqvist* 1927, 58; *Hulkko* 1952, 19–21; *Schwede* 1961, 54. *Lumijärven* (1990, 33) mukaan ”Purnu lietsoi lestadiolaisiin

perustuva käsitys Purnun pyrkimyksestä järjestää lestadiolaisuuskövien keskinäinen ehtoollinen Jellivaarassa²⁰ on osittain problemaattinen. Purnu oli 1800-luvun lopussa uskollinen ehtoollisella kävijä Jellivaaran kirkossa. Jellivaarassa esiintyi separatistisia pyrkimyksiä vuosina 1869–1872, mutta *Raittilan* mukaan Purnun osuus niihin jää epäselväksi. Purnun kirkkokritiikki, jonka hän jätti perinnöksi esiköislestadiolaisuuteen, ei todennäköisesti johtanut separatismiin.²¹

Purnun kritiikki valtionkirkkoa ja papistoa kohtaan oli kuitenkin voimakasta erityisesti 1890-luvulla. Siihen saattoivat vaikuttaa hänen Pohjois-Amerikan matkallaan 1893 tekemänsä havainnot lestadiolaisen vapaakirkon avaamista mahdollisuuksista Yhdysvalloissa. Amerikansuomalaisen Henrik Kollerin 1891–1896 toimittama *Siionin Sanomat* -lehti sisälsi rajua pappien arvostelua, jonka vaikutus tuntui Skandinavian maihin saakka.²²

Kirjeissään Purnu toistuvasti muistutti siitä, että ”oikeaoppisena” itseään pitänyt kirkko oli vainonnut ”elävää kristillisyyttä”, jonka edustajina kristillisen kirkon historiassa hän piti roviolla poltettua Jan Husia, Lutheria ja Laestadiusta.²³ ”Oppineet ja viisaat” valtionkirkon papit eivät Purnun mielestä julistaneet Laestadiuksen tavoin parannusta eivätkä sen vuoksi joutuneet ristin kantajiksi. Eivät lestadiolaisetkaan papit Purnun mielestä seuranneet hänen arvostamansa ”rovastin” nimeä ja esimerkkiä. Purnu arveli pappien häpeävän Laestadiuksen poikkeuksellisen kovaa kielenkäyttöä.²⁴ Purnun mukaan apostolit eivät olleet saaneet teologista koulutusta.

epäluuloa kirkkoa ja papistoa kohtaan”. Esiköislestadiolaiset ovat kiistäneet Purnun osuuden ehtoollisseparatismihankkeeseen. *Edqvist* 1927, 73. Saarnaaja Gunnar Jönsson korosti 1960 Purnun myönteistä kosketusta Jellivaaran kirkkoherran Olof Bergqvistin kanssa. SWK Gunnar Jönssonin käsikirjoitus *Beträffande Jonas Johansson Purnu har jag upptecknat följande*; ks. myös *Grape* 1965, 130–131.

20 SKSKA SPK IX 37962 (Olli Koskamo).

21 *Raittila* 1984, 196–197.

22 *Zidbäck* 1941, 207–213; *Saarnivaara* 1947, 105–106, 112–114, 117; *Hulkko* 1956, 19–21; *Talonen* 1977, 34–35, 43–45.

23 *SS Cal* 1894, 20–21, 108.

24 *SS Cal* 1894, 20–21, 90, 108; *AWK* 1903, 218; *VK I* 1979, 208–209; *Hulkko* 1956, 19–20.

Ne olit köyhät, ei Hän niitä walinnut ”seminaarista”, eikä suuresta suvusta, sillä ne olivat köyhät ja oppimattomat, ja pienet ja yksinkertaiset, ja maailmalta ylöns katsotut, joita hän käski seurata Häntä.²⁵

Jellivaaran johtava maallikko pohti 1897, oliko yksikään pappi puolustanut Jeesusta, Pietaria ja Paavalia, kun nämä tapettiin, tai oliko yksikään pappi asettunut Lutherin puolelle Wormsin valtiopäivillä. Purnu ei ollut varma siitä, oliko yhtään pappia tapettu Jeesuksen tähden.²⁶ Sen sijaan juuri pappilasta oli lähtenyt vaino ”elävää kristillisyyttä” kohtaan.²⁷ Myös Purnun askeettis-rigoriginen asenne näkyi hänen papistoon kohdistamassaan kritiikissä. Johannes Kastaja ei ollut omistanut ”kiiltävää ja korkeata silkkihattua”, kuten Purnun ajan papit ja piispat omistivat.²⁸

Purnun kritiikki papistoa kohtaan johtui osittain niistä lestadiolaisuuden sisäisistä jännitteistä, joissa toisena osapuolena oli herätysliikkeeseen kuulunut pappi. Aatu Laitinen ja P. O. Grape saivat osakseen Jellivaaran ja Jukkasjärven saarnaajien arvostelua. Purnun kritiikki kohdistui erityisesti Laitiseen.²⁹ Pappiskoulutuksen kritiikki sai käyttövoimaa siitä skismasta, joka Yhdysvalloissa vallitsi Juho Takisen kannattajien ja 1890 Calumetiin papiksi muuttaneen A. L. Heidemanin kesken.³⁰

Purnun suhde valtionkirkkoon ei ollut papiston kritiikistä huolimatta yksiselitteinen. Hän oli yhtenä kuudesta allekirjoittajasta mukana siinä päätöksessä, joka tehtiin Lannavaarassa pidetyssä saarnaajakokouksessa helmikuussa 1895.

Me laestadiolaisen heräyksen vanhimmat saarnaajat ja työntekijät Jumalan viinamäessä tunnustamme veljille ja sisarille ja myöskin jälkeentuleville polville, että olemme Laestadiuksen

25 *SS Cal* 1894, 108, 173; 1895, 189.

26 *VK I* 1979, 223; *Brännström* 1962, 295.

27 *SS Cal* 1894, 107.

28 *SS Cal* 1894, 108.

29 *Edqvist* 1927, 50–52; *Saarnivaara* 1947, 117; *Brännström* 1962, 293–295; *Raittila* 1984, 197.

30 *Saarnivaara* 1947, 83, 112–124; *Raittila* 1984, 197.

ajasta asti ilolla ja tyytyväisellä mielellä pysyneet luterilaisen kirkon helmassa, käyttäneet sakramentit ja aina käsittäneet, että luterilainen oppi on raamatun mukainen, ja olemme kiitolliset Jumalalle ja meidän kristilliselle esivallalle sen edestä, että meille on säilytetty puhtaana oppi ja ulkonainen jumalanpalvelus. Meidän halumme on aina pysyä kirkon helmassa niin kauan kuin saamme siinä olla ja meille sanaa ja sakramenttia jaetaan, mutta emme sentähden tuomitse, ettei eläviä kristittyitä saata löytyä ulkona kirkon helmasta.

Kannanoton muut allekirjoittajat olivat saarnaajat Iisakki Poromaa, Per Anders Nutti, Nils Sunna, Henrik Partapuoli sekä keskeisimpiin saarnaajiin kuulunut Peder Fjeldal.³¹ Kannanotto sisälsi suhteessa valtionkirkkoon sen peruslinjan, joka oli tyypillistä Raattamaalle. Se antoi kirkolle tunnustuksen sakramenttien hoitajana ja luterilaisen opin säilyttäjänä. Purnun esiintyminen yhtenä julkilausuman allekirjoittajana osoittaa hänen pääosin samaistuneen Raattamaan linjanveetoon suhteessa valtionkirkkoon ajoittaisesta kärjekkästä ja poleemisesta papiston kritiikistään huolimatta.

3. Esikoislestadiolaisuuden synty

Lestadiolainen herätys saavutti 1860-luvulta alkaneen voimakkaan ekspansion ansiosta laajoja alueita pohjoiskalotin ulkopuolella. Suomessa alkoi nousta uutta saarnaajapolvea, jolta puuttui välitön kosketus alkuheräyksen ydinalueisiin. 1870-luvulla Juhani Raattamaa alkoi kirjeissään korostaa alkuheräyksen syrjäistä aluetta ja käsitettä ”esikoisten seurakunta”. Tämän käsitteen raamatullisen lähtökohdan (Hebr. 12:22–24) eskatologinen ja soteriologinen merkitys jätti tilaa sosiologiselle tulkinnalle. Esikoiset olivat alkuheräyksen työntekijöitä ja vanhimpia kristittyjä. Heitä yhdistivät yhteiset uskonnolliset

31 HL 21/22.5.1895; Raittila 1967 nrot 55, 317, 342, 376, 386, 489. Purnun sakramenttikäsityksestä esim. SS Cal 1894, 173; 1895, 188.

kokemukset ja vastuu opin pysymisestä alkuheräyksen pohjalla. Esikoiset ja ”esikoisten seurakunta” saivat uutta ulottuvuutta, kun Pohjois-Amerikan ja Pohjois-Norjan lestadiolaisten kiistoissa vedottiin 1800-luvun lopussa juuri arvovaltaisiin ”vanhimpiin”.³²

1800-luvun loppuvuosina alkoi Pohjois-Ruotsin lestadiolaisyyhteyden itäisen ja läntisen osan saarnaajien kesken ilmetä yhä selvempää jännitystä. Jellivaaran ja Jukkasjärven saarnaajien lestadiolaiseen papiin kohdistama kritiikki ja väite herätyksen johtajuuden siirtymisestä Raattamalta Jellivaaran Joonas Purnulle 1897 lisäsivät ristiriitoja. Purnun asemaa vahvistivat herätykset, joita 1890-luvulla syntyi Jukkasjärven seurakunnan kylissä. Herätysten yhteydessä eräät seudun nuoret saarnaajat, kuten Samuel Vettasjärvi, Iisakki Kuoksu, Iisakki Niku ja Frans Parakka, tulivat tunnetuiksi puhujina tai aloittivat tässä vaiheessa saarnatoimintansa. Huomattaviin saarnaajiin kuului myös 1896 Jukkasjärveltä Norjan Ofoteniin muuttanut Peder Fjeldal. Joonas Purnu katsoi edustavansa Jellivaaran ja Jukkasjärven saarnaajien kanssa esikoisuusperinnettä. Juhani Raattamaan kuoltua 1899 jännitteet purkautuivat.³³ Jo vähän aikaisemmin oli Kittilästä lähtenyt liikkeelle ns. uuden heräyksen vaatimus.³⁴ Viron lestadiolaisuudessa syntyi uudenheräyksen lieveilmiönä ns. narvalainen hurmosliike.³⁵

Pohjois-Ruotsin lestadiolaisuus jakautui 1800- ja 1900-lukujen taitteen suuressa hajaannuksessa ns. länsiläisiin (esikoislestadiolaiset) ja ns. itäiläisiin (vanhoillislestadiolaiset). Esikoislestadiolaisuuden kannatus rajoittui kuitenkin Jellivaaran, Jukkasjärven, Vittangin ja Jokkmokkin seurakuntiin ja Pajalan läntisiin kyliin. Ala- ja Ylikai- nuun alueilla se oli pieni vähemmistö. Hajaannus tuli ilmi 1900, jolloin Svappavaaran kylässä pidettiin samanaikaisesti kahdet seu-

32 *Raittila* 1976, 248–253; 1982, 57; 1984, 191–192; *Brännström* 1990, 126. ”Esikoisten seurakunta” -käsitteestä ja sen raamattuperustelusta (Joh 20:22–23; Hebr 12) *Steen* 1963, 185–188; *Pietiläinen* 1966; *Rauhan Side* 3/1981, 3; 4/1990, 3.

33 *Saarnivaara* 1947, 117, lisäyssivu; *Koistinen* 1976, 78; *Raittila* 1967 nro 55; 1984, 195–198; *Brännström* 1990, 117–118.

34 *Virkkala* 1945.

35 *Talonen* 1989 a, 22–26.

rat.³⁶ Maaliskuussa 1901 pidettiin Jellivaarassa tulokseton sovintokous, joka päättyi selvään osapuolten välien rikkoutumiseen. Kousta onkin kutsuttu ryövärisynodiksi.³⁷ Hajaannus oli lopullinen 1902, eikä sovintoa enää tämän jälkeen löytynyt.³⁸

36 *Brännström* 1973, 69–70; 1990, 125; *Aronsson* 1977, 6; *Lahtinen* 1984, 67; *Raittila* 1982, 89; 1984, 191–201.

37 *Edqvist* 1927, 58–69; *Lahtinen* 1984, 67.

38 *Leivo* 1989, 3–4.

III Patriarkallis-konservatiivisen yhteiskuntakäsityksen jatkuminen (1900–1929)

1. Esikoislestadiolaisuuden leviäminen Suomessa

Suuren hajaannuksen murroksessa Suomen lestadiolaisuudessa toivottiin apua herätysliikkeen vanhimmilta, Raattamaalta ja Erkki Antti Juhonpietiltä. Myös Joonas Purnua toivottiin saarnamatkalle Suomeen. Todennäköisesti Purnua teki tunnetuksi amerikansuomalainen saarnaaja Hermann Nikulas, joka vieraili useissa Etelä-Suomen kaupungeissa 1898. Myös vaasalainen saarnaaja Matti Kuula toivoi nimenomaan uudenheräyksen torjunnassa apua Purnulta. Suora kosketus Etelä-Suomen lestadiolaisten ja Ruotsin Lapin esikoisseurakunnan välille avautui alkuvuodesta 1900, kun Tampereelta siirtyi eräitä lestadiolaisperheitä kaivostyöhön Jellivaaraan ja Malmivaaraan. Tampereelle välittyi – ja sieltä edelleen Helsinkiin ja Viipuriin – ihastuneita viestejä Ruotsin Lapin lestadiolaisuudesta. Halu Purnun saamiseksi Etelä-Suomeen lisääntyi. Samalla alkoi eriytyminen vanhoillislestadiolaisten ja ”esikoisten seurakuntaa” kannattaneiden kesken.¹

¹ Lahtinen 1984, 69–72; Raittila 1984, 199; Leivo 1989, 5; Lumijärvi 1990, 33–34.

Tampereelta liikkeelle lähtenyt hanke Purnun kutsumiseksi Suomeen näytti tuottavan tulosta. Vastaukseksi Tampereen, Helsingin ja Viipurin lestadiolaisten nimissä lähetettyihin pyyntökirjeisiin Purnu ja hänen kanssaan ”veljet, apostolit ja vanhimmat” ilmoittivat joulu-kuussa 1901 päättäneensä saarnaajien lähettämisestä Etelä-Suomeen. Saarnaajien noutamisen raamatullisen esikuvan Purnu löysi Korne-liuksesta, joka enkelin käskystä nouti Pietarin saarnaamaan Joppeen (Apt. 10:1–8).²

Joonas Purnu ei kuitenkaan itse lähtenyt saarnamatkalle Suomeen, ja hän kuoli jo kevättalvella 1902. Helmikuussa 1902 Vittangissa pidetyssä kokouksessa Suomeen lähetettiin saarnaajat Viktor Appelqvist ja Samuel Vettasjärvi. Viipurilainen saarnaaja Antti Kolehmainen ja lahtelainen Juho Simolin lähtivät noutamaan puhujia Jellivaa-rasta. Ruotsin Lapin esikoisiseurakunnan lähetit saapuivat noutajineen Tukholmasta laivalla Turkuun todennäköisesti 12.3.1902. Appelqvist ja Vettasjärvi pitivät seuroja Turussa, Helsingissä, Lahdessa, Viipu-rissa, Lappeenrannassa ja Tampereella. Seurojen aikana avautui yhteyksiä lisäksi Antreaan, Imatralle, Hämeenlinnaan, Kotkaan ja Han-koon. Matka aiheutti lopullisen eron esikoislestadiolaisten ja vanhoil-lislestadiolaisten välillä.³

Esikoislestadiolaisuuden tuloa Suomeen vahvisti seuraavana vuonna Ruotsin Lapista tehty uusi lähetysmatka. Saarnaajat Iisakki Kuoksu ja Iisakki Niku vierailivat Etelä-Suomessa kevättalvella 1903. Yhteys Etelä-Suomesta Ruotsin Lapin esikoisiseurakuntaan oli avautunut, ja esikoislestadiolaisuus eriytyi omaksi ryhmäkseen vanhoillislestadiolaisten, uudenheräyksen ja narvalaisuuden rinnalle.⁴

Suomen esikoislestadiolaisuuden syntyvaihetta vuoteen 1911 tut-kinut *Lahtinen* on eritellyt kuusi liikkeen säteilykeskusta, joihin kan-natus keskittyi ja vakiintui ja joista liike levisi myös ympäristöön. Nämä säteilykeskukset olivat Lahden ja Helsingin alueet, Keski-

2 *Lahtinen* 1984, 72–76; *Raittila* 1984, 199–200. Purnun ym. vastauskir-je julkaistuna: *AWK* 1903, 249–253.

3 *Lahden Lehti* 24/2.4.1902; *Rauhan Side* 3/1981, 9–11; *Airamo & Leivo* 1983, 8; *Lahtinen* 1984, 77–93; *Leivo* 1989, 6.

4 *Lahden Lehti* 21/16.3.1903; *Rauhan Side* 3/1981, 9–11; *Airamo & Leivo* 1983, 8; *Lahtinen* 1984, 94–106.

Saarnaajat Iisakki Kuoksu (1858–1935) ja Iisakki Niku (1866–1929) olivat Ruotsin Lapin johtavia ”vanhimpia” Joonas Purnun kuoltua 1902. Nykyisen Vittangin seurakunnan alueella asuneet Kuoksu ja Niku olivat olleet nuorina saarnaajina jo 1890-luvun herätyksissä ennen hajaannusta. ”Iisakit” tekivät Etelä-Suomeen kahdeksan yhteistä saarnamatkaa. *Seppo Leivon kokoelmat, Espoo.*

Häme ja Satakunta, Turku ympäristöineen, Itä-Suomi, Etelä-Pohjanmaa ja vähäinen esiintymä Pohjois-Suomessa (pohjoinen diaspora). Lahdesta tuli esikoislestadiolaisuuden keskus toisen lähetysmatkan jälkeen. Kaupungin lestadiolaisten enemmistö tukeutui siihen. 1910-luvun puolivälissä kauppalassa oli liikkeeseen kuuluvia perheitä 70–90. Esikoislestadiolaisuus olikin jo 1920-luvun alussa suurin yksittäinen herätys- tai yhdistysryhmä Lahden seurakuntaelämässä. Herätysliike levisi Lahden ympäristössä myös Orimattilaan, Asikkalaan, Padasjoelle ja Luopioisiin. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli vähäisiä esiintymiä myös Lammilla, Sysmässä, Kuhmoisissa, Jämsässä, Myrskylässä ja Artjärvellä. Alusta alkaen oli pieni esiintymä myös Urjalassa.⁵

5 Seppo Leivon haastattelu 6.3.1992; *Rauhan Side* 2/1980, 12; *Lahtinen* 1984, 107–146; *Leivo* 1989, 6; *Heikkilä* 1992, 294.

Helsingissä esikoislestadiolaiset joutuivat luopumaan yhteislestadiolaisesta rukoushuoneesta. Vieraillessaan 1903 Kuoksu ja Niku joutuivat pitämään seuroja skutnabbilaisten rukoushuoneessa. Helsingissä oli suunnan kannattajia 1905 noin 80 aikuista. Lisäksi Loviisassa oli yksityisiä esikoislestadiolaisia.⁶

Eteläisimmän Suomen lisäksi muodostui toinen merkittävä esikoislestadiolaisuuden pesäke Keski-Hämeeseen ja Kokemäenjokilaaksoon. Liike sai kannatusta Hämeenlinnassa, Tampereella ja Pälkäneellä. Yksittäisiä kannattajia oli lisäksi Pirkkalassa ja Teiskossa. Tampereella, jossa lestadiolaisten enemmistö asettui ”esikoisten seurakunnan” kannalle, oli 1903 noin 70 hengen yhteisö. Porin yhteisössä oli puolestaan 1910-luvun lopussa jäseniä 50–80. Pieniä esiintymiä oli lisäksi Karkussa, Tyrvällä, Kiikassa, Kokemäellä, Huittisissa ja Honkilahdella.⁷

Ensimmäiset Jellivaaran lähettien seurat oli pidetty 1902 Turussa. Turussa oli tällöin satakunta lestadiolaista,⁸ ja näistä osa omaksui esikoisuuden. Vähäisiä esikoislestadiolaisten esiintymiä syntyi lisäksi Dragsfjärdin Taalintehtaalle ja Taivassaloon. Karinaisiin liike tuli tietävästi 1907.⁹

Itä-Suomeen muodostui niin ikään esikoislestadiolaisuuden pesäkeitä, joista tärkeimmät olivat Viipuri, Lappeenranta, Joensuu ja Eno. Lisäksi kannatusta oli Kontiolahdella ja muutaman perheen yhteisöjä Taipalsaarella, Savitaipaleella, Imatralla, Joutsenossa, Antreassa, Haminaassa, Karhulassa ja Kymissä.¹⁰ Etelä-Pohjanmaan esikoislestadiolaisuuden tukikohdiksi muodostuivat Teuva ja Jurva. Vaasaan muo-

6 Vuollo 1979, 47–49; Lahtinen 1984, 113–114, 116.

7 TMA TTA E VI 290 (Kiikka srk.kert. 1923); 294 (Kokemäki srk.kert. 1909); 248 (Honkilahden kappelisrk srk.kert. 1912); *Rauhan Side* 3/1986, 10–12; *Virkkala* 1932, 96–98; Lahtinen 1984, 117–118, 120–122; Leivo 1989, 6; *Lumijärvi* 1990, 33–36.

8 Schmidt 1956, 170. Käsitellessään Varsinais-Suomen herätysliikkeitä autonomian aikana Huovinen (1987, 146–222) ei mainitse ollenkaan lestadiolaisuutta.

9 TMA TTA E VI 386 (Taivassalo srk.kert. 1913); *Rauhan Side* 2/1981, 11; Lahtinen 1984, 123–124.

10 *Rauhan Side* 1/1984, 9–10; Lahtinen 1984, 125–135.

dostui 10–20 hengen yhteisö, ja yksityisiä kannattajia oli lisäksi Kristiinankaupungissa, Tiukassa, Karijoella sekä Laihialla.¹¹

Pohjois-Suomi jäi lähes kokonaan vanhoillislestadiolaisuuden ja uudenheräyksen alueeksi 1800- ja 1900-lukujen taitteen hajaannuksen jälkeen. Esikoislestadiolaisuus ei saanut huomattavampaa kannatusta muualla kuin Oulussa, mutta yksityisiä kannattajia oli Haapavedellä ja Pyhäjoella. Myös Kemiin muodostui pieni yhteisö. Pohjoiseen diasporaan on luettava myös Pihtipudas, jossa enemmistö lestadiolaisista kannatti esikoisia. Yksittäisiä kannattajia oli niin ikään Pielavedellä ja Viitasaarella.¹² Varsinaisia säteilykeskuksia olivat Lahti, Viipuri, Helsinki, Tampere, Turku ja Teuva. Koko liikkeen kannatus Suomessa oli 1900-luvun alussa 1 000–2 000 henkeä.¹³

Vuoden 1911 jälkeen liike säilytti kasvavan kannatuksensa niillä paikkakunnilla, joille se oli juurtunut 1900-luvun alkuvuosina. Lisäksi vuosina 1912–1929 esikoislestadiolaisuus vahvistui eräillä paikkakunnilla, joissa sillä oli 1900-luvun alussa ollut vain vähäistä kannatusta.¹⁴ Eri puolilla Suomea – mm. Enossa ja Oulussa – esiintyi 1920-luvulla herätystä. Lammin seuratoiminta vilkastui 1910-luvulla.¹⁵ Uusia aluevaltauksia samalla vuosikymmenellä olivat Leppävirta, Lieksa, Mikkeli, Ruskeala ja vähäisessä määrin Polvijärvi. Seuraavalla vuosikymmenellä esikoislestadiolaisuus sai jalansijaa Keiteleellä, Kurikassa, Pyhäselässä, Reisjärvellä, Ristiinassa ja Äyräpäässä. Viimeistään 1920-luvulla oli liikkeellä kannattajia myös Sortava-

11 Seppo Leivon haastattelut 6.3.1992 ja 27.4.1993; *Peura* 1977, 38–42; *Lahtinen* 1984, 136–140.

12 *Rauhan Side* 1/1985, 12; *Numminen* 1964, 343; *Tiainen* 1969, 55–57; *Lahtinen* 1984, 141–145; *Tuukkanen* 1987, 53–54; *Leivo* 1989, 6. Kuopiossa pidettiin esikoislestadiolaisten seurat ainakin 1909. *Lahtinen* 1984, 145. Niin ikään Virroilla oli esikoislestadiolaisten seuratoimintaa jo vuonna 1905. *Rauhan Side* 1/1991, 10.

13 *Lahtinen* 1984, 146; *Raittila* 1984, 210.

14 *VK II* 1966, 310; *VK III* 1989, 324, 331.

15 Raimo Airamon haastattelu 8.10.1991; Seppo Leivon haastattelu 8.10.1991; *Rauhan Side* 1/1985, 12; 2/1987, 12. Yksittäisiä esikoislestadiolaisia oli myös Tuuloksessa ja Koskella (Hl.). *Rauhan Side* 2/1987, 12.

lan maalaiskunnassa.¹⁶ Lisäksi 1920-luvun alussa oli esikoislestadiolaista herätystä Forssassa.¹⁷ Kannatuksen määrällistä kasvua osoitti se, että saarnaaja Iisakki Niku arvioi Lahden juhannusseuroissa 1923 olleen yli 2000 osanottajaa.¹⁸

Suomen esikoislestadiolaisuus poikkesi Pohjois-Suomessa esiintyneistä lestadiolaisryhmistä juuri siinä, että liikkeen kannatuksen painopiste oli Etelä-Suomessa ja merkittävä osa kannattajista asui kaupungeissa. Esikoislestadiolaisiin liittyi vain vähän Suomen ruotsinkielisistä lestadiolaisista. Ruotsinkielisiä kannattajia liikkeellä oli Tiukassa. Lisäksi Helsingissä oli eräitä yksittäisiä ruotsinkielisiä kannattajia.¹⁹

Esikoislestadiolaisuus oli toisaalta muiden lestadiolaisryhmien tapaan ylikansallinen herätysliike. Suuri hajaannus ulotti vaikutuksensa lähes kaikkialle herätysliikkeen vaikutusalueille. Esikoislestadiolaisuus sai Pohjois-Ruotsin ja Suomen lisäksi kannattajia Pohjois-Norjasta, erityisesti Ofotenin, Lofoottien ja Finnmarkenin alueilta.²⁰ Pohjois-Amerikassa esikoislestadiolaiset muodostivat niin ikään oman yhteisön, jonka muotoutumisen taustalla olivat 1800-luvun lopun kiistat. Saarnaaja Juho Takkisen kannattajista osa liittyi vuosisaadan vaihteen hajaannuksessa esikoislestadiolaisiin.²¹

Maaliskuussa 1904 pidettiin Lahdessa suuret kokoukset, joissa oli seuravieraita 35 paikkakunnalta. Kokousten yhteydessä pidettiin myös saarnaajien kokous, jossa päätettiin liikkeen sisälähetystyön

16 Raimo Airamoin haastattelu 8.10.1991; Seppo Leivon haastattelut 27.2.1991, 8.10.1991, 6.3.1992 ja 27.4.1993; *Rauhan Side* 4/1982, 12; *VK III* 1989, 288; *Pakkanen* 1960, 80; *Kumpulainen* 1983, 364; *Raittila* 1984, 214. Todennäköisesti myös Kangasniemellä oli jo 1920-luvulla esikoislestadiolaisia. Seppo Leivon haastattelu 6.3.1992. Ks. kartta nro 1.

17 *VK III* 1989, 266–267.

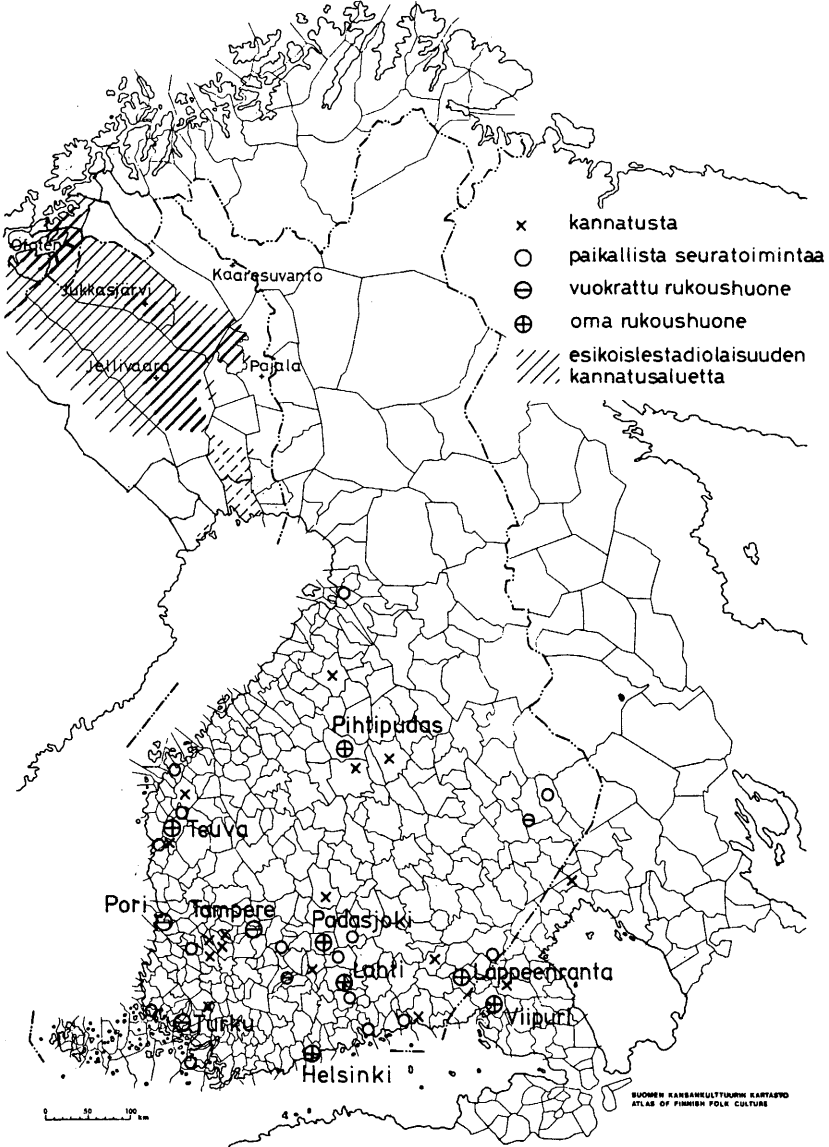
18 *VK III* 1989, 272.

19 Seppo Leivon haastattelu 27.4.1993. Suomen ruotsinkielisestä lestadiolaisuudesta *Wentin* 1986.

20 *Sivertsen* 1955; *Aadnanes* 1986, 81–83; *Apelthun* 1992, 4–5.

21 *Saarnivaara* 1947, 101–104, 119–124; *Boreman* 1954, 167–168; *Brännström* 1962, 235–252; *Steen* 1963, 189. Pohjois-Amerikan esikoislestadiolaisuudesta yleisesitys *HLCA* 1974. Takkisen toiminnasta *Takkinen* 1992.

Kartta 1. Suomen esikoislestadiolaisuuden kannatus ja toimintakeskukset vuoteen 1910 (rukoushuoneiden osalta vuoteen 1917).

Kartan piirtänyt Seppo Leivo.

Lahden ensimmäisen esikoislestadiolaisten rukoushuoneen pääjulkisivu alkuperäispiirustusten mukaan vuodelta 1909. Rukoushuone sijaitsi Vuorikadulla. *Lahden kaupunginmuseon kokoelmat.*

järjestämisestä. Järjestäytynyt ”lähetystoimi” oli siis verraten löyhä, epävirallinen organisaatio. Vuosittain pidettävän saarnaajakokouksen ja sen yhteydessä samanaikaisesti pidettävien suurten seurojen ajankohdaksi vakiintui mikkelinpäivä. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja 1910-luvulla mikkelinpäiväkokoukset olivat Lahdessa. Tärkeimmäksi vuosittaiseksi tapahtumaksi muodostuivat kuitenkin juhannuskokoukset, joista ensimmäiset pidettiin 1918 Padasjoen kirkossa. Vuodesta 1923 niitä alettiin viettää säännöllisesti esikoislestadiolaisuuden keskuksessa Lahdessa.²²

Esikoislestadiolaisuuden eriytyminen muusta lestadiolaisuudesta merkitsi myös omien toimitilojen hankkimista eri paikkakunnilla, koska ryhmä joutui yleensä lähtemään pois herätysliikkeen yhtenäisyyden aikana hankituista kokoustiloista ja rukoushuoneista.²³ Monil-

22 Airamo & Leivo 1983, 10; Lahtinen 1984, 147, 154–155.

23 Virkkala 1932, 97; Eriksson 1952, 44; Vuollo 1979, 47–49, 52; Raittila 1984, 209.

la paikkakunnilla kokoustila aluksi vuokrattiin. Kasvavan yhteisön omatoimisuus ja aktiivisuus tuli näkyviin erityisesti 1910- ja 1920-luvulla, kun liikkeen kannattajat rakensivat tai hankkivat omaksi rukoushuoneita. Oma rukoushuone saatiin Padasjoelle 1904 (uusi 1927), Lappeenrantaan 1910, Pihtiputaalle 1913, Helsinkiin 1913, Viipuriin 1910-luvulla ja Joensuuhun 1919.²⁴ Lahden ensimmäinen rukoushuone rakennettiin 1910 Vuorikatu 29:ään.²⁵ 1920-luvulla saatiin rukoushuoneet Enoon 1920, Turkuun 1923, Ouluun 1923, Tampereelle 1924, Imatralle 1927, Hämeenlinnaan 1927 ja Poriin 1927.²⁶

Porin juhannuskokouksissa 1921 päätettiin rakentaa Lahteen uusi rukoushuone, koska aikaisempi kiinteistö oli jouduttu myymään 1917. Rukoushuonetiloissa voitiin kyllä jatkaa vuokralla, mutta kiinteistön omistajavaihdokset jouduttivat uuden rukoushuoneen rakentamista. Lahden kaupunki ei 1922 suostunut lahjoittamaan tonttia esikoislestadiolaisille. He saivat kuitenkin 1922 ostaa kaupungilta Onnelantien, Saimaankadun ja Oikokadun kulmauksessa olleen tontin. Tontille valmistui jo saman vuoden syksyllä uusi 550 m²:n kokoustilat käsittänyt rukoushuone. Se palveli myös vuodesta 1923 alkaen valtakunnallisten juhannuskokousten kokouspaikkana.²⁷

1920-luvun lopussa esikoislestadiolaisilla oli siis oma rukoushuone yhdessätoista kaupungissa tai kauppalassa ja kolmella maaseutupaikkakunnalla. Teuvan rukoushuone oli puolestaan eri lestadiolaisryhmien yhteinen kokoontumistila.²⁸

Rukoushuoneiden rakentaminen ja kiinteän omaisuuden omistus johtivat organisaation tiivistymiseen. Vuodesta 1909 alkaen perustettiin eri paikkakunnille kiinteistöyhtiöitä, jotka hankkivat seuratoimintaan tarvittavat rukoushuoneet. 1910-luvun lopusta alkanut rukoushuoneiden rakentamisen lisääntyminen vaikutti valtakunnallisen yhdistyksen syntyyn. Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys pe-

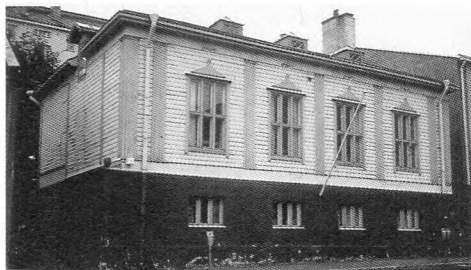
24 *Rauhan Side* 4/1980, 12; *Raittila* 1984, 213.

25 *Airamo & Leivo* 1983, 11; *Heikkilä* 1992, 296.

26 *Rauhan Side* 2/1982, 12; 3/1983, 12–13; 3/1985, 10; *Raittila* 1984, 213.

27 LKA kaupunginvalt. ptk 2.2.1922 § 9; kaupungin rahatoimikamarin ptk 24.1.1922 § 34; 7.2.1922 § 82; *Kkert* Lahti 1922, 8–9; *Airamo & Leivo* 1983, 12–14.

28 *Zidbäck* 1941, 258; *Peura* 1977, 42–44, 76.

Erityisesti 1910- ja 1920-luvuilla esikoislestadiolaiset hankkivat tai rakensivat useita rukoushuoneita. Omat toimitilat mahdollistivat vireän toiminnan. Kuussa (alkaen ylh. vasemmalta) Helsingin Jääkärinkadun (*valok. Raine Panula*), Turun Tuoreporinkadun (*yksityiskok.*), Pihtiputaan (*valok. Paavo Lahtinen*) ja Enon (*Seppo Leivon kokoelmat*) rukoushuoneet.

rustettiin vuoden 1921 lopussa.²⁹ Yhdistyksen tarkoituksena oli tehdä sisälähetystyötä ”Pyhän Raamatun ja Lutheruksen tunnustuskirjain pohjalla”.³⁰

Yhdistyksen ensimmäiseen hallitukseen kuuluivat Joel Ahonen Lahdesta, Juho Ahonen Viipurista, J. H. Andersson (myöh. Auramo) Lahdesta, K. J. Heinonen Lahdesta, Kalle Helenius Lahdesta, Anders Holm Padasjoelta, Emil Masalin (myöh. Maapalo) Lahdesta, Niklas Milén Orimattilasta, Evald Rantanen Padasjoelta, Juho Rantanen

²⁹ Vuollo 1979, 50–52, 105–108; Raittila 1984, 209.

³⁰ VNKA Yhdistysrekisteri nro 6899; VLKY säännöt 1926 § 1.

Kuhmoisista, Kaarlo Toivonen ja S. N. Vesterinen Helsingistä. VLKY:n hallituksen puheenjohtajana toimi 1921–1930 saarnaaja Niklas Milén.³¹ Hallituksen jäsenistä oli kaksi kolmannesta kotoisin Lahdesta tai sen ympäristökunnista.

VLKY ei kuitenkaan syrjäyttänyt sitä roolia, joka liikkeen saarnaajien kokouksella oli. Hajaannuksessa esikoislestadiolaisuuteen liittyi Suomen lestadiolaissaarnaajista 18 puhujaa. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä aloitti saarnatoimen lisäksi 21 uutta saarnaajaa. Tunnetuimpia julistajia vuosisadan alun saarnaajissa olivat Orimattilassa ja Lahdessa asunut Niklas Milén, useilla Etelä-Suomen paikkakunnilla asunut Juho Ahonen, viipurilainen Antti Kolehmainen, Enosta Helsinkiin 1902 muuttanut Juho Ihalainen sekä Padasjoella ja Sysmässä asunut Evald Rantanen. Kolehmainen toimi sisälähetystyön johdossa kuolemaansa saakka 1907. Hänen jälkeensä ”lähetystoimen” esimiehenä toimi niin ikään VLKY:n hallituksen ensimmäistä puheenjohtajuutta hoitanut Niklas Milén.³² Joka tapauksessa esikoislestadiolaisuus oli voimakkaasti maallikkojohtoinen herätysliike. Ruotsin Lapin keskusjohto, ”vanhimmat”, ohjasi liikettä Etelä-Suomea, Pohjois-Norjaa ja Pohjois-Amerikkaa myöten. Saarnaajat Iisakki Kuoksu ja Iisakki Niku tekivät 1905–1929 yhdessä seitsemän saarnamatkaa Suomeen.³³

Lestadiolaisuuden hajaannuksen synnyttämiä repeytymiä yritettiin korjata Oulussa maaliskuussa 1911 pidetyssä eri osaryhmien sovintokokouksessa. Narvalaiset eivät osallistuneet kokoukseen. Esikoislestadiolaisuuden saarnaajat Juho Ahonen, Aapo Marttala, Juho Ihalainen ja Niklas Milén olivat suunnitelleet osallistuvansa sovintokokoukseen, mutta joutuivat peruuttamaan matkansa Ruotsin Lapin ”vanhinten” ja ”vanhimpiin” niin ikään lukeutuneen Norjan johtavan saarnaajan P. O. Fjeldalin vastustuksen takia. Niinpä Oulun kokouksessa esikoislestadiolaisuutta edusti ainoastaan oululainen saarnaaja,

31 ESLA VLKY:n per. kok. ptk 3.10.1921 § 3; Raimo Airamon kirjallinen tiedonanto 22.12.1991; *Rauhan Side* 1/1979, 14. VLKY:n hallituksen jäsenet 1921–1944 ks. liite nro 1.

32 *Rauhan Side* 1/1979, 14; *Raittila* 1967 nrot 5, 121, 197, 293, 407; 1984, 206–208; *Lahtinen* 1984, 156–157.

33 *Raittila* 1984, 206.

rakennusmestari Abraham Tikkanen. Kokous oli etupäässä uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisten välistä rajankäyntiä, ja se päättyi tuloksettomana.³⁴

Sovintoajatus nousi uudelleen esille 1921–1922, mutta ei edes yhteistä neuvottelutilaisuutta saatu aikaan. Esikoislestadiolaiset olivat tällä kerralla kuitenkin valmiimpia keskusteluun ja kutsuivat muiden osaryhmien edustajia Jellivaaraan joulukuksi 1922. Vanhoillislestadiolaiset asennoituivat suunnitelmaan torjuvasti eksklusiivisen seurakuntakäsityksensä pohjalta. Uudestaheräyksestä liikkeelle lähtenyt suunnitelma raukeni, ja lestadiolaisryhmien eriytyminen jäi pysyväksi.³⁵

2. Esikoislestadiolaisuus ja heräävä yhteiskunnallinen radikalismi

Poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen nousu 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vaikutti ratkaisevasti suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Tampereen työväenyhdistyksissä sai marxilaisperäinen sosialismi jalansijaa jo 1800-luvun viimeisinä vuosina. Tamperelainen työväenliike edusti voimakkaasti kirkon ja papiston vastaista linjaa, mutta samalla se tavoitteli 1900-luvun alussa riveihinsä kristittyjä. Pyrkimyksenä oli osoittaa, ettei työväenliike toiminut sinänsä uskoa ja uskontoa vastaan vastustaessaan evankelis-luterilaisen kirkon vääristyneitä rakenteita.³⁶ Tampereesta tulikin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina yksi nousevan sosiaalidemokratian merkittävimmistä keskuksista Suomessa.³⁷

Koska monet esikoislestadiolaiset lukeutuivat työväestöön, he olivat kiinnostuneita työväen järjestötoiminnasta. Tampereen johtaviin

34 *Sov.kok. ptk* 1911, 12, 14–15, 25–26; *Havas* 1927, 202–212.

35 *Havas* 1927, 212–218. Lestadiolaisryhmien keskinäisistä jännitteistä esim. *Tuukkanen* 1987, 80–81.

36 *Kortekangas* 1965, 269–275.

37 *Soikkanen* 1961, 52–54, 184–186.

saarnaajiin kuulunut suutari Aatu Härmä³⁸ tiedustelikin talvella 1903–1904 kaupungin esikoislestadiolaisten puolesta Ruotsin Lapin ”vanhinten” kantaa työväestön ammatilliseen järjestäytymiseen. Helmi-kuussa 1904 Viktor Appelqvist, Israel Nattavaara, Jöns Mäntyvaara ym. vastasivat Härmän tiedusteluun. ”Vanhimmat” pitivät myönteisenä, että asiassa oli käännytty Ruotsin Lapin puoleen. Osallistuminen työväenyhdistyksiin torjuttiin. Esivallan laki ei määrännyt ketään kuulumaan ammattiyhdistyksiin.³⁹ ”Vanhinten” kanta noudatti Joonas Purnun Jellivaaran kaivostyöläisille esittämää torjuvaa kantaa suhteessa ammattiyhdistyksiin.⁴⁰ Appelqvistin ym. kannan vahvistivat muutama päivä myöhemmin Parakan kylässä koolla olleet saarnaajat, mm. E. S. Vettasjärvi, Iisakki Kuoksu ja Iisakki Niku.⁴¹ Härmä oli todennäköisesti tyytyväinen saamaansa yksiselitteiseen vastauksen, koska hän ilmoitti toukokuussa 1904 kokeneensa Ruotsin Lapin ”vanhinten” ohjeet kuin isän neuvoina lapsilleen.⁴²

Kun Ruotsin Lapin saarnaajat olivat keväällä 1905 tulossa Suomeen, vakuuttivat mm. Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala heille maaliskuussa 1905, ettei Suomessa ollut ”mitään haittaa ulkonaisen lain puolelta”. Uskonnonvapaus takasi sen, että esikoislestadiolaiset saivat pitää kokouksensa rauhassa.⁴³ Syksyllä 1905 huoli yhteiskunnallisen järjestyksen horjumisesta sen sijaan lisääntyi. Loka–marras-kuussa 1905 venäläisen esimerkin innostama suurlakko loi yhteiskuntaan radikaalin ilmapiirin ja nosti samalla suuret kansanjoukot taisteluun keisari-suuriruhtinaan edustamaa esivaltaa vastaan. Evankelis-luterilaisessa kirkossa lakko herätti toisaalta torjuntaa kuuliaisuutta korostaneen esivaltateologian pohjalta, toisaalta innosti eräitä pappeja mukaan lakkoviikon tapahtumiin.⁴⁴

38 *Kortekangas* 1965, 248–249; *Lahtinen* 1984, 86–87, 102–103, 105–106; *Rasila* 1984, 619.

39 *VK II* 1966, 115–116; *Lahtinen* 1984, 148.

40 *SVK* Viktor Appelqvist E. S. Vettasjärvelle ym. 3.2.1904; *VK II* 1966, 115–116; *Talonen* 1985, 192.

41 *VK II* 1966, 116–117.

42 *Lahtinen* 1984, 149.

43 *VK II* 1966, 124–125.

44 *Soikkanen* 1961, 225–231; *Murtorinne* 1964, 294–301; *Mustakallio* 1983, 66–71. Pohjois-Suomen lestadiolaisryhmien – vanhoillislesta-

Suomen esikoislestadiolaisuuden johtajien kannanotoissa heijastui loppuvuodesta 1905 huoli yhteiskunnallisen järjestyksen horjumisesta. Saarnaajat asennoituivat skeptisesti lakkoon ja sen mukanaan tuomaan radikaaliin poliittis-yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Viipurilaiset saarnaajat Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala totesivat kirjeessään Ruotsin Lapin ”vanhimille” 18.12.1905 maailman pauhaavan ”niinkuin meri joka ei tyyntyä taida”. He pelkäsivät myös järjestäytyneen työväen ja sotaväen yhteenottoa Helsingissä lähestyvien valtiopäivien aikana.⁴⁵

Saarnaaja Niklas Milén kuvaili vähän ennen joulua 1905 kirjeessään Iisakki Kuoksulle ja Iisakki Nikulle Suomen poliittis-yhteiskunnallista tilannetta synkin värein.

Vaikka kyllä nyt väkevästi sosialistihenki eli jumalankieltämysoppi turmelee kansaa, että näyttää kauhealta tämä aika. Vallankumouksellinen henki hallitsee kansassa. Täällä oli yleislakko, kaikki liikkeet, rautatiet ja kaikki seisovat yhden viikon, eikä taida ennen Venäjälläkään kapina lakata, ennenkuin on saatu vallankumous.

Milénin arvion mukaan kansa kulki kohti perikatoaan, sillä yleinen tapojen höltyminen oli pääsemässä valtaan.⁴⁶

Tampereen saarnaaja Aatu Härmä tiedusteli 27.11.1905 Ruotsin Lapin ”vanhimilta” heidän suhtautumistaan siihen, että esikoislestadiolaiset pakenisivat kaupungista maaseudulle, jos maassa kehittyisi aseellinen kapina. ”Vanhimmat” antoivat luvan tähän mahdollisuuteen. Sen sijaan toistamiseen torjuttiin mahdollisuus liittyä työväestön järjestötoimintaan. Vettasjärven, Appelqvistin, Mäntyvaaran ym. mielestä Suomessa oli ”ikävä ja raskas aika niitten valtiollisten

diolaisuuden ja uudenheräyksen – suhteesta suurlakkoon *Talonen* 1988, 61–64.

45 SVK Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala Ruotsin Lapin ”vanhimille” 18.12.1905; *Talonen* 1989 b, 317.

46 *VK II* 1966, 133; *Talonen* 1989 b, 317. Suurlakosta Lahdessa ks. *Järvinen* 1965, 185–189; *Anttila* 1975, 59–68. Orimattilan lakkotapahtumista *Soikkanen* 1961, 229.

mullistusten tähden”, jotka olivat puhkeamassa koko maailmassa. Jokainen tahtoi esiintyä ”vapaaherrana”.⁴⁷

”Vanhinten” käsitykset työväenliikkeestä hyväksyttiin yleisesti Suomessa. Vaikka esimerkiksi suutari ja saarnaaja Antti Kolehmainen⁴⁸ olikin köyhä ja piti tärkeänä ”säätörajojen” raivaamista pois lestadiolaisyyhteisön sisällä, hän torjui vuodenvaihteessa 1905–1906 sosiaalidemokratian kirjeessään Ruotsin Lapin ”vanhimmille”.⁴⁹

Ruotsin Lapin ”vanhimmat” torjuivat siis vuosien 1904–1905 aikana kaksi kertaa työväenliikkeen. Kysymys asenteesta työväenliikkeeseen oli ajankohtainen erityisesti Tampereella. Juuri saarnaaja Aatu Härmä teki tässä suhteessa tiedusteluja. ”Vanhimmat” kokivat, että sosiaalidemokraattinen työväenliike toimi esivaltaa vastaan,⁵⁰ ja siksi siihen ei voinut mennä mukaan. Suomesta esitetyt tiedustelut osoittivat, ettei 1904–1905 esikoislestadiolaisuuden asenne ammatilliseen ja poliittiseen työväenliikkeeseen ollut vielä täysin muotoutunut.⁵¹ Lisäksi suurlakko aiheutti hämmennystä. Neuvoja oli siksi kysyttävä Ruotsin Lapista. Joonas Purnun Jellivaaran kaivostyöläisille esittämä kannanotto siirrettiin nyt Etelä-Suomeen. Voimakas sidonnaisuus Jellivaaraan näkyi myös yhteiskunnallisissa kysymyksissä.

Joka tapauksessa Ruotsin Lapin saarnaajien johdolla Suomen esikoislestadiolaiset torjuivat poliittisen vasemmiston jo ennen yksikamarisen eduskunnan ensimmäisiä vaaleja. Liikkeessä vieroksuttiin myös ”joukkojen” liikehdintää kaduilla, ja suurlakko nähtiin yhteiskunnallisen järjestyksen horjuttajana. Yhteiskunnallinen muutos herätti huolta tulevaisuudesta.

Työväenasiaa koskevia neuvoja Jellivaarasta kyselleen Aatu Härmän kotikaupungissa Tampereella sai kristillinen työväenliike voimakkaan kannatuksen suurlakon jälkeen. Ensimmäinen paikallinen

47 VK II 1966, 131–132.

48 Raittila nro 197.

49 SVK Antti Kolehmainen Viktor Appelqvistille ym. 26.1.1906; Ruotsin Lapin ”vanhimmille” 18.12.1905; Seppo Leivon haastattelu 13.1.1983.

50 VK II 1966, 132.

51 SVK Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala Ruotsin Lapin ”vanhimmille” 18.12.1905; VK II 1966, 115, 132.

kristillinen työväenyhdistys perustettiin juuri Tampereelle marraskuussa 1905.⁵² Esikoislestadiolaisten kiinnostuksesta kristilliseen työväenliikkeeseen ei ole säilynyt luotettavaa tietoa, ja todennäköistä on, että mainittu poliittinen puolue koettiin herätysliikkeessä vieraaksi.⁵³

3. Poliittisen osallistumisen ongelma

a. Saarnaajakokouksen päätös ja sen aiheuttama keskustelu

Suomalaiset kohtasivat kansanvallan haasteen yksikamarisen eduskunnan ensimmäisissä vaaleissa 15.–16.3.1907. Poliittiset puolueet astuivat eduskuntaan, ja säätypapista tuli kansalainen.⁵⁴ Myös esikoislestadiolaisuuden perinteessä on säilynyt tietoa vuoden 1907 eduskuntavaaleihin suhtautumisesta, ja ne on julkaistu Wanhan-Laestadiolais-kristillisen yhdistyksen julkaisuissa. Lähinnä lahtelaisen saarnaajan Joel Ahosen muistitietoon perustuvat kuvaukset ensimmäisistä yksikamarisen eduskunnan vaaleista eivät ole täysin luotettavia.⁵⁵ Osittain ne saavat tukea aikalaislähteistä. Ennen eduskuntavaaleja esikoislestadiolaisten saarnaajakokous päätti näet yksimielisesti:

... kristittyjen tulee ottaa osaa vaaleihin siinä mielessä, että sen kautta edesautetaan laillista yhteiskuntajärjestystä, ja toiseksi sillä nimenomaisella määräyksellä, että kristittyjen tulee kannattaa vanhasuomalaista puoluetta, ja ainoastaan sen puolueen

52 *Mustakallio* 1983, 126. Kristillisen työväenliikkeen kannatus autonomian ajan ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1907–1910 oli Tampereella peräti yli 10 %. *Jutikkala* 1979, 308.

53 Seppo Leivon haastattelu 30.6.1993.

54 *Mustakallio* 1983.

55 *VLKYJ VII* 1960, 3–4, 33–36; *VLKYJ* 1972, 95; *Talonen* 1989 b, 318.

ehdokkaille antaa äänensä, ja että tämä tulee tiedoksi antaa kristityille kaikkialla maassamme.⁵⁶

Päätös synnytti kuitenkin vaalien jälkeen ristiriitoja. Viikon kuluttua vaaleista tiedusteli pihtiputaalainen saarnaaja Otto Varis Juho Ahoelta Lahdesta:

Täällä tahtoo muutamia ristityitä valvottaa nuo valtiolliset vaalit ja hommat, niin annappa veli muutamalla sanalla siitä meille vanhempain (= Ruotsin Lapin ”vanhimmat”) mielipide.⁵⁷

Ristiriitainen suhtautuminen äänestämisen tarpeellisuuteen johtui erityisesti saarnaaja Antti Kolehmaisesta, sillä tämä ei pitänyt äänestämistä tarpeellisena. Kristittyjen ei tullut kantaa ”vierasta iestä” yhdessä uskottomien kanssa.⁵⁸ Kolehmainen sai tukea mielipiteilleen Yhdysvalloissa vaikuttaneelta saarnaaja Olli Matoniemeltä, joka vieraili Suomessa Johannes Kierin ja Matti Uskosken kanssa juuri talvella 1907. Matoniemen mielestä kaikkien poliittisten puolueiden tavoitteet olivat itsekkäitä. Kristittyjen tuli siksi pysyä kokonaan poissa vaaliurnilta eikä tukea näitä ”väärintekijöitä”. Matoniemen kannan rohkaisemana Kolehmainen ryhtyi moittimaan niitä esikois-lestadiolaisia, jotka olivat äänestäneet eduskuntavaaleissa.⁵⁹

Saarnaajat Niklas Milén ja Juho Ahonen asettuivat avoimesti Kolehmaisesta edustamaan linjaa vastaan.⁶⁰ Kautta maan alkoi ilmetä kak-

56 VLKYJ 1960, 33–34; 1972, 95; *Mustakallio* 1983, 412. Saarnaajakokouksen tarkemmasta ajankohdasta ja kokouspaikasta ei ole tietoa.

57 EVK Otto Varis Juho Ahoselle 22.3.1907; *Lahtinen* 1984, 149. Variksesta ks. *Numminen* 1964, 343.

58 EVK Antti Kolehmainen Juho Ahoselle 16.8.1907; SVK Johannes Kieri E. S. Vettasjärvelle, Frans Parakalle ym. heinäkuussa 1907; VLKYJ VII 1960, 34; *Lahtinen* 1984, 150. Ks. 2 Kor 6:14 (raamattuargumentti).

59 VLKYJ VII 1960, 3–4, 34; *Rauhan Side* 4/1982, 12; *Raittila* 1967 nro 281; *Mustakallio* 1967, 346; *Lahtinen* 1984, 149–150; *Talonen* 1989 b, 318. *Uusimaa*-lehden (32/18.3.1907) esittämä uutinen Orimattilan lestadiolaisten ”vaalilakosta” jää riittävien lähteiden puuttuessa avoimeksi. Myös *Syrjö* 1976, 258.

60 VLKYJ VII 1960, 36; VLKYJ 1972, 249; *Lahtinen* 1984, 150.

sijakoista asennoitumista suhteessa kristityn vaalikäyttäytymiseen. Eräät henkilöt kääntyivät Yhdysvaltoihin takaisin palanneen saarnaaja Kierin puoleen. Tämä puolestaan kehotti kiistan osapuolia kysymään neuvoa Ruotsin Lapin ”vanhimmlta”.⁶¹ Viitatessaan ”äidin” (esikoisiseurakunta) auktoriteettiin Kieri välttyi itse vastaamasta kysymykseen ja sai samalla tilaisuuden korostaa liikkeen keskusjohdon asemaa.

b. Ruotsin Lapin ”vanhimmat” puoluekysymyksen ratkaisijoina

Äänestyskäyttäytymisen aiheuttama kriisi ratkaistiin Jellivaaran joulukokouksissa 1907. ”Vanhimmat” hyväksyivät alkuperäisen mallin: esikoislestadiolaisten tuli osallistua vaaleihin. Taustalla oli esivaltakäsitys. Erityisesti saarnaaja Peder Fjeldal⁶² korosti laillisen esivallan tukemista, samalla kun hän moitti neuvojen kysymistä amerikkalaisilta.⁶³ Esivaltakäsityksen lisäksi ”vanhinten” selväsanaiseen kannanilmaisuun saattoi vaikuttaa myös mahdollinen närkästyminen Jellivaaran syrjäyttämisestä ristiriidan alkuvaiheessa. Esikoislestadiolaisuuden myöhempi perinne on tässä yhteydessä todennut Juhani Raattamaan aikoinaan kehottaneen Norjan lestadiolaisia nimenomaan tukemaan kuningaskuntaa. Raattamaan väitetään antaneen Norjaan ohjeen:

Ei ainoastaan, että Teillä on lupa vaan Teillä on velvollisuus ottaa osaa ja kun Te äänenne annatte, niin se antakaa kuningashuoneen perustamisen puolesta ja ei tasavallan perustamisen puolesta.

61 SVK Johannes Kieri E. S. Vettasjärvelle, Frans Parakalle ym. heinäkuussa 1907; *Lahtinen* 1984, 149–150; *Talonen* 1989 b, 318. Kierin merkityksestä esikoislestadiolaisuudessa AWK 1903, 2–5; *Raittila* 1967 nro 606.

62 *Raittila* 1967 nro 55.

63 *VLKYJ VII* 1960, 3–4, 33–35; 1972, 95; *Lehtinen* 1965, 58–60; *Mustakallio* 1983, 412.

Tällä kannanilmaisulla väitetään Jellivaaran joulukokousten kantaa perustellun. Raattamaan väitetään esittäneen kantansa Norjan itsenäisyyspyrkimysten aikana vastauksena Norjan lestadiolaisten nimenomaiseen tiedusteluun.⁶⁴

Tämän perinteen tallettaman väitteen oikeutus on syytä asettaa kyseenalaiseksi jo yksistään siitä syystä, että Norjan irtautuminen yhteisunionista Ruotsin kanssa tapahtui 1905, kuusi vuotta Raattamaan kuoleman jälkeen.⁶⁵ Raattamaan elinaikaan, vuoteen 1884, sijoittunut poliittinen kriisi liittyi Norjan suurkäräjien valtio-oikeudelliseen ja poliittiseen asemaan eikä kansa tuossa vaiheessa joutunut ottamaan kantaa valtiomuotoon.⁶⁶ Raattamaan säilyneistä kirjeistä ja kirjoituksista ei löydy mitään edellä esitettyyn kannanottoon viittaavaa.⁶⁷ On mahdollista, että perinne on sijoittanut jonkun muun lestadiolaisjohtajan lausunnon Raattamaan suuhun tai kysymyksessä on yksinkertaisesti vaalikysymyksestä muistelun kirjoittaneen Joel Aho- sen muistivirhe. Perinne on saattanut muuttua ja muotoutua uudelleen viidenkymmenen vuoden kuluessa.

Peder Fjeldal, Jöns Mäntyvaara ym. ”vanhimmat” lähettivät äänestyskäyttäytymistä koskevan kirjeen Suomen esikoislestadiolaisille 31.12.1907. Vaaleihin tuli osallistua ja juuri tällä tavalla tukea liikettä suojaavaa laillista esivaltaa.

Niin on meillä Apostolinen neuvo siihen, että olla alamaainen esivallalle. Ja se, joka pitää oleman esivallalle kuuliainen, hänen pitää myös hänen lakia noudattaman ja niin muodoin puolustaman sitä, koska se ei ole hyvää omaatuntoa vastaan, vaan enempi suojelee meidän kristillisyyttämme, niinkuin teidän maassa Suomen vanha pohjalaki sitä tekee, jonka tähden me pidämme sitä viisautena, että te äänestyksen kautta sen pyydätte itsellänne tallella pysymään ulkonaiseksi suojaksi.⁶⁸

64 VLKYJ VII 1960, 35; 1972, 95.

65 Halila 1972, 168–169.

66 Björnberg 1939, 1; Wisløff 1971, 29–39.

67 Raattamaa 1976.

68 VK II 1966, 141–142. Suomen esikoislestadiolaisilla säilynyt muistitieto on epätarkka mm. Antti Kolehmaisen käyttäytymisen osalta. Sen mukaan Jellivaaran kokous olisi pidetty ennen Kolehmaisen kuolemaa.

Kannanilmaisussa heijastui esivaltakäsityksen ohella ”vanhinten” tarve korostaa auktoriteettiaan. Peder Fjeldalin mielestä oli ongelmallista juuri se, että tällaisissa asioissa ylipäänsä kysyttiin neuvoa amerikkalaisilta eikä Ruotsin Lapista.⁶⁹ Päätökseen keskeisesti vaikuttaneen Fjeldalin omat uskonnollis-yhteiskunnalliset lähtökohdat olivat osittain erilaiset kuin Etelä-Suomen esikoislestadiolaisten. Ofotenin alueen johtava saarnaaja Petter Bakkejord istui Norjan suurkäräjillä⁷⁰ samaan aikaan, kun Suomessa kiisteltiin siitä, oliko ollut sopivaa ylipäänsä äänestää eduskuntavaaleissa. Joka tapauksessa Jellivaaran ohjeet olivat selkeät: esikoislestadiolaisten tuli osallistua vaaleihin ja tälläkin tavalla tukea laillista esivaltaa.

Jellivaaran ohjeista huolimatta olivat esikoislestadiolaisten kannat vielä kesällä 1908 epäselviä vaalikysymyksessä, ja Pohjois-Ruotsista pyydettiin lähetettä Etelä-Suomeen. Tämä tapahtui siitä huolimatta, että Ruotsin Lapin ”vanhinten” kanta oli jo tiedossa.⁷¹ Kysymys äänestämisen tarpeellisuudesta tuli ajankohtaiseksi, koska uudet eduskuntavaalit pidettiin heinäkuun alussa 1908.⁷² Vuoden 1908 keskustelu ei kuitenkaan enää muuttanut sitä periaatteellista kantaa, joka oli omaksuttu Jellivaaran joulukokouksissa 1907.

Edellä on jo todettu, miten Suomen esikoislestadiolaisten saarnaajakokous päätti virallisesti ennen yksikamarisen vaaleja tukea vanhasuomalaista puoluetta. Vanhasuomalainen puolue oli monessa suhteessa ”porvarillis-kristillinen” yleispuolue, joka sai runsaasti kan-

Tämä olisi kuitenkin kokouksen jälkeenkin ollut asiasta eri mieltä ja muuttanut kantansa vasta seuraavan Ruotsin Lapin ”vanhinten” Suomeen tekemän saarnamatkan yhteydessä. *VLKYJ VII* 1960, 3–4, 36–37. Jellivaaran kokous ja päätös äänestyskäyttäytymisestä sijoittuvat kuitenkin joulun aikaan 1907. *VK II* 1966, 141–142. Vuosina 1905–1909 ei Pohjois-Ruotsista tehty yhtään esikoislestadiolaisten ns. lähetysmatkaa Suomeen. *Raittila* 1984, 206.

69 *VLKYJ VII* 1960, 35–36; *Talonen* 1989 b, 319.

70 *Sivertsen* 1955, 295–296; *Raittila* 1967 nro 20; *Talonen* 1985, 199–200. Petter Bakkejord oli Venstre-puolueen edustajana Norjan suurkäräjillä 1906–1912.

71 SVK D. J. Rautiainen Johannes Kierille 15.6.1908; *Lahtinen* 1984, 150.

72 *Salervo* 1977, 35.

natusta evankelis-luterilaisen kirkon papistolta ja myös herätysliikkeiltä.⁷³ Vanhasuomalaisen puolueen kannatus oli esikoislestadiolaisuudessa varsin voimakasta jo siitäkin syystä, että liikkeen johtajat tekivät – ainoana herätysliikkeenä – päätöksen puolueen nimenomaisesti kannattamisesta. Koska sosiaalidemokraattista puoluetta ei hyväksytty, olivat ratkaisua tehtäessä käytettävissä vain porvarilliset vaihtoehdot. Pääosin Etelä-Suomen kaupunkeihin keskittynyt herätysliike katsoi vanhasuomalaiset maalaisliittoa läheisemmäksi. Maalaisliitolla ei sitä paitsi ollut 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä keskeistä merkitystä Etelä-Suomessa.⁷⁴ Lisäksi nuorsuomalaisen puolueen kannatus esikoislestadiolaisuudessa jäi olemattomaksi.⁷⁵ Laestadiuksen, Raattamaan ja Purnun ”yhteiskuntafilosofian” perinne jatkui Suomessa katkeamattomana ja kanavoitui tukena vanhasuomalaiselle puolueelle.

Esikoislestadiolaisuuden vaikuttajat eivät kuitenkaan osallistuneet suuremmassa määrin vanhasuomalaisen puolueen toimintaan. Terijoella vaikuttanut opettaja Juho Hirvonen oli mukana vanhasuomalaisen puolueen puoluekokouksessa 22.–24.10.1906 Helsingissä.⁷⁶ Helsingiläinen Aaro Ihalainen oli mukana puolueen lakkauttamisesta ja kokoomuspuolueeseen sulautumisesta päättäneessä viimeisessä puoluekokouksessa 22.12.1918.⁷⁷ Autonomian ajan eduskuntavaaleissa 1907–1917 ei esiintynyt yhtään esikoislestadiolaisiin lukeutunutta ehdokasta.⁷⁸ Huolimatta vaaleihin osallistumisestaan eivät esikoislestadiolaiset olleet aktiivisia puoluetoiminnassa.

73 *Mustakallio* 1983.

74 *Hakalehto* 1986, 253, 306, 310–312, 348.

75 Seppo Leivon haastattelu 10.4.1984.

76 VA SPA 3 pkok ptk 22–24.10.1906. Hirvonen otti kokouksessa kantaa mm. papiston palkkaukseen ja kannatti siirtymistä pois luontaistuotteissa maksettavista palkoista.

77 VA SPA pkok ptk 22.12.1918 § 1 (osanottajat). Kokouksessa oli osanottajia vain 32.

78 Enossa asunut Helena Vatanen, joka oli sosiaalidemokraattien kansanedustajana 1911–1913, liittyi 1930-luvulla esikoislestadiolaisuuteen. Hän jätti saman tien myös poliittisen toimintansa. Seppo Leivon haastattelu 10.4.1984; *Pielisjokiseutu* 49/7.12.1983; *SKE* 1982, 698. Muiden lestadiolaisryhmien pohjoissuomalaisista ehdokkaista *Talonen* 1988, liite 13.

4. Valkoisen Suomen puolesta

Maamme poliittis-yhteiskunnallinen kehitys syksyllä 1917 johti yhä suurempaan jännitykseen porvarillisen Suomen ja poliittisen työväenliikkeen välillä. Kuvaavaa oli, että eräät esikoislestadiolaisuuden vaikuttajat kokivat loppuvuoden 1917 levottomat poliittis-yhteiskunnalliset tapahtumat eskatologisesti. Niinpä helsinkiläinen saarnaaja Juho Ihalainen tulkitsi syksyn 1917 tapahtumia viimeisten aikojen merkkeinä.⁷⁹ Myös Ruotsin Lapin ”vanhimmat” Iisakki Kuoksu, Iisakki Niku, Frans Parakka, Samuel Vettasjärvi ym. muistuttivat 30.12.1917 Suomen saarnaajia Ihalaista, Milénia ym. lopun ajoista.⁸⁰

Vuoden 1918 kansalaissota antoi uusia aineksia eskatologiseen ajankuvaan. Esikoislestadiolaisuuden tärkeimmät kannatusalueet olivat punaisten hallitsemassa Etelä-Suomessa, ja kansalaissota kosketti liikettä konkreettisemmin. Muistitiedon ja hajanaisten lähdetietojen perusteella on hahmotettavissa yleiskuva esikoislestadiolaisten asenteista ja elämästä punaisessa Suomessa.

Kansalaissodan syttyminen tammikuun lopussa 1918 merkitsi monille Etelä-Suomessa asuville esikoislestadiolaisille voimakkaan sosiaalisen paineen kohteeksi joutumista lähiympäristössään.⁸¹ Punakaarti otti Lahdessa uskonnollisten järjestöjen kokoushuoneet sotilaittensa majapaikoiksi. Jumalanpalveluksissa oli mukana aseistettuja miehiä.⁸² Joku yksityinen esikoislestadiolainen meni tai joutui sotaväen pakko-oton vuoksi menemään punakaartiin.⁸³ Saarnaaja Oskari Lähteenmäki otti sodan aikana runsaasti esikoislestadiolaisuuteen kuulunutta työväkeä omistamaansa myllyyn töihin. Mylly sai toimia rau-

79 SLK Juho Ihalainen Janne Björnholmille 24.11.1917.

80 *VK II* 1966, 194–195. Poliittis-yhteiskunnalliset kriisiajat ovat yleensä lisänneet kristillisessä kirkossa eskatologista ajantulkintaa ja erilaisia apokalyptisia spekulatioita. *Lehmann* 1969; *Lindén* 1974, 131–132.

81 *Havas* 1927, 196–197; *Talonen* 1989 b, 320.

82 MV Seurakuntien tappiot 1918 (Lahti). Lahden merkityksestä punaisten joukkojen toiminnassa *Anttila* 1975, 164–192; 1980, 154.

83 EVK Joel Ahonen Juho Ahoselle 10.5.1918.

hassa sodan ajan heikon elintarviketilanteen vuoksi, ja niinpä monet välttyivät joutumasta punakaartiin juuri Lähteenmäen ansiosta.⁸⁴ Useilla paikkakunnilla – kuten Helsingissä ja Tampereella – esikoislestadiolaiset saivat elää sodan ajan rauhassa.⁸⁵ Muistitiedon mukaan Tampereen esikoislestadiolaisista oli punaisessa armeijassa mukana yksi tai kaksi miestä.⁸⁶ Orimattilassa asunut saarnaaja Niklas Milén piti paikkakunnallaan ilmennyttä punaista terroria antikristillisyyden nousuna ja lopun ajan merkinä. Toisaalta hän näki ajassa myös Jumalan rangaistuksen Suomen kansalle, joka oli sen ansainnut. Milén käytti vuoden 1918 sodasta termiä kansalaissota ja kirjoitti toisaalta ”punaisesta hirmuvallasta”.⁸⁷ Punakaarti toimi näet Orimattilassa avoimesti kirkkoa vastaan.⁸⁸ Ainakin yksi esikoislestadiolainen Loviisasta taisteli punakaartissa ja joutui valkoisten vangiksi.⁸⁹

Esikoislestadiolaisuuden perinteessä on säilynyt kuvaus Viipurin ystäväpiirin kokemuksista kansalaissodan aikana. Sodan puhjettua kävivät monet liikkeen jäsenet tiedustelemassa paikkakunnan saarnaajalta Frans Peltomaaalta, ”tuleeko kristittyjen osallistua veljessotaan ja kummalla puolella?” Muistitiedon mukaan Peltomaa ei ottanut kysymykseen kantaa ennen kuin sai Ruotsin Lapin ”vanhinten” vahvistuksen valkoisen osapuolen taistelun oikeutuksesta.⁹⁰ Tämä traditio on problemaattinen, koska ei ole varmaa, onnistuiko sodan kuluessa viestien vaihto Jellivaarasta Suomeen. Joka tapauksessa perinteessä säilynyt kuvaus korostaa ”vanhinten” auktoriteettia tavalla, joka liittyi olennaisesti liikkeen käytäntöön.

Monet esikoislestadiolaiset pelkäsivät Viipurissa joutuvansa punakaartiin, ja siksi Viipurin valtauksen aikana huhtikuun lopussa useat esikoislestadiolaiset miehet viettivät yönsä saarnaaja Frans Pelto-

84 Seppo Leivon haastattelu 29.4.1983; Anna Maapalon haastattelu 26.2.1991.

85 EVK Joel Ahonen Juho Ahoselle 10.5.1918.

86 Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

87 SVK Niklas Milén Ruotsin Lapin ”vanhimille” 8.5. 1918.

88 MV Seurakuntien tappiot 1918 (Orimattila).

89 EVK Joel Ahonen Juho Ahoselle 10.5.1918.

90 *VLKYJ* 1972, 241–242; *Talonen* 1989 b, 320.

maan luona.⁹¹ Polvijärvellä, joka oli siis valkoisen Suomen aluetta, innosti vajaan viisi vuotta aikaisemmin paikkakunnalle muuttanut saarnaaja-opettaja Juho Hirvonen⁹² ”isänmaalle uskollisia miehiä” taisteluun valkoisen armeijan riveissä. Hirvosen innostavat puheet herättivät liikkeeseen kuulumattomien kaatuneiden omaisissa suorastaan katkeruutta sodan jälkeen.⁹³

Selvimmät vastakohta-asetelmat punaisten ja valkoista osapuolta tukeneen esikoislestadiolaisuuden välillä tulivat näkyviin Leppävirralla ja Padasjoella. Liikkeen perinteessä on säilynyt kuvaus lahtelaisten saarnaajien Joel ja Juho Ahosen sekä punaisten kohtaamistilanteesta Leppävirralla.

Kristityt ovat aina olleet valtakuntamme uskollisimmat alamaiset sekä maallisessa että hengellisessä mielessä sanottuna. Meillä on ollut maassamme aika, jolloin laillisen esivallan miehet ovat olleet kapinan nostajilta henkensä puolesta vaarassa. Tämän kristillisyytemme kaksi saarnamiestä ovat olleet heidän lähetysmatkallansa ollessansa ankarasti uhattuina hampaisiin asti aseistetuilta kapinallisilta, jotka joukolla tulivat hajoittamaan ja häiritsemään kristittyjen rauhallisia kokouksia Leppävirran pitäjässä. He syyttivät saarnamiehiä siitä, että he olivat tulleet pitäjän kirkon pylväitä pönkittämään. Ei kuitenkaan Jumala sallinut sitä, että vainolaiset olisivat saaneet saarnamiehiä vahingoittaa, vaikka raat kiroukset ja uhkaukset puristettujen hammasten välistä kuuluivat.⁹⁴

Padasjoen esikoislestadiolaisten kokemukset punaisesta armeijasta sävyttivät vuosikymmeniä heidän poliittista asennoitumistaan. Poliittisen oikeiston kannatus vahvistui punaisten toiminnan vuoksi. Valkoiset joukot saapuivat Padasjoelle helmikuun alussa 1918, mutta joutuivat peräytymään Kuhmoisiin 18.2. punaisten vallattua pitäjän.

91 *VLKYJ* 1972, 242.

92 Polvijärvi KA Rippikirja (talolliset) 1910–1919.

93 *VLKYJ* 1972, 266; *Talonen* 1989 b, 320.

94 *VLKYJ* 1972, 45; *Talonen* 1989 b, 320. Juho Ahonen joutui kansalais-sodan aikana myös punaisten vankileirille Kouvolaan. Hänen onnistui kuitenkin paeta sieltä pois. Seppo Leivon haastattelut 6.3.1989 ja 8.10.1991.

Punakaartin valtakausi jatkui maaliskuun loppuun.⁹⁵ Punaisen armeijan käyttäytyminen herätti pitäjässä kielteisiä asenteita. Kuvaukset punaisten tihutöistä Padasjoella ovat merkittävältä osaltaan seurakunnan vanhoillislestadiolaisen kirkkoherran K. A. Laurin⁹⁶ käsialaa. Erityisesti kirkon käyttö hevostallina, kirkon alttaritaulussa olleen Kristus-kuvan lävistäminen pistimellä ja Pyhään ehtoolliseen kohdistunut rienaus jättivät seurakuntaan kielteisiä muistoja. Punakaartin valtakautena seurakuntaelämä oli keskeytyksissä pappien ollessa paossa.⁹⁷ Kun punaiset estivät esikoislestadiolaisten kokoustoiminnan ja tulittivat asein rukoushuoneelta palaavia henkilöitä, lisäsi tämä liikkeen kannattajien uskollisuutta valkoiselle Suomelle. Kirkkoherra K. A. Lauri koki puolestaan valkoisen armeijan taistelun osittain uskonnollisena.⁹⁸

Valkoiselle Suomelle annetusta tuesta huolimatta monien padasjokelaisten esikoislestadiolaisten yhteiskunnallinen valinta oli punaisten luomassa paineessa koetuksella. Monet heikossa sosiaalisessa asemassa olleet esikoislestadiolaiset eivät olleet valkoisen Suomen ”herrojen” intohimoisia tukijoita, mutta he katsoivat näiden intresseihin kuuluvan kuitenkin uskonnonvapauden takaamisen.⁹⁹ Valkoisen Suomen tukemisen on esikoislestadiolaisuuden myöhemmässä sisäryhmäperinteessä nähty johtuneen vapaan, itsenäisen Suomen arvostuksesta. Taustalla oli ajatus siitä, että valkoinen, porvarillinen Suomi takaisi vapauden uskonnollisen työn jatkamiseen kansan keskuudes-

95 TArk Padasjoen työväenyhdistyksen ptk 1916–1925. Punaisten joukot murhasivat Padasjoella kansalaissodan aikana yhdeksän henkilöä. *Paa-volainen* 1966, 320.

96 *Raittila* 1967 nro 618.

97 MV Seurakuntien tappiot 1918 (Padasjoki); Padasjoki KA srk.kert. 1917–1921; Kirkollisten ilmoitusten kirja 1.1.1919; *Amerikan Suometar* 119/12.10.1918; *Lahti* 31/25.5.1918; *Lehtinen* 1965, 60; *Talonen* 1989 b, 321.

98 SA VHK Pap. kert. (Padasjoki, K. A. Laurin puhe 11.4.1918 sotalipun vihkiäisissä); Padasjoki KA Kert. punaisten tekemistä hävityksistä; KAL Kert. punaisten hävityksistä Padasjoella; *Lehtinen* 1965, 60; *Talonen* 1989 b, 321.

99 *Lehtinen* 1965, 60. Esimerkiksi Maria Wirman, jonka mies taisteli punakaartissa, vastusti punaisia jyrkästi.

sa. Valkoisen osapuolen tukemisen oikeutusta on haettu myös siitä, ettei valkoisten riveissä taistelleista esikoislestadiolaisista kukaan kaatunut varsinaisissa taisteluissa. Vain Joonas Kanastenmaa sai surmansa Lammilla kotirintamalla valkoisen hallituksen velvollisuuksia täyttäessään. Sen sijaan ne esikoislestadiolaiset, jotka vastoin ryhmän virallista kantaa menivät punaisten puolelle, saivat surmansa taisteluissa.¹⁰⁰

Esikoislestadiolaisuuden myöhemmässä perinteessä on vuoden 1918 sodasta käytetty termejä ”veljessota”, ”kapina” ja ”vapaustais-telu”.¹⁰¹ Sodan tulkinnassa liitettiin porvarillisen Suomen selitysmalleihin eikä punaisen osapuolen näkökohtia juurikaan pohdittu. Vaikka liikkeen kannattajat pysyttelivätkin Etelä-Suomessa yleensä sivussa itse sotatapahtumista, olivat sympatiat valkoisten puolella.

Kansalaissota loikin myönteistä pohjaa suojeluskuntatoiminnalle esikoislestadiolaisuudessa. Varsinaiseen toimintaan osallistuivat kuitenkin vain aktiivisimmat. Kansalaissodan jälkeisinä vuosina suojeluskuntatoiminta sai kannatusta erityisesti Lahden esikoislestadiolaisten yhteisöltä. Lahden suojeluskunta perustettiin elokuussa 1917, ja kansalaissodan jälkeen keväällä 1918 sen toiminta virisi uudelleen.¹⁰² Lahtelaisista esikoislestadiolaisuuden johtomiehistä erityisesti liikemies Kalle Helenius oli innokkaasti mukana suojeluskuntatyössä, mm. Lahden lääkintöosaston johtajana.¹⁰³ Niin ikään Joel Ahonen toimi 1920-luvulla suojeluskunnassa.¹⁰⁴ Uunisepä Ernest Hedborg, joka asui Viipurissa 1911–1922, oli myös innokas suojeluskuntalainen.¹⁰⁵ Kansalaissodassa valkoisen osapuolen taistelua innok-

100 EVK Joel Ahonen Juho Ahoselle 10.5.1918; Anna-Liisa Ristkarin haastattelu 28.10.1980; *VLKYJ* 1972, 283.

101 *VLKYJ* 1972, 242, 266, 282. Pohjois-Suomen lestadiolaisten tulkinta kansalaissodasta *Talonen* 1988, 179–182, 190.

102 *Hämeen Ilves* 1939, 92–93.

103 TaTA srk.kert. (Lahti 1925); *Lahti* 33/19.3.1931; *Hämeen Salpa* 1941, 82; *Linkosuo* 1977, 11; *Zidbeck* 1985b, 202.

104 Yrjö Ristkarin haastattelu 4.11.1991.

105 VA Valpo II T 3 Ernest Kailahden kortti; Kerttu Kososen haastattelu 2.10.1991.

Suojeluskuntaparaati Lahdessa 16.3.1919. *Lahden kaupunginmuseon kuvaarkisto.*

kaasti tukenut Juho Hirvonen toimi Polvijärven suojeluskunnassa.¹⁰⁶ Vaikka Polvijärvi olikin esikoislestadiolaisuuden kannalta periferiaa, Hirvosen esimerkin vaikutusta lisäsi se, että hän oli jo 1920-luvun alussa esikoislestadiolaisuudessa valtakunnallisella tasolla tunnettu vaikuttaja.¹⁰⁷

5. Kokoomuspuolueen riveissä

Kansalaissodan jälkeinen hallitusmuototaistelu 1918–1919 vaikutti osaltaan porvarillisten puolueiden uusjakoon. Kuningasmieliset vanha- ja nuorsuomalaiset perustivat kansallisen kokoomuspuolueen

¹⁰⁶ SA SKH 14:567 (Polvijärvi).

¹⁰⁷ Juho Hirvonen toimi mm. VLKY:n vuosikousten puheenjohtajana 1923–1931 ja 1933–1957. ESLA VLKY:n vk. ptk 1923–1957.

9.12.1918, ja tasavaltalaiset, lähinnä nuorsuomalaisten muodostamat piirit ryhmittäytyivät kansalliseksi edistyspuolueeksi 8.12.1918.¹⁰⁸ Esikoislestadiolaisten vanhasuomalaiselle puolueelle antama tuki siirtyi uuden puoluemuodostuksen myötä kokoomuspuolueelle. Ryhmän poliittinen linja pysyi siinä valinnassa, joka ennen yksikamarisen vaaleja oli tehty saarnaajakokouksessa. Vanhasuomalainen puolue vaihtui kokoomuspuolueeksi. Tässä suhteessa Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden – erityisesti vanhoillislestadiolaisuuden – kehitys oli erilainen, sillä Pohjois-Suomessa maalaisliitto korvasi vanhasuomalaisten hegemonian 1919.¹⁰⁹

Esikoislestadiolaisuuden sisäryhmäperinteessä on säilynyt tietoja liikkeen jäsenten keskittymisestä kokoomuspuolueen kannattajiksi.¹¹⁰ Suuri enemmistö Suomen esikoislestadiolaisista tuki kokoomuspuoluetta. Puolue sai kannatusta myös maaseutuyhteisöissä.¹¹¹ Kansalliseen edistyspuolueeseen ei herätysliikkeen piirissä luotettu. Maalaisliitto sai kannatusta jonkin verran, mutta se ei horjuttanut kokoomuspuolueen ylivoimaista asemaa. Maalaisliitolla oli kannattajia mm. Enon esikoislestadiolaisten yhteisössä. Toisaalta esimerkiksi Tampereen esikoislestadiolaisten yhteisössä oli jonkin verran vasemmiston vaikutusta.¹¹² Lahdessa esikoislestadiolaiset lukivat mieluummin pai-

108 *Einar W. Juva* 1967, 208; *Rasila* 1977, 104.

109 *Talonen* 1988, 221–225.

110 HYKL/ K1 1 Eno 6N p. 160; 163; K 4 Teuva 122 p. 135; *Lehtinen* 1965, 58.

111 Seppo Leivon haastattelu 21.6.1978; Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 19.9.1978; Aulis Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Anna-Liisa Ristkarin kirjeellinen tiedonanto 14.11.1978; Kerttu Kososen haastattelu 11.11.1980; Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; Pekka Toivosen haastattelu 22.2.1991; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelu 26.2.1991; Paavo Tamsin haastattelu 19.3.1991; Osmo Heinosen haastattelu 21.3.1991. Arviot kokoomuspuolueen kannatuksen suuruudesta esikoislestadiolaisuudessa liikkuvat 85–99 %:n välillä.

112 Aulis Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Anna-Liisa Ristkarin kirjeellinen tiedonanto 14.11.1978; Simo Vartiainen haastattelu 18.3.1980; Pekka Kososen haastattelu 11.11.1980; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990; Seppo Leivon haastattelu 8.10.1991. Saarnaajista kannatti maalaisliittoa 1917 puhujatoimen aloittanut Heikki Seppänen Ristiinasta. Anna-Liisa ja Yrjö Ristkarin haastattelu 28.10.1980; Eine Vijkaisen haastattelu 28.10.1980; *Raittila* 1984, 208.

kallista kokoomuspuolueen *Lahti*-lehteä kuin edistyspuolueen maineikasta *Etelä-Suomen Sanomia*.¹¹³ Lahti-lehdestä tuli kokoomuspuolueen äänenkannattaja porvarillisten puolueiden uusjaon yhteydessä 1918–1919, ja lehti otti voimakkaasti kantaa kommunismia vastaan 1920-luvulla.¹¹⁴

Varsinaiseen puoluetointaan esikoislestadiolaiset osallistuivat kuitenkin passiivisesti. Merkittävintä osaa tässä suhteessa näyttelikin Juho Hirvonen, joka oli kokoomuspuolueen kansanedustajaehdokkaana Kuopion itäisessä vaalipiirissä 1919¹¹⁵ ja 1924.¹¹⁶ Hän oli lisäksi Polvijärven kokoomuksen edustajana Pohjois-Karjalan kansallisliiton yleisessä kokouksessa helmikuussa 1924¹¹⁷ ja liikkui eduskuntavaalien 1919 ja 1924 edellä puolueensa vaaliesitelmöitsijänä Kuopion itäisessä vaalipiirissä.¹¹⁸ Joensuussa ilmestynyt kokoomuspuolueen *Karjalainen*-lehti korostikin Hirvosen roolia 1924 kristillisenä puhujana ja raittiusmiehenä.¹¹⁹

Vuoden 1924 eduskuntavaaleissa Kuopion itäisessä vaalipiirissä kokoomuspuolueen listoilla esiintyi toinenkin esikoislestadiolaisiin lukeutunut ehdokas, maanviljelijä Matti Kärki Enosta.¹²⁰ Vuonna 1919 ei kokoomuspuolue saanut vahvasti maalaisliittolaisesta Kuopion itäisestä vaalipiiristä yhtään edustajaa.¹²¹ Hirvonen esiintyi ensimmäisenä nimenä listassa, jonka muut ehdokkaat olivat maanviljelijä Antti Laukkarinen Kontiolahdelta ja kokoomuslaisista eniten ääniä saanut pastori Aukusti Oravala Nurmeksesta.¹²² Tämä lista sai 179 ääntä.¹²³ Hirvonen sai yhteensä 251,5 ääntä ja sijoittui kokoomuspuo-

113 Seppo Leivon haastattelu 15.9.1990; Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1990; Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990.

114 *Niemi* 1957, 147, 154–155.

115 *Karjalainen* 18/4.2.1919; 23/13.2.1919.

116 EKA Ehdokaslistat Kuopion itäisessä vaalipiirissä 1924.

117 PTA Pohjois-Karjalan kansallisliiton yl. kok. ptk 10.2.1924 § 2.

118 PTA Kok:n kert Kuopion itäisestä vaalipiiristä 1919; Pohjois-Karjalan kansallisliiton piiritmk ptk 26.2.1924 § 5; 8.3.1924 § 1.

119 *Karjalainen* 35 A/22.3.1924.

120 EKA Ehdokaslistat Kuopion itäisessä vaalipiirissä 1924.

121 JoMA KIKVA Kvl ptk 24.3.1919 § 4.

122 JoMA KIKVA Ehdokaslistojen yhdistelmä Kuopion itäisessä vaalipiirissä 1919.

123 JoMA KIKVA Eduskuntavaalit 1919: loppulaskelma.

luen kahdeksasta ehdokkaasta kuudenneksi vaalipiirissään.¹²⁴ Vuonna 1924 Hirvonen oli ensimmäisenä nimenä listalla, jossa ehdokkaina olivat hänen lisäksi maanviljelijä Pekka Pennanen Kesälahdelta ja fil. tohtori Eero Mäkinen Outokummusta. Kärki oli ensimmäisenä Enossa syntyneellä ehdokaslistalla, jolla oli selvä kristillinen tunnus *Uskonto ja isänmaa*. Muut ehdokkaat olivat Pekka Pennanen ja pastori Emanuel Kolkki.¹²⁵ Kummankin esikoislestadiolaisuuteen lukeutuneen kannatus jäi vaatimattomaksi. Vaalipiirin kymmenestä kokoomuspuolueen ehdokkaasta Hirvonen sijoittui 361 1/3 äänellään kahdeksanneksi ja Kärki 257 2/3 äänellään yhdeksänneksi.¹²⁶

Kuopion itäinen vaalipiiri oli esikoislestadiolaisuuden kannalta periferiaa, vaikka sen alueella liikkeellä olikin kannattajia mm. Joensuussa, Kontiolahdella, Pielisjärvellä ja Lieksassa. Merkittävin yhteisö oli Enon Kaltimo, jossa oli myös uusheränneitä.¹²⁷ Kokoomuspuolueen kannatus ylitti Kuopion itäisen vaalipiirin maalaiskuntien keskiarvon Enossa mm. eduskuntavaaleissa 1919–1924. Lisäksi on pantava merkille, että kokoomuksen Enossa saamista äänistä tuli Kaltimon äänestysalueelta 45 % 1919, 48 % 1922 ja 47 % 1924.¹²⁸ Maalaisliittovaltaisessa vaalipiirissä Enon Kaltimon kokoomuslaisuus korostui erityisesti 1922 ja 1924. Edellisenä vuonna äänestysalueella sai kokoomuspuolue 32 % ja jälkimmäisenä 35 % äänistä. Maalaisliiton vastaavat ääniosuudet olivat 18 % 1922 ja 15 % 1924. Koko Enossa kokoomuspuolue sai 1922 äänistä 15 % ja 1924 17 %. Maalaisliiton osuus Enon äänistä kummassakin vaaleissa oli 26 %. Kaltimo poikkesi selvästi myös koko Kuopion itäisen vaalipiirin keskiarvosta juuri kokoomuspuolueen vahvan kannatuksen vuoksi. Maalaisliiton ääniosuus vaalipiirissä oli 29 % vuonna 1922 ja 30 % 1924. Vastaavat

124 JoMA KIKVA Kvl ptk 24.3.1919 § 3; ehdokaslistojen yhdistelmä 1919.

125 JoMA KIKVA Ehdokaslistojen yhdistelmä Kuopion itäisessä vaalipiirissä 1924.

126 JoMA KIKVA Ehdokkaiden äänimäärät 1924.

127 Raittila 1984, 201, 212–213.

128 JoMA KIKVA Eduskuntavaalien tulokset 1922–1924 äänestysalueittain; *Karjalainen* 39/13.3.1919; *SVT XXIX Eduskuntavaalit* 1919, 1922, 1924, taulu II b (1919, 1924), taulu IV (1922).

kokoomuspuolueen prosenttiosuudet olivat 15 % vuonna 1922 ja 14 % 1924.¹²⁹ Esikoislestadiolaisuudella oli mitä ilmeisimmin Enon Kaltimossa kokoomuspuolueen ääniosuutta nostava vaikutus.

Esikoislestadiolaisuuden kannalta merkittävässä Hämeen eteläisessä vaalipiirissä ei 1907–1929 esiintynyt valtiollisissa vaaleissa herätysliikkeeseen lukeutuneita ehdokkaita. Padasjoen vanhoillislestadiolainen kirkkoherra K. A. Lauri oli sen sijaan kokoomuspuolueen ehdokkaana vuoden 1919 eduskuntavaaleissa.¹³⁰ Vuosien 1922 ja 1924 eduskuntavaaleissa edistyspuolueella oli Padasjoella kokoomuspuoluetta suurempi kannatus. Vuosina 1927 ja 1929 kokoomuspuolue oli vahvempi kuin edistyspuolue.¹³¹ On todennäköistä, että 1920-luvulla esikoislestadiolaisten puoluevalinta vahvisti kokoomuspuolueen asemaa Padasjoella, vaikka vaaliasetelmien ja riittävän yksityiskohtaisen lähdemateriaalin puuttumisen vuoksi sitä ei voi sitovasti osoittaa.

Esikoislestadiolaisten osallistuminen kunnallisvaltuustojen työs-kentelyyn alkoi kansalaissodan jälkeen. Eräät liikkeen kannattajat olivat tosin jo aikaisemmin olleet jonkin verran mukana kunnallisissa luottamustoimissa.¹³² Toiminta kunnanvaltuustoissa alkoi hitaasti vasta vuoden 1918 jälkeen.

Ensimmäinen esikoislestadiolaisiin lukeutunut kunnanvaltuutettu oli maanviljelijä, saarnaaja Oskari Valkama, joka oli Teuvan kunnan-

129 JoMA KIKVA Eduskuntavaalien tulokset 1922–1924 äänestysalueittain; SVT XXIX *Eduskuntavaalit* 1922, taulu IV; *Eduskuntavaalit* 1924, taulu II b.

130 HMA HEKLA Vaalilippu 1919. Listan tunnus oli *Kokoomuspuolue Jumalan kunniaksi, isänmaan onneksi*. Listan muut ehdokkaat olivat fil. tohtori Artturi H. Virkkunen ja professori Hugo Suolahti. Tilanteesta myös *Korjus & Halla* 1980, 25.

131 SVT XXIX *Eduskuntavaalit* 1922, 1924, 1927, 1929, taulut II b (1922), IV (muut vuodet).

132 Janne Björnholm Enossa ja maanviljelijä K. O. Heikkilä Karinaisissa olivat jo autonomian aikana mukana kunnallispolitiikassa lautakuntata-solla. (Eno KuA taksl. ptk 7.1.1913; Karinainen KuA taksl. ptk 1915–1916; tutkijal. ptk 1914). Maanviljelijä Matti Lyytinen oli puolestaan Pihtiputaan kunnallislautakunnan jäsen 1909. Pihtipudas KuA kunnl. ptk 1909; henkilörekisteri.

valtuuston jäsenenä kokoomuspuolueen edustajana 1919–1922.¹³³ Padasjoen kunnanvaltuustossa istui 1920-luvulla kaksi esikoislestadiolaisiin lukeutunutta kokoomuspuolueen valtuutettua: metsänvartija, saarnaaja Matti Vilhelm (Ville) Nieminen (1921–1923)¹³⁴ ja tehtailija, saarnaaja Anders Holm (1923–1925).¹³⁵ Opettaja Juho Hirvonen oli puolestaan Polvijärvellä kokoomuspuolueen kunnanvaltuutettuna 1922–1924.¹³⁶ Enossa toimivat 1920-luvulla kunnanvaltuustossa porvarilliselta listalta valitut maanviljelijä Jaakko Puhakka (1924), pienviljelijä, saarnaaja Janne Björnholm (1926–1927) ja mylläri, saarnaaja Juho Hassinen (1929).¹³⁷ Vanginvartija, saarnaaja Juho Fager oli 1926–1928 Hämeenlinnan maalaiskunnan kunnanvaltuustossa. Hänet valittiin valtuustoon porvarilliselta listalta.¹³⁸ Maanviljelijä K. O. Heikkilä oli 1929 Karinaisten kunnallislautakunnan jäsen, ja hän lukeutui kokoomuspuolueeseen.¹³⁹ Maanviljelijä J. E. Kinnunen oli Pihtiputaan kunnallislautakunnan jäsen 1917–1919, ja hänkin kuului poliittiseen oikeistoon.¹⁴⁰ Sen sijaan Reisjärven kunnanvaltuustossa 1923–1928 istunut maanviljelijä O. V. Vainio oli esikoislestadiolaisuudessa sääntöä vahvistava poikkeus – hän näet lukeutui maalaisliittoon.¹⁴¹

Esikoislestadiolaisten osallistuminen kunnanvaltuustojen työskentelyyn alkoi siis kansalaissodan jälkeen. On todennäköistä, että vapaussodaksi koettu kansalaissota aktivoi esikoislestadiolaisia entistä suurempaan vastuuseen yhteiskunnallisista asioista, koska kansalaissodassa oli katsottu liikkeelle tärkeiden ”perustusten” järkkyneen.

133 Teuva KuA kvalt. ptk 1919–1922.

134 Padasjoki KuA kvalt. ptk 25.2.1921; 20.1.1922; 26.5.1923.

135 Padasjoki KuA kvalt. ptk 1.10.1923, 8.2.1924, 25.2.1925.

136 Polvijärvi KuA Valtuutettujen luettelot 1922, 1924; *Kkert Polvijärvi* 1924, 3.

137 Eno KuA kvalt. ptk 5.12.1923 § 4; 7.12.1925 § 2; kvl. ptk 6.–7.12.1928 § 2. 1920-luvun kunnallisvaaleista Suomessa *Soikkanen* 1966, 596, 599, 601, 602.

138 HMA Hml mlkA kvl. ptk 5.12.1925.

139 Karinainen KuA kunnl. ptk 1929; Pekka Toivosen haastattelu 25.3.1991.

140 Pihtipudas KuA kunnl. ptk 1917–1919; henkilörekisteri.

141 Reisjärvi KuA kvalt. ptk 1923–1928.

Toisaalta on huomattava, että esikoislestadiolaiset osallistuivat kunnallispolitiikkaan 1920-luvulla vain maaseutukunnissa. Maaseudulla oli näet helpompi päästä pienenkin uskonnollisen yhteisön jäsenenä kunnallisissa vaaleissa läpi. On pantava myös merkille, että kahta lukuun ottamatta kaikki 1920-luvun esikoislestadiolaiset kunnanvaltuutetut olivat samalla oman yhteisönsä saarnaajia.¹⁴² Saarnaaja-asemalla oli ilmeisesti merkitystä rekrytoitumisessa kunnallispolitiikkaan.

Esikoislestadiolaisten osuus kunnallispolitiikassa oli 1920-luvulla vähäistä. Eri puolilla maata valittiin yhdeksän porvarillisiin puolueisiin lukeutunutta liikkeen jäsentä kunnanvaltuustoihin. Liikkeellä ei ollut – ehkä Enoa ja Padasjokea lukuun ottamatta – kunnallispoliittista merkitystä. Eri puolilla maata olleet esikoislestadiolaiset kunnanvaltuutetut olivat pikemminkin ilmauksia liikkeen kannattajien yhteiskunnallisen aktiivisuuden noususta kansalaissodan jälkeen.

6. Askeettis-rigoristinen suhde kulttuuriin

Esikoislestadiolaisuuteen liittyi alusta saakka uusien ilmiöiden voimakas torjunta. Tämä askeettis-rigoristinen malli pohjautui toisaalta yleiseen konservatiiviseen asenteeseen ja siihen yksinkertaiseen elämäntapaan, joka oli tyypillistä 1900-luvun alun kaupunkien vähävaraisille työläisille ja käsityöläisille.¹⁴³ Toisaalta torjunnan lähtökohtana oli Laestadiuksen, Purnun, Appelqvistin, Vettasjärven ym. ”vanhimpien” opetus. Laestadiuksen *imitatio Christi* -sovellutus merkitsi sitä, että kristittyjen tuli noudattaa esiintymisessään ”alennuksen muotoa”. Hän ruoski saarnoissaan voimakkaasti ”maailman” sivis-

142 Oskari Valkama tunnettiin 1920-luvulla lähinnä paikallisena puhujana Teuvalla. Valtakunnallisella tasolla hänen saarnatoimensa alkoi vasta 1932. Matti Valkaman haastattelu 4.11.1991; *Valkama s.a.*, 3.

143 *Raittila* 1984, 216; *Leivo* 1989, 7.

tys-, seurustelu- ja pukeutumistapoja.¹⁴⁴ Rigorismin soveltamisen muodot vaihtelivat esikoislestadiolaisuudessa osittain henkilön ja paikkakunnan mukaan, mutta 1900-luvun ensimmäisellä kolmanneksella uusien ilmiöiden torjunta oli silmiinpistävää.¹⁴⁵

Vuosisadan alussa esikoislestadiolaisten kielteinen asenne ”maailmaan” saattoi kohdistua jopa polkupyöriin. Myös puhelinta saatettiin vierastaa.¹⁴⁶ Toisaalta kuitenkin esimerkiksi Lahden ensimmäisen auton – saksalaisen N.A.G:n – omisti esikoislestadiolainen liikemies Juho Simolin 1906.¹⁴⁷

Askeettis-rigoristinen asenne näkyi selvimmin ja pisimpään huoneiden sisustuksessa, eräissä tavoissa ja perinteissä, vaatetuksessa ja suhteessa taiteeseen ja kulttuuriin yleensä. Tauluja, ryijyjä, seinäkoristeita ja ikkunaverhoja pidettiin sopimattomina esikoislestadiolaisten kodeissa. Kuviin – myös valokuvaukseen ja valokuviin – suhtauduttiin vieroksuen. Toisaalta monista vanhoista saarnaajista on säilynyt henkilökuvia. Niin ikään ruukkukukkia pidettiin tarpeettomina. Myös rukoushuoneiden sisustuksessa pyrittiin yksinkertaisuuteen.¹⁴⁸

Esikoislestadiolaisten tapakulttuuri oli pelkistettyä ja yksinkertaista. Joulunvietossa vierastettiin niin pukkia kuin joulukuustakin. Miehen vihkisormusta vastustettiin vetoamalla Jaakobin kirjeeseen (Jaak 2:2). Messinkisiä kellonvitjoja pidettiin turhuutena. Hautapatsaisiin ja kukkaseppeleisiin suhtauduttiin niin ikään torjuvasti.¹⁴⁹ Vaatetuksessa pyrittiin välttämään ”turhuutta”. Tämän välttämisen eräinä ilmauksina olivat tietyt yhdenmukaisuudet pukeutumisessa erityisesti seuroissa. Niinpä miehet eivät käyttäneet solmiota eivätkä naiset hat-

144 AWK 1903, 232–233; Zidbäck 1937, 146; 1941, 228–234; Raattila 1984, 216–217. Raattamaan lievemmästä asenteesta rigorismiin AWK 1903, 42; Zidbeck 1985, 82.

145 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; Koistinen 1976, 16; Raattila 1984, 217.

146 Zidbäck 1941, 229; Haavio 1963, 74; Raattila 1984, 217.

147 *Uusi Lahti* 26/3.7.1991.

148 Aalto s. a., 13; Hasselberg 1935, 268; Zidbäck 1941, 229; Saarnivaara 1947, 302; Tiainen 1969, 59; Raattila 1984, 217. Ks. esim. tämän tutkimuksen valokuvia!

149 Zidbäck 1941, 229–230; Saarnivaara 1947, 302; Tiainen 1969, 59; Raattila 1984, 217.

tua tai koruja. Huivi kuului naisten asuun olennaisena osana. Rannekelloakin pidettiin turhana ”maailmallisuutena”. 1900-luvun alussa vieroksuttiin jopa kalosseja. Joka tapauksessa tietty yhdenmukaisuus pukeutumisessa helpotti ryhmään samaistumista.¹⁵⁰

Esikoislestadiolaisuus liittyi herätysliikkeiden yleisiin asenteisiin nimenomaan taiteen ja kulttuurin vieroksumisessa.¹⁵¹ Ooppera, teatteri, konsertit ja elokuvat sekä radio koettiin vieraiksi ja torjuttaviksi. Edes rukoushuoneissa ei esiintynyt säestyssoittimia.¹⁵² Monet pitivät tarpeettomana oppivelvollisuuden ylittävää koulutusta. Erityisesti saarnaajat Matti Vilhelm (Ville) Nieminen ja Joel Ahonen vieroksivat koulutusta, mutta ei esimerkiksi saarnaaja Emil Maapalo.¹⁵³ Niin ikään esikoislestadiolaisuuden johtomiehiin kuulunut opettaja-saarnaaja Juho Hirvonen toimi 1914–1915 aktiivisesti yksityisen kansakoulun perustamiseksi Polvijärven Sammakkovaaraan.¹⁵⁴ Herätysliike suhtautui kilpaurheiluun torjuvasti, mutta kuntourheilua pidettiin sen sijaan myönteisenä harrastuksena.¹⁵⁵

Askeettis-rigoristisissa asenteissaan esikoislestadiolaisuus liittyi yleisiin lestadiolaisperinteen malleihin. 1900-luvun alun vähävaraisen kaupunkityöväestön ja käsityöläisten yksinkertaisesta elämäntavasta tuli yhteinen ohje kaikille esikoislestadiolaisille taloudellisosiaalisesta asemasta riippumatta.¹⁵⁶ Toisaalta juuri esikoislestadiolaisuudessa rigorismi säilyi muita lestadiolaisryhmiä pidempään. Yksityiskohtiin ulottuneessa uuden, oudon ja ”turhuudeksi” koetun torjunnassa tukeuduttiin liikkeen perinteeseen. Juuri askeettis-rigoristinen asenne leimasi esikoislestadiolaisuuden kuvaa yleisessä mieliteessä.¹⁵⁷

150 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; *Aalto* s. a., 11; *Zidbäck* 1941, 229; *Saarnivaara* 1947, 302; *Lehtinen* 1965, 61; *Raittila* 1984, 216.

151 *Havas* 1927, 227–228; *Taipale* 1957, 58–67, 129–130.

152 *Aalto* s. a., 17; *Zidbäck* 1941, 229; *Raittila* 1984, 217.

153 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; *Zidbäck* 1941, 261; *Raittila* 1984, 217.

154 *Lehikoinen* 1983, 74–77.

155 Aune Talikan haastattelu 2.10.1991; Yrjö Ristkarin haastattelu 20.1.1992.

156 *Leivo* 1989, 7–8.

157 Esim. *Haavio* 1963, 76–77; *Huotari* 1981, 45.

Raittilan mukaan juuri näkyvyytensä vuoksi esikoislestadiolaisuudessa esiintyneet rigorismin ilmaukset ovat saaneet suhteettoman suuren osuuden liikkeen kokonaiskuvassa. Normijärjestelmä, jossa on pyritty puolustamaan isiltä perittyä yhteisökuultuuria, on ollut koko lestadiolaisuudelle yhteistä. Muuntuminen eri osaryhmissä on tapahtunut eri tahdissa,¹⁵⁸ ja siksi rigorismi on esikoislestadiolaisuudessa pisimpään säilyneenä antanut liikkeelle erityisleiman.

Raittila onkin aikaisempia tutkijoita seikkaperäisemmin eritellyt rigorismin asemaa ja todellista merkitystä esikoislestadiolaisuuden olemuksessa. Aikaisemman tutkimuksen ja kirjallisuuden luomaa kuvaa¹⁵⁹ onkin syytä täsmentää erityisesti kahdesta näkökulmasta. Rigorismi vaihteli paikkakunnan ja henkilön mukaan, ja siten perinteen muuttuminen tapahtui osittain eri tahdissa. Toisaalta esikoislestadiolaisuudessa sallittiin yksilöille tietty liikkumatila suhteessa rigorismin perinteeseen.¹⁶⁰ Tästä huolimatta liike oli varsin yhtenäinen eräissä keskeisissä sen piirissä sisäistetyissä pukeutumisen ja tapakulttuurin muodoissa.

7. Taloudellinen toimeliaisuus ja yritteliäisyys

Monet esikoislestadiolaiset ovat perinteisesti olleet sitä mieltä, että 1800- ja 1900-lukujen taitteen hajaannuksen taustalla oli sosiaalista jännitystä lestadiolaisyyteen sisällä. Jännitys ei kuitenkaan liittynyt mekaanisesti vain varallisuuseroihin. Esikoislestadiolaisuuden perinteessä ristiriita ”herraskristittyjen” ja muiden välillä on liitetty myös yhteisen askeettis-rigoristisen perinteen rikkoutumiseen. D. J. Rau-

158 *Raittila* 1984, 216–218.

159 Ks. *Zidbäck* 1941, 261–262; *Saarnivaara* 1947, 301–302; *Haavio* 1963, 76–77.

160 Raimo Airamon haastattelu 8.10.1991; Seppo Leivon haastattelu 8.10.1991.

tiainen kirjoitti M. Ilmarille ym. osoittamassaan ”lähetysskirjassa” 1903 tilanteesta näin:

Alkoi herrasväkeä tulla kristillisyyteen erittäin kaupunkipaikoissa, joissa enemmistö kristitytkin näyttivät herrasväeltä. Herroja, rouvia, fröökynöitä, pappia ja maistereita tuli kristillisyyteen. Synnit sai uskoa täsmässä anteeksi, eihän niitä kaloja sopinut ruveta puhkomaan, ne jouti koriana sontineen uida armollisen Evankeliumin meressä. Varmaankin herrassaarnaajat lainasivat perkeleeltä oikein silkkilankasen verkon, kun siihen tarttui suuret lihavat limaset maikalat, vaan mitäs niistä oli hyötyä, kun ei riittänyt suoloja. Ja kun nekin vähät suolat, mitä heillä saattoi olla, oli makunsa menettäneet, niin kalat jouti märätä ja haista kuin haaskat.

– Suvihuviloita tehtiin mailla ihanille paikoille, joissa suvisin lihaa huvitettiin. Köyhäin, vaivaisten ja alastomain puutteet ei tunnolla rasittaneet, sitä vaikutti lihallisen vapauden väärä Evankeliumi. Saarnaajia oli kuin sääskiä, kristillisyydestä saarnattiin melkein kaikissa paikoissa. Parannusta vaadittiin ainoastaan uskottomilta, vaan kristityille ei parannusta saarnattu.¹⁶¹

D. J. Rautiainen katsoi, että sosiaalisesti parempiosaisten ja sivistyneistön tulo lestadiolaisuuteen johti luokkaeroihin herätysliikkeen sisällä ja samalla sen uskonnollisen julistuksen laimentumiseen. Vaikka Rautiaisen käsitys olikin subjektiivinen, se lisäsi epäilemättä vieroksuntaa ”herrasväkeä” kohtaan.

Eri yhteiskuntaluokkien välinen jännitys liittyi voimakkaasti askeettis-rigoristisen elämäntyylin omaksumiseen tai sille enemmän tai vähemmän vastakkaisen mallin hyväksymiseen. Joel Ahonen muisteli tätä myöhemmin:

Varsinkin varakkaat ja oppineet, joita myöskin oli muutamia kristillisyyttä seuraamassa kuitenkin tahtoivat osoittaa kuuluvansa herrassäätyyn. Vierashuoneet sisustettiin komeilla kalus-

161 *Rautiainen* 1903, 15–16. D. J. Rautiainen (*Raittila* 1967 nro 419) oli individualisti herätysliikkeessään. Hänen kirjoituksissaan heijastui persoonallinen ja dramaattinen ote.

toilla, punaiset samettipäällysteiset sohvat ja tuolit, seinätaulut, soittokoneet, komeat ja kalliit ikkunaverhot, seinämatot ja valokuva-albumit. Tämä esikuva tarttui pian yhdestä toiseen. Miehillä ilmestyivät kultasormukset, tärkkirintapaidat, ”kumiset kaulukset” ja knallihatut. Sitten naisille hatut yleiseen käyttöön sekä kesällä, että talvella, kiiltäväkarvaiset ja komeat ”sirkkelikapat” ym. Tämä koreus ja maailman muoti, jonka kaikki olivat ensimmäisen hartauden aikana syntyinä hylänneet, sai nyt uudestaan puolustusta osakseen niiltä saarnaajilta, joilta oli totuuden terä Jumalan sanan miekasta tylsynyt.¹⁶²

Esikoislestadiolaisuuden perinteessä sosiaaliseen jännitykseen perustuva asetelma on nähty myös maaseutupaikkakunnilla, joissa vauraammat lestadiolaiset valitsivat uudenheräyksen tai vanhoillislestadiolaisuuden.¹⁶³ Toisaalta tällaista jakoa ei esiintynyt esimerkiksi Pihtiputaalla.¹⁶⁴

Kuva ”rutujoukosta”, joka vuosisatojen taitteen hajaannuksessa otti vastaan Jellivaaran lähetit¹⁶⁵, ei ole yksiselitteinen. Esikoislestadiolaisuuden perinne on korostanut luokkajakoa liiankin voimakkaasti. Sosiaalisella jännityksellä oli merkitystä todennäköisesti lähinnä kaupungeissa, missä yleinen kehitys ja varallisuuserot olivat rikkoneet lestadiolaisuuden yhteistä askeettista perinnettä.¹⁶⁶ Toisaalta esimerkiksi Helsingissä lestadiolaisuuden hajaannuksessa esikoislestadiolaisuuteen liittyneiden henkilöiden sosiaalinen asema vastasi yleensä lestadiolaisten sääty- ja ammattijakaamaa.¹⁶⁷ *Lahtisen* mukaan varallisuuserot tuntuivat hajaannuksessa muodostuneen esikoislestadiolaisen yhteisön sisälläkin.¹⁶⁸

Vaikka taloudelliset-sosiaaliset erot ainakin jossakin määrin tuntuivat esikoislestadiolaisuuden synnyn yhtenä taustavaikuttimena, kuva

162 VLKYJ 1972, 37–38; myös *Rautiainen* 1903, 11–19.

163 HYKL/ K 1 Eno 6 N p. 142, 168; K 4 Teuva 122 p. 132; *Lehtinen* 1965, 60.

164 *Tiainen* 1969, 52.

165 *Havas* 1927, 135; *Nieminen & Ahonen* 1931, 34, 44.

166 *Raittila* 1984, 203; *Leivo* 1989, 7.

167 *Väyrynen* 1988, 51. Tampereella tilanne oli toisenlainen. Seppo Leivon haastattelu 9.9.1992; *Leivo* 1989, 7.

168 *Lahtinen* 1984, 164.

Näkymä Lahden kaupungintalon tornista itään 1926. Taustalla näkyy esikisilestadiolaisten rukoushuone. *Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.*

”rutujoukosta” särkyi kuitenkin pian, sillä esikisilestadiolaiset arvosivat ahkeruutta, säästäväisyyttä ja taloudellista yrittämistä. Monien suuntautuminen pienteollisuuteen johtui jo pelkästään siitä, että Etelä-Suomen kaupungeissa oli hyvät edellytykset pienyritteliäisyyden harjoittamiseen. Kuvaavaa oli myös, etteivät Ruotsin Lapin ”vanhimmat” pyrkineet rajoittamaan taloudellista aktiivisuutta. ”Vanhimmat” eivät esimerkiksi pitäneet ollenkaan pahana liittymistä talonomistajayhdistykseen 1907.¹⁶⁹ Vaikka heidän kantaansa saattoikin vaikuttaa se, etteivät pohjoisen esikisijohtajat tunteneet tarkkaan kaupunkien asuntotilannetta ja siihen liittyvää käytäntöä¹⁷⁰, heijasti kannanotto myönteistä suhtautumista omistamiseen. Vastakohta jyrkkään lakkojen ja sosiaalidemokratian torjuntaan oli ilmeinen.

Erityisesti Lahdessa ja sen ympäristössä toimi useita esikisilestadiolaisten perustamia ja johtamia liikeyrityksiä 1900-luvun alusta

¹⁶⁹ VK II 1966, 142.

¹⁷⁰ Lahtinen 1984, 149.

Joel (vas.) ja Juho Ahonen (oik.) olivat pienyrittäjiä ja esikoislestadiolaisia saarnaajia. *Yksityiskokoelma.*

alkaen. Vuosisadan ensimmäisellä kolmanneksella Lahti koki ripeän taloudellisen nousukauden. Kauppala muuttui kaupungiksi 1905, ja sen väkiluku kolminkertaistui vuosien 1905–1930 välisenä aikana. Väkimäärä lisääntyi näet vuoden 1905 2 961 asukkaasta 10 989 asukkaaseen. Samanaikaisesti kaupunki kehittyi taloudellisesti.¹⁷¹ Kun Lahdessa oli 1905 vain viisi yli kymmenen hengen työllistänyttä teollisuuslaitosta, oli 1910-luvun ensimmäisellä puoliskolla teollisia toimipaikkoja jo 20–25. Käsityöläisten määrä lisääntyi myös huomattavasti. Vuosina 1906–1930 kasvoi Lahden kauppiaskunta kuusinkertaiseksi. Vuosisadan alussa avattu Loviisan rata lisäsi taloudellista aktiiviteettia.¹⁷²

Lahti antoi omistamiseen ja yrittämiseen myönteisesti suhtautuville esikoislestadiolaisille virikkeitä ja mahdollisuuksia. Merkittäviä yrittäjiä jo autonomian aikana olivat Juho Ahonen, Juho Simolin, Oskari Lähteenmäki ja Kalle Helenius. Niinpä Juho Ahosen peltise-

171 Anttila 1980, 158; Turpeinen 1980, 14, 33.

172 Pihkala 1980, 340, 381–382, 457, 459–460.

Wilhelmiina (1884–1975) ja Kalle Helenius (1881–1944) aloittivat leipomotoiminnan Lahdessa 1909. Pienestä kotileipomosta kasvoi lyhyessä ajassa laajalti tunnettu yritys Oululainen Oy. *Yrjö Ristkarin kokoelmat, Hollola.*

pänliike oli 1905 kaupungin kolmanneksi suurin työllistäjä.¹⁷³ Juho Simolin omisti useita kiinteistöjä ja Koskella (Hl.) Kehän kartanon. Lisäksi hän omisti Lahden Mekanon, korjaamon ja sähköliikkeen, jota hänen veljensä Hjalmar Simolin hoiti. Merkittävin Juho Simolinin yrityksistä oli kuitenkin hänen 1907 perustamansa kupari- ja peltisepänliike, joka sai tehtäväkseen Lahden kaupungintalon kupari-työt. Simolin muutti 1912 pois Lahdesta ja asettui asumaan Joensuuun, jossa hänellä oli leipomo.¹⁷⁴ Oskari Lähtenmäki oli niin ikään merkittävä yrittäjä, joka omisti Hollolassa sähkölaitoksen, myllyn ja leipomon vuodesta 1915.¹⁷⁵

Lahden liike-elämän tärkeitä yrityksiä oli Oululaisen kotileipomo, jonka perustivat Vilhelmiina (1884–1975) ja Kalle Helenius (1881–

¹⁷³ Airamo & Leivo 1983, 16.

¹⁷⁴ PRKA 19423 (Simolin); *Uusi Lahti* 26/3.7.1991; Airamo & Leivo 1983, 16.

¹⁷⁵ PRKA 32354 (Lähtenmäki).

Rautatienk. 11 Lahdessa. Tässä talossa Oululainen Oy aloitti toimintansa. *Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.*

1944) vuonna 1909.¹⁷⁶ Heleniusten leipomo aloitti toimintansa vuokratiloissa Rautatiekatu 11:ssä. Pieni kotileipomo laajeni nopeasti, ja 1921 yritykselle ostettiin oma toimitalo. Oululaisen leipomo alkoi myös teollistua, ja työntekijämäärä kasvoi tasaisesti.¹⁷⁷ Heleniusten leipomoon tuli runsaasti esikoislestadiolaisia työntekijöitä eri puolilta maata, ja näin tämä liikeyritys edisti esikoislestadiolaisen yhteisön kasvua Lahdessa. Työnantajan ja työntekijöiden sosiaalista vuorovaikutusta edisti sekin, että yrityksen alkuvaiheessa suurin osa työstävästä asui liikkeen asunnoissa ja myös aterioi Heleniuksella.¹⁷⁸ Kalle

176 EVK Sukualbumi; LMA Elinkeinoilmoitukset 352/1909; *Heikkilä* 1992, 294.

177 *Niemi* 1954, 109; *Järvinen* 1973, 11; *Linkosuo* 1977, 10; *Pihkala* 1980, 350–351.

178 *Hollolan Lahti* 1/1960, 20–21; *Järvinen* 1973, 11; *Airamo & Leivo* 1983, 12. Heleniusten liiketoiminnan alkuvaiheista myös *Suur-Hollola* 3/1968, 4–5.

Helenius, jota hänen sukulaisensa Mika Waltari nimitti ”patriarkkahahmoksi”¹⁷⁹, teki esikoislestadiolaisuutta myönteisessä mielessä tunnetuksi Lahdessa. Hänen liikkeensä palveluksessa ollut työväki muodosti kaupungin elämässä selvästi erottuvan ryhmän.¹⁸⁰

Muita Lahden esikoislestadiolaisia yrittäjiä olivat Hjalmar Simolin, Joel Ahonen, Juho Lahtinen ja J. H. Andersson. Hjalmar Simolin perusti sähköliikkeen 1914.¹⁸¹ Joel Ahonen aloitti 1919 ruumisarkkujen hankasten ja kansiruuvienvälikkeiden valmistuksen, ja hän perusti pari vuotta myöhemmin peltiseppäliikkeen (Lahden Mekano).¹⁸² Juho Lahtinen avasi kahvila-ruokalan 1922.¹⁸³ J. H. Andersson omisti maalauksen ja ruumisarkkuliikkeen.¹⁸⁴ Lisäksi monet esikoislestadiolaiset perustivat Lahteen ja sen ympäristöön leipomoita ja eri tavaroiden myyntiin keskittyneitä kauppaliikkeitä. Heleniusten lisäksi leipomotoimintaa harjoittivat Oskari Lähteenmäki 1921–1922, Emil Masalin (myöh. Maapalo) 1923–1924, A. Ylinen, Selma Haarala, H. Lähteenmäki ja K. F. Nieminen.¹⁸⁵ Eri alojen kauppaliikkeitä perustivat Tuomas Kilpinen 1910, Väinö Salonen 1919, Sanna Salonen 1923, J. O. Koskinen 1924 ja Niilo Haarala 1928.¹⁸⁶ 1920-luvun loppuun tultaessa Lahden esikoislestadiolaisten yhteisössä oli useita pienyrittäjiä, talonmistajia ja työnantajia, jotka olivat jatkuvasti tekemisissä erilaisten ihmisten kanssa.¹⁸⁷ Tämä mursi epäilemättä yhteisön eristyneisyyttä ja toi sille enemmän hyväksyntää kasvavassa ja kehittyvässä kaupungissa.

Myös eräissä muissa Etelä-Suomen kaupungeissa syntyi esikois-

179 Waltari 1980, 242.

180 Halila 1958, 386; Järvinen 1973, 11; Airamo & Leivo 1983, 16–17.

181 LMA Elinkeinoilmoitukset 53/1914.

182 LMA Elinkeinoilmoitukset 3/1919, 24/1921.

183 LMA Elinkeinoilmoitukset 314–315/1922.

184 Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990. Andersson muutti sukunimensä Auramoksi 1920-luvun alussa.

185 PRKA 44835 (Ylinen); LMA Elinkeinoilmoitukset 69/1921, 23/1924; Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; Hollolan Lahti 2/18.6.1982.

186 LMA Elinkeinoilmoitukset 277/1910, 113/1919, 251/1922, 221 ja 228/1923, 228/1924, 285/1928; Seppo Leivon haastattelu 3.4.1990.

187 Airamo & Leivo 1983, 16.

lestadiolaisten perustamia yrityksiä. Lappeenrannan seudun tunnetuimpia liikemiehiä oli saarnaajanakin tunnettu Joonas Rustholkarhu, joka oli saanut lähteä lapsuudenkodistaan perinnöttömänä.¹⁸⁸ Rustholkarhu perusti 1919 Lappeen pitäjään sauna- ja tupakkaliikkeen ja omisti vaatekaupan Lappeenrannassa 1913–1917. Hän perusti uudeleen vaatekaupan 1923 ja kohosi vähitellen merkittäväksi liikemieheksi Kaakkois-Suomessa.¹⁸⁹ Lappeenrannassa vaikuttivat 1920-luvulla myös Taavetti Koponen ja Kaarlo Lahikainen, joilla oli vaatturinliikkeet. Antti Tolvasen ruumisarkkuliike oli niin ikään tunnettu liikeyritys kaupungissa.¹⁹⁰

Viipurissa toimi useita esikoislestadiolaisia kauppiaita (mm. Yrjö Dubinskij, Simo Kupsus, Antti Vainikka), ja Loviisassa harjoitti Juho Ahonen kauppiastoimintaa 1910-luvulla.¹⁹¹ Mikkelin saarnaaja Rickhard Salminen omisti romuliikkeen.¹⁹² Saarnaaja Kusti Asikainen toimi puolestaan kauppiaana Joensuussa.¹⁹³ Turun esikoislestadiolaisista yrittäjistä olivat tunnetuimpia Lahdesta muuttanut Hjalmar Simolin, jolla oli 1920-luvulla kaupungissa liiketoimintaa, sekä saarnaaja, kauppias S. N. Vesterinen.¹⁹⁴ J. O. Abrahamsson luovutti jo 1906 pojalleen O. E. Helteelle 1896 perustamansa levy-, vaski- ja peltispänliikkeen.¹⁹⁵ Aaro Ihalainen perusti 1920 Helsinkiin rengasliikkeen, Autorenkaiden Vulkaniseeraamon¹⁹⁶ ja Juho Laukkanen perusti kiviveistämön 1922.¹⁹⁷ Saarnaaja Juho Fager toimi Hämeenlinnassa, jonne hän 1913 perusti leipomon ja sekatavarakaupan. Liike laajensi

188 *Koponen* 1972, 275; *Raittila* 1984, 208.

189 PRKA 40202 (Rustholkarhu); LPRKA Elinkeinolupakortisto.

190 LprKA Elinkeinolupakortisto; Osmo Heinosen haastattelu 5.4.1991.

191 VA Kaupparekisterihakemisto 4484 (Kupsus); Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990; Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991. Simo Kupsus oli siirtynyt lestadiolaisuuteen ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon roomalais-katolisesta kirkosta. MMA LSKA Viipuri KA kirkkoraadin ptk 26.5.1903.

192 Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991; *VLKYJ* 1972, 262.

193 Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991; *Raittila* 1967 nro 14.

194 Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991.

195 VA Kaupparekisterihakemisto 1544 (Abrahamsson).

196 PRKA 42971 (Ihalainen); *Väyrynen* 1988, 51.

197 Paavo Laukkanen haastattelu 17.2.1992.

Tunnettuja esikoislestadiolaisia yrittäjiä ja liikemiehiä olivat Juho Simolin (ylh. vas.), Joonas Rustholkarhu (ylh. oik.), Aaro Ihalainen (alh. vas.) (kuvat yksityiskok.) ja Anders Holm (alh. oik., *Padasjoen Sanomat* 30/26.7.1963).

toimintaansa 1925.¹⁹⁸ Porissa toimi vuodesta 1929 Aino Alaputon ruoka- ja sekatavaraliike.¹⁹⁹

Esikoislestadiolaisten yritystoiminta ei rajoittunut vain kaupunkeihin, sillä myös useilla maaseutupaikkakunnilla oli herätysliikkeeseen kuuluvia yrittäjiä. Padasjoen tunnetuimpia yrittäjiä oli Anders Holm, joka toimi myös saarnaajana.²⁰⁰ Holm perusti 1908 Arrakosken kylään harjapuutehtaan, josta nopeasti kasvoi koneellistunut teollisuuslaitos. Hän osti myös Arrakosken myllyn 1910.²⁰¹ Pienempiä yrittäjiä ja käsityöläisiä toimi useilla maaseutupaikkakunnilla. Esimerkiksi Lieksan kauppalassa toimi Jaakko Kärjen leipomo,²⁰² ja Ristiinassa Joonas Ihonen vaikutti kyläkauppiaana.²⁰³ Enok Hartikka toi pienyritystoimintaa Karinaisiin perustamalla sinne 1920-luvun lopussa puunjalostusverstaan. Paikkakunnalla jo ennestään asunut Urho Toivonen perusti oman verstaansa 1929.²⁰⁴

Kiinnostus taloudellisiin kysymyksiin näkyi myös eräiden esikoislestadiolaisten aktiivisessa toiminnassa pankkien hallinnossa. Lahden säästöpankin hallintoelimissä toimivat paikkakunnalla esikoislestadiolaisina yrittäjinä vaikuttaneet Juho Simolin, J. H. Auramo ja Kalle Helenius. Juho Simolin kuului säästöpankin isännistöön 1911–1913 ja Helenius vuodesta 1928. Auramo valittiin pankin hallitukseen 1928 varsinaiseksi jäseneksi. Helenius toimi vuodesta 1926 alkaen hallituksen varapuheenjohtajana.²⁰⁵ Enon Kaltimon 1922 perustetun osuuskassan hoitajana ja johtajana toimi 1924–1927 paikkakunnan esikoislestadiolaisiin aktiiveihin kuulunut maanviljelijä Matti Kärki.

198 *Raninen* 1931, 179; *VLKYJ* 1972, 251.

199 TMA PMA Kaupparekisteriasiakirjat 1927–1929.

200 *Padasjoen Sanomat* 30/26.7.1963; *Raittila* 1984, 208. Holmin saarnatoimi alkoi 1913.

201 *Pulkki* 1947, 460.

202 Seppo Leivon haastattelu 9.4.1991; *Rauhan Side* 3/1991, 11.

203 *Pulkkinen* 1988, 275. Ihosella oli myös muuta pientä yritystoimintaa.

204 Pekka Toivosen haastattelu 22.2.1991; *HS* 308/3.12.1967; *T[aiittanen]* 1964, 56; *VLKYJ* 1972, 280–281.

205 *Järvinen* 1961, 59, 62–64, 66, 71–73, 113. Helenius toimi pankin hallituksen varapuheenjohtajana 1926–1944. J. H. Auramo oli hallituksen jäsen 1928–1944. Isännistöön Helenius kuului niin ikään kuolemaansa saakka 1944.

Kärki valittiin 1927 osuuskassan hallituksen puheenjohtajaksi.²⁰⁶ Saarnaaja Oskari Valkama oli puolestaan Teuvan säästöpankin hallituksen jäsen vuodesta 1919.²⁰⁷

Kun otamme huomioon, että esikoislestadiolaisuus oli verraten pieni herätysliike, oli liikkeessä varsin runsaasti pienyrittäjiä ja liikemiehiä. *Kirsti Suolinna* on katsonut esikoislestadiolaisten edustavan yhteiskunnallisessa käyttäytymisessään kalvinilaista ratkaisua Skandinavian maissa. Englannin puritaanien tavoin he ajavat yrittäjäpiirien etua.²⁰⁸ Tämä selitysmalli on haettu liian kaukaa. Esikoislestadiolaisten aktiivisuus taloudellisissa pyrkimyksissä oli toisaalta seurausta liikkeen vahvasta kytkennästä vanhasuomalais-kokoomuslaisuuteen. Toisaalta siinä näkyi pietistis pohjaisten herätysliikkeiden ja luterilaisuuden yhteiseen perinteeseen kuulunut ajatus kristityn kutsu-
muksesta ahkeruuteen ja työntekoon.²⁰⁹ Esikoislestadiolais yhteisössä lisäsi taloudellisiin arvoihin panostamista liikkeen jäsenten askeettis-rigoristinen elämäntapa, joka jätti henkisen kulttuurin monille arvoille vähän elintilaa.²¹⁰

Vaikka esikoislestadiolaisten keskuudessa olikin runsaasti työnantajia, talonmistajia ja eri tason liikemiehiä sekä pienyrittäjiä, oli Lahdenkin esikoislestadiolaisten yhteisön jäsenistön valtaosa työläisiä ja käsityöläisiä. Ahkeruuden ihanne ja työn tekemisen kutsumus johtivat toisaalta kuitenkin riittävään toimeentuloon.²¹¹ Taloudellisen toimeliaisuuden johdosta kuva ”rutujoukosta” särkyi. Kiinteän uskonnollisen ryhmän jäsenten kesken vallitsi voimakas yhteenkuuluvuuden tunne ja auttamismieli. Diakoninen vastuu toisista tuli esille jo pelkästään seura- ja kokoustoiminnan käytännössä. Seuraväelle oli ruokailu ilmaista, ja majoituksesta tietenkin huolehdittiin. Ruokailusta sai kukin maksaa vapaaehtoisesti taloudellisten mahdollisuuksien-

206 Rätty 1972, 11; 1982, 21, 25.

207 *Erkola* 1959, 142. Valkama oli Teuvan säästöpankin hallituksen jäsen yhtiöjakoisesta vuoteen 1956.

208 *Suolinna* 1975, 33.

209 SLK Unto Lehtisen muistosoanat Vilhelmiina Heleniuksesta 27.2.1975; myös *Taipale* 1957, erityisesti 127.

210 *Airamo & Leivo* 1983, 16; *Raittila* 1984, 217.

211 *Airamo & Leivo* 1983, 16.

sa mukaan. Myös tietty yhdenmukaisuus pukeutumisessa helpotti ryhmään samaistumista.²¹² Tässä kaikessa näkyi myös tietynlainen tasa-arvoihanne: kristityt olivat tasa-arvoisia Kristuksessa ja hengellisessä regimentissä, mutta eivät aina ja välttämättä maallisessa regimentissä. Voimakas yhteinen uskonnollinen kokemus, ryhmäidentiteetti, suureksi osaksi yhteinen poliittinen puolue (vanhasuomalainen puolue – kokoomuspuolue), samat askeettis-rigoriset torjuntamallit ja toisaalta vahva ajatus yrittämisen avulla tapahtuvasta elämänolojen parantumisesta yhdistivät esikoislestadiolaisuuteen kuuluneen kaupunkilaisen liikemiehen tai työläisen sekä maaseudun pienviljelijän.

8. Esikoislestadiolaisuus ja kansankirkko

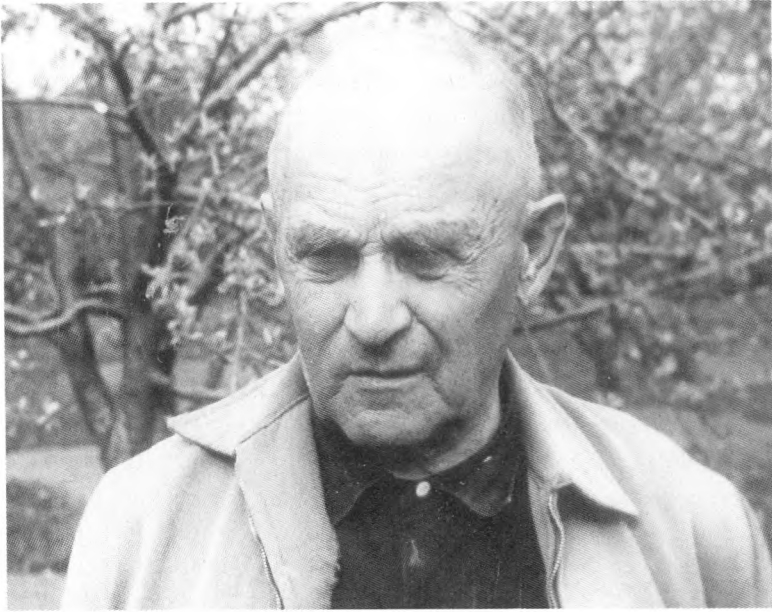
Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja esikoislestadiolaisuuden suhteissa ilmeni jännitystä 1900-luvun ensimmäisellä kolmanneksella. Beckiläistaustainen arkkipiispa Gustaf Johansson oli jo Kuopion piispana ollessaan vastustanut lestadiolaisuutta. Vuonna 1892 julkaisemassaan *Laestadiolaisuus*-teoksessa hän arvosteli herätysliikettä erittäin voimakkaasti.²¹³ Vaikka Johanssonin suhde lestadiolaisuuteen – nimenomaan uuteenheräykseen – muuttuikin jonkin verran myönteisemmäksi hänen arkkipiispakautenaan²¹⁴, 1920-luvun piispantarkastuksissa tulivat esille hänen voimakkaan kielteiset asenteensa pohjoiskalotin alueella syntyneeseen herätysliikkeeseen.

Niinpä Kiikassa 1923 pidetyssä piispantarkastuksessa Johansson pani merkille paikkakunnan vähäisen lestadiolaisesiintymän ja viittasi samalla erityisesti helluntailiikkeen ekspansiopyrkimyksiin seurakunnassa:

212 Lehtinen 1965, 61; Raittila 1984, 216. Porin juhannusseuroissa 1921 kerättiin köyhien auttamiseksi rahaa. *Rauhan Side* 3/1983, 12; *Virkkala* 1932, 99; *Airamo & Leivo* 1983, 10.

213 Johansson 1892; Murtorinne 1986, 163–164.

214 Alanen 1947, 202–203.

Maanviljelijä-saarnaaja Oskari Valkama Teuvalta. *Matti Valkaman kokoelmat, Iisalmi.*

Lahkolaiset tunkeutuvat nyt kaikkialle. Sielunelämää niissä kiihoitetaan.²¹⁵

Teuvan piispantarkastuksessa samana vuonna Johansson totesi seurakunnassa olevan baptisteja ja lestadiolaisia. Vastoin ”lahkolaisten kiihkomieltä” oli arkkipiispan mielestä pitäydyttävä ”Raamatun raittiiseen henkeen”.²¹⁶ Beckiläinen arkkipiispa joutui Teuvalla myös avoimeen konfliktiin esikoislestadiolaisen saarnaajan Oskari Valkaman kanssa. Keskustelu koski erityisesti lestadiolaisille tärkeitä opinkäsityksiä ripistä, synninpäästöstä ja siitä, olivatko he Lutherin opetusten takana. Tilanne kärjistyi niin pitkälle, että Johansson keskuste-

215 TMA TTA E VI 290 (Kiikka, piispantark. ptk 1923).

216 TMA TTA E VI 388 (Teuva, yksit. piispantark. ptk 16.–18.8.1923).

lun kuluessa kosketti sormellaan Valkaman rintaa ja totesi, ettei tällä ollut avainten valtaa, sillä ”ei teillä ole Pyhää Henkeä”.²¹⁷

Porvoon piispa Herman Råbergh suhtautui Padasjoen piispantarkastuksessa elokuussa 1910 esikoislestadiolaisuuteen maltillisemmin kuin Johansson. Seurakuntakertomuksessa oli viitattu lestadiolaisuuteen ”terveellisenä suolana”. Råbergh totesi kirkosta löytyvän erilaisia suuntia erilaisten uskonnollisten käsitysten takia. Pääasia oli kuitenkin se, että kaikki pysyisivät yhdessä kansankirkossa ja harrastaisivat jumalisuutta. Näin ”eriseurat” poistuisivat, ja rakkaus liittäisi Kristukseen.²¹⁸

Myös Tampereen piispa Jaakko Gummerus suhtautui huomattavasti myönteisemmin lestadiolaisuuteen 1920-luvulla kuin hänen kollegansa Turussa. Gummerus piti jopa Johanssonin 1892 julkaisemaa Laestadiolaisuus-kirjaa ”kirkkohistoriallisena syntinä”.²¹⁹ Hiippakuntakertomuksessaan vuosilta 1922–1927 Gummerus käsitteli lestadiolaisuutta, jota hänen hiippakuntansa alueella esiintyi Helsingissä, Keski-Suomessa ja Hämeessä. Hämeen lestadiolaisuuden arvioinnissa hän tukeutui mm. Lahden ja Hämeenlinnan kirkkoherrojen esikoislestadiolaisuudesta antamiin myönteisiin kuvauksiin. Keski-Suomen lestadiolaisuus, jonka suuntamuodostusta Gummerus ei täsmällisemmin eritellyt, oli pääasiassa vanhoillislestadiolaisuutta. Esikoislestadiolaisuutta esiintyi erityisesti Pihtiputaalla. Gummerus pani merkille Keski-Suomen lestadiolaisten sakramenttityhteyden evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta totesi liikkeen muuten vieroksuvan kirkkoa ja eristäytyvän.²²⁰ Vaikka Gummeruksen asenne lestadiolaisuuteen oli Johanssonia myönteisempi, ei hän hyväksynyt liikettä varauksetta 1920-luvulla. Heinäkuussa 1928 pidetyssä Pihtiputaan piispantarkastuksessa Gummerus totesi herätysliikkeiden rakentavan erityispiirteillään seurakuntaa. Samanaikaisesti hän kuitenkin muistutti siitä, ettei herätysliikkeen tulisi eristäytyä eikä luoda liian ahdasta seura-

217 SLK Oskari Valkaman käsikirjoitus piispantarkastuksesta Teuvan pappilassa 18.8.1923 (jäljennöksen kopio); *Peura* 1977, 77.

218 Padasjoki KA Piispantark. ptk 2–5.8.1910.

219 *Saarnivaara* 1947, 342.

220 *Gummerus* 1928, 146–147, 149.

kuntakäsitystä. Gummerus varoitti myös ”hengellisestä ylpeydestä”. Kun piispa vielä viittasi ”ihmisten karsimisiin ja rajapyykkeihin”²²¹, ei liene epäilystäkään, etteikö hänen viestinsä ollut suunnattu paikkakunnan lestadiolaisille.

Kirkkoherrojen ja muun papiston asenteet suhteessa esikoislestadiolaisiin vaihtelivat. Kokonaisuutena ottaen paikalliset papit arvioivat liikettä yleensä myönteisemmin kuin arkkipiispa Gustaf Johansson. Niinpä jo 1900-luvun alussa kerrotaan Kivijärven vanhoillislestadiolaisen kirkkoherran F. P. Krankin²²² suhtautuneen myönteisesti pihtiputaalaiseen saarnaajaan Otto Varikseen.²²³ Orimattilan kirkkoherra Johannes Ilmanen puolestaan totesi vuoden 1910 seurakuntakertomuksessaan lestadiolaisten elävän ”hiljaista hurskasta elämää vetämättä erityistä huomiota puoleensa kaikessa sovussa seurakunnan opettajien kanssa”. Ilmanen ei lukenut esikoislestadiolaisuutta lahkoksi.²²⁴ Myös Asikkalan kirkkoherra W. A. Mandellöf antoi samana vuonna myönteisen kuvan seurakuntansa lestadiolaisista. Hänen mielestään lestadiolaisuus oli kirkollinen herätysliike, ei lahko.²²⁵ Mandellöffin kantaan saattoi vaikuttaa se, että hän oli itse 1800-luvulla ollut mukana lestadiolaisuudessa.²²⁶ Kokemäen kirkkoherra, rovasti E. O. Setälä arvioi lestadiolaisuutta varauksellisemmin seurakuntakertomuksessaan 1909. Hän ei suoranaisesti pitänyt liikettä lahkona, mutta totesi sillä olleen oman ”sanan- ja synninpäästöjulistuskokouksen”. Setälä myönsi toisaalta, että lestadiolaisilla oli sakra-

221 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Pihtipudas 21–22.7.1928). Pihtiputaan esikoislestadiolaiset suhtautuivat yleensä myönteisemmin kirkkoon kuin paikkakunnalla vierailleet puhujat. *Tiainen* 1969, 65. Jaakko Gummerus vietti lapsuutensa Pihtiputaalla, sillä hänen isänsä Aleksander Gummerus tuli seurakunnan kirkkoherraksi 1879. *Colliander* 1910, 517; *Matti Tapani Ijäs* 1990, 26–28.

222 *Raittila* 1967 nro 609.

223 *Tiainen* 1969, 56.

224 VA Porvoon tuomiokapitulin arkisto srk.kert (Orimattila 1919); *Niemistö* 1976, 68–69.

225 *Lahtinen* 1984, 111.

226 *Raittila* 1967 nro 620. Mandellöf toimi 1899–1905 Yhdysvalloissa Amerikan suomalaisen Kansalliskirkkokunnan pappina Calumetissa ja myös kirkkokunnan esimiehenä. *Saarnivaara* 1947, 348–349; *Raittila* 1967 nro 620.

menttiyhteys kirkkoon.²²⁷ Honkilahden kappeliseurakunnan vt. kap-palainen Kustaa Kylänpää totesi 1912, ettei paikkakunnan lestadio-laisten elämässä ollut sijaa moitteille. He kävivät kirkossa kuitenkin harvoin. Kylänpää kiinnitti huomiota myös lestadiolaisten seurakun-takäsitykseen oman yhteisön merkityksestä ”oikeana lammashuonee-na”.²²⁸ Taivassalon kirkkoherra E. A. Sarasto piti seurakuntansa lesta-diolaaisia ”kirkollisina” 1913, vaikka epäsuorasti katsoikin liikkeen lahkoksi. Hänen mukaansa lestadiolaisten elämä oli kuitenkin ”hil-jaista ja vakavaa”.²²⁹

Kirkkoherra O. A. Salminen ei sen sijaan 1920 pitänyt Taivassalon esikoislestadiolaisuutta lahkona. Hän antoi päinvastoin tunnustusta siihen kuuluvien hiljaisesta ja vakavasta elämästä sekä kirkollisuus-desta. Salmisen mielestä lestadiolaiset olivat hänen paikkakunnallaan ”suolana”.²³⁰ Lääninrovasti K. E. Stenbäck käsitteli sen sijaan 1913 Porin kaupunki- ja maaseurakunnan toimintaa koskeneessa kerto-muksessaan lestadiolaisia lahkona metodistien ja adventistien tapaan. Lestadiolaiset, vapaakirkolliset ja adventistit eivät olleet kuitenkaan eronneet kirkosta. Myönteisenä Stenbäck piti sitä, että mikäli näissä ryhmissä oli ”totuuden suolaa”, ne edistivät paikkakunnan siveellistä elämää.²³¹

1920-luvulla esikoislestadiolaisuutta arvioitiin seurakuntakerto-muksissa yleensä myönteisesti. Liikkeen erityispiirteet myönnettiin, mutta perusasenne oli kuitenkin positiivinen. Padasjoen vanhoillis-lestadiolainen kirkkoherra K. A. Lauri totesi vuosia 1922–1926 kos-keneessa seurakuntakertomuksessaan, jonka hän laati Tampereen hiippakunnan synodaalikokoukselle, että esikoislestadiolaiset suhtau-tuivat paikallisseurakuntaan myönteisesti.²³² Asikkalan kirkkoherra H. O. Mäkelä totesi 1925 esikoislestadiolaisten käyvän kirkossa harvoin, mutta pitäytyvän paikallisen seurakunnan ehtoollisenviet-

227 TMA TTA E VI 294 (Kokemäki, srk.kert. 1909).

228 TMA TTA E VI 248 (Honkilahden kappelisrk, srk.kert. 1912).

229 TMA TTA E VI 386 (Taivassalo, srk.kert. 1913).

230 TMA TTA E VI 386 (Taivassalo, srk.kert. 1920).

231 TMA TTA E VI 349 (Pori, srk.kert. 1913).

232 Padasjoki KA srk.kert. 1922–1926 synodaalikokousta varten.

toon.²³³ Lahden kirkkoherralla M. V. Wikströmillä, joka suhtautui yleensä melko puolueettomasti esikoislestadiolaisiin, oli hyvät henkilökohtaiset suhteet Kalle Heleniukseen. Tämä sai aikaan sen, että Wikström sai esikoislestadiolaisista positiivisen käsityksen.²³⁴

Vuoden 1925 seurakuntakertomuksessa Wikström antoi esi-koislestadiolaisista myönteisen kuvan. Hän arvosti kaupunkiseurakuntansa esikoislestadiolaisia toimeliaana, luotettavana väestönosana, jotka harrastivat suojeluskuntatoimintaa. Paikalliseen seurakuntaan heitä yhdisti ennen kaikkea ehtoollisella käynti. Wikström katsoi, että esikoislestadiolaiset olivat ”suopeita” paikallisseurakunnan toimintaa kohtaan.²³⁵ Niin ikään Hämeenlinnaa ja Vanajaa koskeneessa seurakuntakertomuksessa kirkkoherra K. L. Enqvist piti lestadiolaisia ”hengellisesti valvutuneina” seurakuntalaisina.²³⁶ Piispa Gummerus kiinnitti vuosia 1922–1927 koskevassa hiippakuntakertomuksessaan huomiota juuri Lahden ja Hämeenlinnan kirkkoherrojen myönteisiin arviointeihin esikoislestadiolaisuudesta.²³⁷

Esikoislestadiolaisuutta arvioitiin siis verraten myönteisesti sen keskeisimmillä kannatusalueilla Etelä-Hämeessä. Toisaalta liikkeen periferiassakin siitä annettiin yleensä myönteisiä arviointeja. Kiikan kirkkoherra H. V. Maja viittasi 1923 esikoislestadiolaisten eristyneisyyteen, mutta näki heidän elävän ”vakaata elämää”.²³⁸ Lappeenrannan kirkkoherra Kaiku Kallio totesi puolestaan 1927 kaikkien kaupungissa vaikuttaneiden herätysliikkeiden – myös esikoislestadiolaisten – suhteen paikalliseen seurakuntaan olevan ”erittäin hyvä”.²³⁹

Vaikka Teuvalla piispantarkastuksessa olikin käyty selkokielinen keskustelu arkkipiispa Johanssonin ja saarnaaja Oskari Valkaman kesken 1923, suhde paikkakunnan papiston kanssa kehittyi myönte-

233 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Asikkalan srk.kert. 1925).

234 Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelu 26.2.1991.

235 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Lahden srk.kert. 1925).

236 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Hämeenlinnan ja Vanajan srk.kert. 1925).

237 Gummerus 1928, 149.

238 TMA TTA E VI 290 (Kiikka, srk.kert. 1923).

239 LprSA srk.kert. 1922–1927.

semmäksi 1920-luvulla. Kirkkoherra Oskar Palletvuori ja pastori Yrjö Joutsu – erityisesti juuri viimeksi mainittu – pitivät Valkaman menettelyä sopimattomana. Kuitenkin Teuvan lestadiolaisten ja pappien välit parantuivat 1920-luvulla. Erityisesti kirkkoherra Palletvuorella oli myönteinen asenne lestadiolaisiin. Vuoden 1929 seurakuntakertomuksessa hän piti lestadiolaisryhmiä seurakuntansa ”suolana”. Palletvuori antoi tunnustusta lestadiolaisten kirkkouskollisuudesta ja osallistumisesta pyhiin toimituksiin.²⁴⁰

Paikallisseurakuntien papisto suhtautui esikoislestadiolaisuuteen yleensä myönteisesti. Sitä pidettiin 1920-luvulla kirkollisena herätysliikkeenä, ja arkipiispa Johanssonin arvio lestadiolaisuudesta lähkona oli väistynyt. Samalla kun papit totesivat esikoislestadiolaisuuden dogmaattiset erityispiirteet ja oman yhteisön painottamisen, he myönsivät liikkeen kirkkouskollisuuden. Sakramenttiyhteys oli lujin side paikallisseurakuntaan.

Esikoislestadiolaisuuden syntyvaiheessa ulkopuoliset kiinnittivät huomiota erityisesti sen kirkkoon ja papistoon kohdistamaan voimakaaseen arvosteluun. Taustalla oli ensiksikin lestadiolaisuuden perinteinen pyrkimys säilyttää identiteettinsä ja uskonnollinen itsenäisyytensä suhteessa evankelis-luterilaisen kirkon opetusvirkaan. Esikoislestadiolaisuudessa tätä asennetta edisti myös se, ettei vuosisadan vaihteen hajaannuksessa ryhmään liittynyt yhtään pappia. Kaikki lestadiolaispapit menivät joko vanhoillislestadiolaisuuteen ja uuteenheräykseen tai yksinäistyivät. Maallikkosaarnaajien johtoon jäänyt esikoislestadiolaisuus oli asemassa, jossa epäluuloiselle asenteelle kirkkoa kohtaan oli olemassa konkreettinen lähtökohta.²⁴¹ Ratkaisevaa oli myös se evankelis-luterilaisen kirkon johdon ja useiden pappien lestadiolaiskritiikki, jonka jättämät jäljet säilyivät pitkään. Kun papiston suhde esikoislestadiolaisuuteen oli jo 1920-luvulle tultaessa kehittynyt entistä myönteisemmäksi, epäluulo jatkui esikoislestadiolaisten puolella huomattavasti pitempään. Koska ”kuolleen kirkon papit” olivat ”vihalla ja vainolla” vastustaneet leviävää lestadiolaista

240 TMA TTA E VI 388 (Teuva, srk.kert. 1929); *Peura* 1977, 77–79.

241 *Raittila* 1984, 218–219.

herätystä²⁴², ei kirkkoon luotettu. Lestadiolaisuuteen kohdistunut torjunta-asenne hallitsi siis pitkään liikkeen kuvaa kirkosta. Erityisesti Gustaf Johanssonin torjuva asenne lestadiolaisuuteen muistettiin pitkään. Johansson olikin esikoislestadiolaisille ”kaikkein suurin armon auringon pimittäjä”.²⁴³

Ruotsin Lapin ”vanhinten” asenteet kirkkoa kohtaan heijastuivat epäilemättä suomalaisten asenteisiin. Edellä on jo viitattu Joonas Purnun esittämään kirkkokritiikkiin. ”Vanhimmat” kirjoittivat ”kuolleesta kristikunnasta”, ”suruttomista papeista”, ”hengellisesti kuolleesta pappiskunnasta” ja ”puoliheränneistä valtiokirkon papeista”.²⁴⁴ Niin syvä oli epäluulo kirkkoa kohtaan Pohjois-Ruotsissakin, että kun myönteistä suhtautumista papiston taholta ilmeni, oli Iisakki Nikun varautuneisuus entisellään 1928:

Eriseuraset on täällä ruvenneet hiljastumaan, luterilaiset papit alkavat hyvittelemällä. Nyt tarvitaan olla varuillansa. Lohikäärme on taas muuttanut nahkansa, jo kolmannen kerran tämän kristillisyyden ajalla.²⁴⁵

Myös Iisakki Kuoksu muistutti 1927 siitä, että ”elävä kristillisyyds nähdään vääräksi ja armon varkaat ja kuolleen uskon tunnustajat nähdään oikiaksi”.²⁴⁶

Suhde evankelis-luterilaiseen kirkkoon määräytyi ”elävän” ja ”kuolleen” uskon asetelmasta käsin. Eksklusiivinen käsitys omasta seurakuntayhteydestä ”hengellisenä äitinä” ja sen ainutlaatuisuudesta kristikunnassa²⁴⁷ edisti tätä asennoitumista. Uskovien *ekklesiola* ei ollut sama kuin kansankirkko. Suomen esikoislestadiolaisten kriittinen suhtautuminen evankelis-luterilaiseen kirkkoon johtui paitsi siitä, että kirkko nähtiin ”kuolleen” kristikunnan ja ”suruttomien” pappien edustajaksi, joka vainosi ”elävää kristillisyyttä”, myös dogmaat-

242 Nieminen & Ahonen 1931, 27.

243 Aalto [1929], 77. Määritelmä Aallon kirjoitelmasta.

244 VK III 1989, 134, 151, 153, 185, 189, 202–203, 246.

245 VK III 1989, 387.

246 VK III 1989, 378.

247 Aalto [1929], 24–26; Zidbäck 1941, 259; Airas 1967, 187.

tisista käsityseroista ja esikoislestadiolaisuuden askeettis-rigoristisista painotuksista lähtien vieraaksi. *Uuno Aallon* 1929 esittämien havaintojen mukaan esikoislestadiolaisten mielestä kirkosta puuttui ”hengellinen valkeus”, sillä järki oli pimittänyt sen uskonnollisen ominaislaadun. Teologinen koulutus ei auttanut löytämään ”oikean” uskon tajua. Raamattu oli jätetty tiedemiesten revittäväksi ”kuten kaurasäkki sikojen edessä”. Esikoislestadiolaiset vieroksuivat uusia Raamatun kirjojen käännöksiä²⁴⁸ ja pitäytyivät seurakäytössä vuoden 1701 virsikirjaan.²⁴⁹ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä 1920-luvulla esitetyt suunnitelmat vuoden 1886 suomalaisen virsikirjan lisävihkoksi ja vuoden 1928 jälkeen kokonaan uudeksi virsikirjaksi²⁵⁰ eivät saaneet heidän tukeaan.

Esikoislestadiolaisuutta koskeneessa tutkielmassaan *Uuno Aalto* totesi 1929 liikkeen edustajien arvostelleen kirkkoa paitsi ”hengellisen valkeuden” puutteesta ylipäänsä siitä, ettei sen piirissä esiintynyt heidän mielestään todellista lain saarnaa. Niin ikään rippi oli jäänyt syrjään kirkossa. Askeettis-rigoristiselta pohjalta he arvostelivat kirkkorakennusten liiallista koristeellisuutta. Pappeja arvosteltiin siitä, että he liiaksi liikkuivat sivistyneistön piireissä eivätkä olleet lähellä kansaa.²⁵¹

Vaikka evankelis-luterilaisen kirkon uskonnollinen sisältö ei vastannut kuin osaksi esikoislestadiolaisten toiveita, oli kirkon arvo ja merkitys hengellisenä esivaltana kiistaton. Kirkko hoiti kansan kristillisen kasvatuksen ja pyhät sakramentit.²⁵² Liikkeen jäsenten liitty-

248 *Aalto* [1929], 14–15. Vuonna 1889 asetetun raamatunkäännöskomitean (ns. välikomitean) laatima Uuden testamentin käännösehdotus otettiin väliaikaiseen käyttöön 1913. *Puukko* 1946, 320, 358, 365, 401; *Juva* 1976, 97–99.

249 *Raittila* 1984, 221.

250 *Voipio* 1931, 6, 8–10.

251 *Aalto* [1929], 20–22, 24, 27–28.

252 HYKL/ K 1 Eno 6N p. 145–146; *Raittila* 1984, 219. Esikoislestadiolaisuuden vahvaa oman yhteisön painotusta osoitti se, että yksittäisen ortodoksin kääntyessä liikkeeseen hänen ei välttämättä edellytetty siirtyvän evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Oma yhteisönmuodostus oli vahvempi side kuin jommankumman kansankirkon jäsenyys. Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

minen kokoomuspuolueen maailmankatsomukseen ja sen koti-uskonto-isänmaa -ideologiaan korostivat evankelis-luterilaisen kirkon merkitystä hengellisenä esivaltana. Herätysliikkeen perinne ohjasi separatismien sijasta kirkonsisäiseen toimintaan. Kirkkouskollisuutta osoitti jo se, ettei uskonnonvapauslain tultua voimaan 1923 esikoislestadiolaisten piirissä edes keskusteltu kirkosta eroamisen mahdollisuudesta. ”Omien” pappien puuttuminen merkitsi myös sitoutumista viralliseen kirkolliseen järjestykseen. Oman paikallisseurakunnan kirkkoherra tai muut papit saivat toimitusten suorittajina hyväksytyn aseman.²⁵³

Enon kirkkoherraksi 1927 tulleella A. J. Tuovisella oli läheinen myönteinen suhde esikoislestadiolaisiin²⁵⁴, mutta keväällä 1930 eräät saarnaajat valittivat Tuovisen ”pureskelevan” esikoislestadiolaisia saarnoissaan.²⁵⁵ Suurempi ja näkyvämpi merkitys oli kuitenkin Lahden ympäristöseurakunnan papiksi 1927 tulleella Aulis Zidbäckillä. Zidbäck liittyi Lahdessa 1928 esikoislestadiolaisiin, ja hänelle avautui läheinen yhteys erityisesti Kalle Heleniuksen perheeseen.²⁵⁶ Myös herätysliikkeen johtava saarnaaja Niklas Milén ja Zidbäck olivat läheisissä suhteissa. Zidbäck saarnasi Lahden rukoushuoneella ja puhui esikoislestadiolaisten seuroissa kaupungin ympäristössä ja mm. Heinävedellä. Hänen roolinsa esikoislestadiolaisena pappina ei kuitenkaan muuttanut liikkeen maallikkojohtoista organisaatiota, eikä hän toiminut ns. lähetysmiehenä. Zidbäckin pitämässä rippikouluissa oli

253 Raittila 1984, 218–219; Leivo 1989, 16. Uskonnonvapauslain jälkeisestä keskustelusta, joka koski suhdetta evankelis-luterilaiseen kirkkoon vanhoillislestadiolaisuudessa ja uudessaeräykyksessä, Talonen 1988, 273–276, 280–282. Tilanteesta evankelisessa liikkeessä *Arkkila* 1975, 95–126.

254 Seppo Leivon haastattelu 4.11.1991; Yrjö Ristkarin haastattelu 4.11.1991; *Godenhjelm* 1944, 260. Esikoislestadiolaisuuden perinteessä säilyneen käsityksen mukaan Tuovinen olisi 1920-luvun lopussa tehnyt lestadiolaisen parannuksen.

255 *VK II* 1966, 335.

256 Airas 1967, 187; Zidbeck 1985 b, 197, 199–201; Antti Ijäs 1991, 4–5. Zidbäckin vaimon isoisä, Kuopion tuomiorovastina 1857–1883 toiminut A. G. Borg, oli tunnettu lestadiolaisuuden vastustaja. *Colliander* 1910, 309; Zidbeck 1985 b, 216.

herätystä, ja eräät henkilöt löysivät sitä kautta tiensä esikoislestadiolaisuuteen. 1920-luvun lopussa monet Lahden esikoislestadiolaiset kävivät myös kuuntelemassa Zidbäckin saarnoja kaupungin kirkossa.²⁵⁷

1900-luvun ensimmäisellä neljänneksellä esikoislestadiolaiset osallistuivat hyvin vähän paikallisten seurakuntien hallintoon. Opettaja Juho Hirvonen toimi Polvijärven seurakunnassa tilintarkastus- ja lausunnonantotehtävissä vuodesta 1916²⁵⁸, mutta ei päässyt merkittäviin asemiin seurakuntahallinnossa huolimatta siitä, että oli kansanedustajaehdokkaanakin 1919 ja 1924. Hirvonen toimi 1927 kirkkovaltuuston lisäjäsenenä²⁵⁹, mutta ei tullut valituksi varsinaisesti kirkkovaltuustoon.

Esikoislestadiolaisten osallistuminen kirkkovaltuustojen ja -neuvostojen työskentelyyn alkoi vasta kansalaissodan jälkeen. Maanviljelijä Artturi Paananen ja liikemies Manasse Toivonen olivat vuodesta 1919 alkaen Padasjoen kirkkovaltuustossa.²⁶⁰ Tehtailija Anders Holm sai 1920-luvulla keskeisen aseman Padasjoen seurakuntahallinnossa. Hän toimi näet kirkkovaltuuston lisäjäsenenä 1921–1922 ja kirkkohallintokunnan jäsenenä vuodesta 1923. Kirkkohallintokunnan puheenjohtajana hän toimi 1927–1929.²⁶¹ Esikoislestadiolaisten osallistuminen paikallisseurakunnan hallintoon alkoi Enossa 1920, kun Matti Kärki aloitti toimintansa kirkkovaltuutettuna. Hän sai rinnalleen maanviljelijä Jaakko Puhakan 1929.²⁶² Maanviljelijä Oskari Valakama valittiin 1920 ainoana lestadiolaisena Teuvan seurakunnan kirkkoneuvostoon.²⁶³

257 SLK Anna-Liisa ja Yrjö Ristkarin haastattelu 15.1.1983; Yrjö Ristkarin haastattelu 4.10.1991.

258 Polvijärvi KA kirkkokok. ptk 29.11.1916 § 5; 2.12.1917 § 3; 27.10.1918 § 2; 30.4.1922 § 2.

259 Polvijärvi KA kirkkokok. ptk 31.7.1927 § 2.

260 Padasjoki KA kirkkokok. ptk 1918–1929; kirkkvalt. ptk 1919–1929; *Lehtinen* 1965, 65.

261 Padasjoki KA kirkkvalt. ptk 29.1.1922; khallk. ptk 16.4.1923 § 1; luettelot kirkkovaltuutetuista yms. luottamustoimista; srk.kert. 1923–1930; *Lehtinen* 1965, 65.

262 Eno KA kirkkokok. ptk 1920–1929.

263 Teuva KA kirkkokok. ptk 27.9.1920 § 2; *Peura* 1977, 40.

Osallistuminen paikallisseurakuntien hallintoon oli siis vielä 1920-luvulla vähäistä ja heijasti epäilemättä esikoislestadiolaisten epäluuloja kirkkoa kohtaan. Toisaalta tilanteessa näkyi myös se, ettei evankelis-luterilaisessa kirkossa tunnettu täyttä luottamusta esikoislestadiolaisiin 1920-luvulla. Osallistuminen alkoi maaseutupaikkakunnilla, nimenomaan siellä, missä esikoislestadiolaisia oli runsaasti (Padasjoki, Eno). Lahdessa esikoislestadiolaisten osallistuminen paikallisseurakunnan hallintoelimiin alkoi marraskuussa 1928 pidetyssä kirkonkokouksessa. Kirkonkokous valitsi vuoden 1929 alusta kirkkovaltuustoon Joel Ahosen ja Kalle Heleniuksen,²⁶⁴ jotka olivat esikoislestadiolaisuuden keskeisiä vaikuttajia. Epäilemättä vähitellen alkanut työskentely paikallisseurakuntien hallintoelimissä edisti esikoislestadiolaisuuden ja evankelis-luterilaisen kirkon suhteiden ”liennytystä” 1920-luvulta alkaen.

264 LESA kirkonkok. ptk 29.11.1928 § 3; *Airamo & Leivo* 1983, 17.

IV Poliittisen oikeiston ja äärioikeiston jännityksessä (1930–1944)

1. Esikoislestadiolaisuuden kannatuksen vakiintuminen

Esikoislestadiolaisuuden kannatus vakiintui Suomessa 1930-luvulle tultaessa. Koko ajan se myös laajeni. Herätysliike sai uutta kannatusta Oulaisissa.¹ Viimeistään 1930-luvulla oli liikkeellä vähäistä kannatusta myös Impilahdella, Karjalassa (Tl.), Nousiaisissa, Pälkjärvellä, Seinäjoella, Utajärvellä ja Valtimossa.² Seuratoiminta alkoi Heinolassa 1939. Samanaikaisesti herätysliikkeen 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä saavuttamat etapit voimistuivat paikallisten herätysten ja liikkeen sisäisen kasvun vuoksi.³ Nimenomaan 1930-luvulta alkaen liikkeen kasvu johtui aikaisempaa enemmän kasvatuskristillisyydestä, kun esikoislestadiolaisten perheiden lapset ja nuoret – tosin eivät suinkaan kaikki – pysyivät uskollisina liikkeen perin-

1 Seppo Leivon haastattelut 27.2.1991 ja 8.10.1991; *Rauhan Side* 1/1981, 10–11.

2 TMA TTA VI 513 (Karjala Tl. srk.kert. 1930–1934); Seppo Leivon haastattelu 7.9.1992. Myös Porin ympäristökunnissa (Porin mlk, Kullaa, Noormarkku, Ulvila) oli jonkin verran esikoislestadiolaisia 1920- ja 1930-luvuilla. Matti Vihermiehen haastattelu 10.4.1991.

3 *Rauhan Side* 3/1986, 10; 3/1989, 11; VK II 1966, 335.

teelle.⁴ Jo aikaisemmin on viitattu maan sisäisen muuttoliikkeen vai-
kutukseen, kun Kalle Heleniuksen yritys Lahdessa veti puoleensa
esikoislestadiolaista työväkeä eri puolilta maata. Heleniuksen palve-
lukseen muutti esikoislestadiolaisia mm. Pohjois-Karjalasta, Padas-
joelta ja Jämsästä. Muuttoliike edisti Lahden lestadiolaisyhteisön
kasvua.⁵ Myös Heleniuksen leipomotoiminnan alkaminen Kotkassa
1934 toi kaupungin esikoislestadiolaisten yhteisöön lisää jäseniä.⁶

1930- ja 1940-lukujen taitteessa esikoislestadiolaisuuden vahvim-
mat keskuskeskukset Suomessa olivat Lahti (500–600), Eno (400), Helsinki
(300–400), Padasjoki (300), Turku (150) ja Viipuri (150). Sadan
hengen yhteisöjä toimi lisäksi Hämeenlinnassa, Karinaisissa, Keite-
leellä, Lappeenrannassa, Pihtiputaalla ja Tampereella. Lisäksi Poris-
sa, Joensuussa, Lieksassa, Teuvalla, Juvassa ja Oulussa liikkeeseen
kuuluvia oli 50–100 kullakin paikkakunnalla.⁷

Esikoislestadiolaisuuden kannatuksen painopiste oli siis Etelä-
Suomen kaupungeissa. Alueellisesti kannatus keskittyi Etelä-Häme-
eseen, missä ryhmän kannattajista asui kolmannes. Lahti oli kiistatta
liikkeen voimakeskus, sillä viidennes esikoislestadiolaisista asui siel-
lä. Suurin osuus oman paikkakunnan väestöstä oli Padasjoella (6 %),
Enossa (5 %) ja Karinaisissa (5 %).⁸

Kun vuosisadan alussa Suomen esikoislestadiolaisten lukumäärä
oli ollut 1 000–2 000, se kasvoi 1920- ja 1930-luvuilla kaksinkertai-
seksi. Lahden perinteisten juhannuskokousten osanottajamäärä antaa
karkean kuvan liikkeen kannatuksesta. Juhannuskokousten ehtoollis-
kirkossa kävi 1932 774 henkeä⁹, 1935 753 henkeä, 1938 673 henkeä
ja 1939 742 henkeä.¹⁰ Joka tapauksessa esikoislestadiolaisuuden kan-
natus oli 1940-luvun alussa vähintään 3 000.

4 Seppo Leivon haastattelu 7.9.1992; *Leivo* 1989, 16.

5 Seppo Leivon haastattelu 7.9.1992; *Airamo & Leivo* 1983, 12.

6 *Rauhan Side* 1/1988, 11.

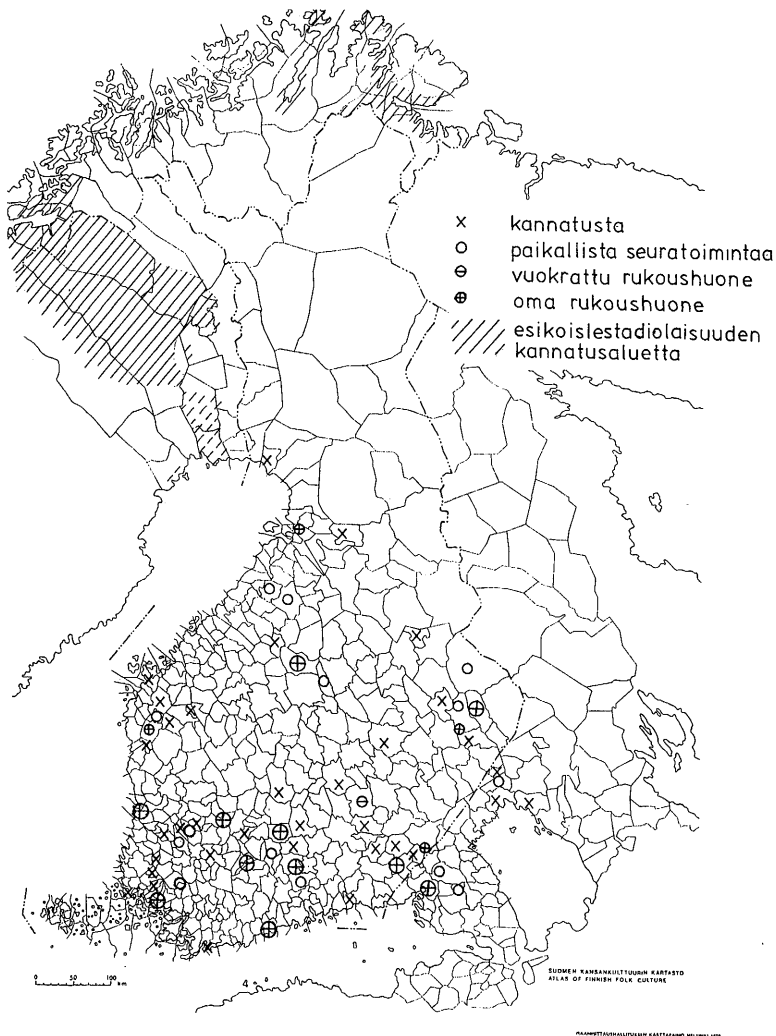
7 TMA TTA E VI 512 (Karinainen srk.kert.1938–1942); Seppo Leivon
haastattelu 19.2.1990; *Zidbäck* 1941, 258; *Raittila* 1984, 213; *Heikkilä*
1989, 234. Ks. kartta nro 2.

8 TMA TTA E VI 512 (Karinainen srk.kert.1938–1942); *SVT VI* 98:1
(Suomen väestö 31.12.1940), taulu 1; *Zidbäck* 1941, 258.

9 *VK III* 1989, 479.

10 LESA Kirkolliset kuulutukset 1932–1944.

Kartta 2. Suomen esikoislestadiolaisuuden kannatus ja toimintakeskukset 1939.

Kartan piirtänyt Seppo Leivo

Herätysliikkeen omia rukoushuoneita oli Helsingissä, Viipurissa, Lappeenrannassa, Imatralla, Lahdessa, Hämeenlinnassa, Turussa, Padasjoella, Tampereella, Porissa, Joensuussa, Enossa, Pihtiputaalla ja Oulussa. Teuvalla oli eri lestadiolaisryhmien yhteinen rukoushuone ja Mikkeliissä vuokrattu toimitila. Omat rukoushuoneet valmistuivat 1940-luvun alkupuolella myös Mikkeliin (1942) ja Teuvalle (1944).

1930-luvulla nousi liikkeen johtoon uusi saarnaajapolvi. Niklas Milén kuoli 1930, ja hänen jälkeensä liikkeen johdossa oli lähinnä Padasjoella asunut saarnaaja Evald Rantanen, joka kuoli 1932. Ensimmäisen johtajapolven väistyttyä nousivat eturiviin lahtelainen Joel Ahonen, Padasjoella vaikuttanut Ville Nieminen, lappeenrantalainen Joonas Rustholkarhu ja Turussa asunut S. N. Vesterinen. Vesterisen jouduttua syrjään Niemisen asema korostui.¹¹ VLKY:n hallituksen puheenjohtajana toimi Milénin jälkeen Kalle Helenius 1930–1938 ja seuraavasta vuodesta alkaen Ville Nieminen.¹² Ruotsin Lapin ”vanhimmat” pitivät jatkuvasti yhteyksiä Suomeen, ja liikkeen keskusjohto ohjasi jatkuvasti esikoislestadiolaista yhteisöä myös Suomessa 1930-luvulla. Iisakki Kuoksu, Frans Parakka ja Viktor Björkman tekivät saarnamatkan Suomeen 1932. Vuosina 1935–1942 Suomessa vierailivat Ruotsin Lapin ”lähetysmiehet” Viktor Björkman, Frans Björkman, August Isaksson, Isak Stålnacke ja J. P. Stöckel.¹³

Joka tapauksessa 1930-luvulle tultaessa esikoislestadiolaisuus oli vakiinnuttanut kannatuksensa. Se oli löytänyt paikkansa Suomen uskonnollisessa kentässä omaleimaisena, itseriittoisena yhteisönä. Omien rukoushuoneiden rakentaminen oli pääosaltaan toteutettu 1930-luvulle tultaessa. Vuosina 1930–1944 valmistui vain kaksi uutta esikoislestadiolaisten rukoushuonetta: Mikkeliin 1942 ja Teuvan Perälään 1944.¹⁴

Esikoislestadiolaisuuden askeettis-rigoristinen elämäntyyli jatkui 1930-luvulla, mutta liikkumatila kasvoi tässä suhteessa. Yhä edelleen saatettiin saarnata rannekelloa vastaan ja muistuttaa kirkkokonserttien olevan turhuutta. Lisääntynyttä matkailua kotimaassa ja ulkomailla pidettiin kristitylle tarpeettomana tai sopimattomana.¹⁵ Toisaalta esikoislestadiolaisten kotien lapsia alkoi käydä lu-

11 *Raittila* 1967 nrot 293 ja 407; 1984, 207. Ks. myös liite nro 1.

12 Raimo Airamon kirjallinen tiedonanto 22.12.1991. Nieminen oli puheenjohtajana vuoteen 1953.

13 *Raittila* 1984, 206.

14 *Rauhan Side* 4/1992, 12; *Raittila* 1984, 213.

15 *Zidbäck* 1941, 260–261.

Suomen esikoislestadiolaisuuden johtomiehiä ennen toista maailmansotaa olivat mm. Niklas Milén Orimattilasta (ylh. vas., *Seppo Leivon kokoelmat*), Ville Nieminen Padasjoelta (ylh. oik., *Seppo Leivon kokoelmat*), Sysmässä ja Padasjoella asunut Evald Rantanen (alh. vas., *yksityiskok.*) sekä Polvijärvellä opettajana pitkän elämäntyön tehnyt Juho Hirvonen (alh. oik., kuva teoksesta *Polvijärven koululaitos 100 vuotta*. Joensuu 1983).

kiota ja opiskella Helsingin yliopistossa ja yleensä korkeakouluis-
sa.¹⁶ Ikkunaverhoja alkoi ilmestyä koteihin.¹⁷ Valokuvaus yleistyi
jonkin verran.¹⁸ Radio saattoi olla joissakin kodeissa käytössä, vaikka
sen musiikkiohjelmia vieroksuttiinkin.¹⁹ Vaihtelu suhteessa rigoris-
miin lisääntyi eri paikkakuntien ja perheiden välillä, mutta askeettis-
rigoristinen elämäntyyli sinänsä säilyi liikkeessä.²⁰ Laajempaa avar-
tumista ei tässä suhteessa tapahtunut vielä 1930-luvulla.

2. Liikkeen asenne oikeistoradikalismiin

a. Lapuanliikkeen mainingeissa

Esikoislestadiolaisuuden oikeistolainen ja rigoristinen perinne vai-
kutti nähtävästi sen, että monet liikkeen edustajat asennoituivat 1930-
luvun nousevaan oikeistoradikalismiin sangen myönteisesti. Niinpä
vuoden 1929 lopussa Lapualla alkanutta kommunisminvastaista kan-
sanliikettä²¹ useat liikkeen kannattajat tervehtivät tyytyväisinä. La-
pualla marraskuussa 1929 tapahtunutta kommunistinuorten punaisten
paitojen riisumista pidettiin hyväksyttävänä. Lapuanliike koettiin ter-
veelliseksi vastavaikutukseksi kommunistien toiminnalle. Kommu-
nismi oli esikoislestadiolaisten mielestä uskonnonvastainen voima,
mikä lisäsi myötätuntoa lapuanliikkeen pyrkimyksiä kohtaan. Myön-
teistä asennoitumista edisti myös eräiden esikoislestadiolaisten aktii-

16 HYA KHA Ylioppilasmatrikkeli nrot 1998 ja 4239; Oiva Linnavirran
haastattelu 19.9.1990; *Zidbäck* 1941, 261.

17 *Virkkala* 1932, 99.

18 *Raittila* 1984, 217.

19 *Zidbäck* 1941, 229.

20 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; Seppo Leivon haastattelu
14.3.1991.

21 *Hyvämäki* 1977, 126; *Jutikkala* 1977, 164–165. Lapuanliikkeestä Suo-
men evankelis-luterilaisen kirkon näkökulmasta *Heinonen* 1977, 84–
86; *Murtorinne* 1982, 272–274.

vien toiminta suojeluskunnissa.²² Niinpä eräät johtavat esikoislestadiolaiset saarnaajat, kuten Joel Ahonen, Ville Nieminen, Juho Hirvonen ja Emil Maapalo, antoivat tukensa lapuanliikkeen tavoitteille. Myös teuvalainen saarnaaja Oskari Valkama hyväksyi lapuanliikkeen tavoitteet.²³

Lapualla maaliskuussa 1930 pidetyssä kansalaiskokouksessa perustetun Suomen Lukon 32-jäseniseen valtuuskuntaan valittiin mm. esikoislestadiolainen muurari Ernest Hedborg Teiskosta.²⁴ Hedborg oli syntynyt Viipurissa ja oli äitinsä Fanni Hedborgin puolelta kolmannen polven lestadiolainen.²⁵ Padasjoen johtava saarnaaja, tehtailija Anders Holm toimi paikkakunnallaan Suomen Lukon aktiivisena tukijana.²⁶ Vihtori Kosola, joka 1930-luvun alussa oli paljon tekemisissä Ernest Hedborgin kanssa, kävi Helsingin esikoislestadiolaisten rukoushuoneella (Jääkärik. 5) edistääkseen lapuanliikkeen pyrkimyksiä. Kosola, jota monissa kristillisissä piireissä arvostettiin suuresti juuri tähän aikaan, herätti kunnioitusta myös esikoislestadiolaisten keskuudessa. Seurahuoneen kamarissa oli koolla useita saarnaajia, joista S. N. Vesterinen piti puheen. Vesterinen antoi tunnustusta lapuanliikkeen toiminnalle, ja Kosolan kerrotaan kuunnelleen puhetta ilmeisen liikuttuneena.²⁷

22 HYKL / K 1 Teuva 13/1969 p. 115; K 4 Teuva 104/1969 p. 40–41; Aulis Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Yrjö Ristkarin haastattelu 28.10.1980; Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; *Talonen* 1990, 446.

23 VNK Juho Auramo Ville Niemiselle 2.4.1932; Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 19.9.1978; Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; Ellen Taipaleen haastattelu 4.11.1991; Yrjö Ristkarin haastattelu 8.11.1991. Lapuanliikkeen vastustajana tunnettiin mm. Keiteleellä asunut maalaisliittolainen saarnaaja Otto Jääskeläinen. Seppo Leivon haastattelu 28.10.1991.

24 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 1/1 Suomen Lukon valtuusk. kok. ptk 23.7.1930; 19.10.1930; *Aamulehti* 74/17.3.1930; *US* 73/16.3.1930; *Ilkka* 63/17.3.1930; *SL Säännöt* 1930 § 3. Artturi Leinosen muistelmissaan (*Leinonen* 1960, 57) esittämä käsitys siitä, että Hedborg olisi ollut ennen lapuanliikkeen alkamista sosiaalidemokraatti, ei voi pitää paikkaansa.

25 Kerttu Kososen haastattelut 11.11.1980; 2.10.1991.

26 *Lahden Sanomat* 92/16.8.1930.

27 Aulis Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; *Talonen* 1990, 442.

Lapuanliike sai Etelä-Hämeessä huomattavasti kannatusta.²⁸ Liike innosti nimenomaan eräitä johtavia saarnaajia sekä Etelä-Hämeen, erityisesti Lahden alueen esikoislestadiolaisia aktiiviseen toimintaan kommunismia vastaan. Lapuanliikettä tuettiin jonkin verran muuallakin, mm. Teuvan esikoislestadiolaisten piirissä.²⁹ Talonpoikaismarssiin, joka järjestettiin 7.7.1930, osallistui esikoislestadiolaisia lähinnä Lahden seudulta (Asikkala, Lahti, Padasjoki), mutta ei juuri muualta.³⁰

Ruotsin Lapin ”vanhimmat” asennoituivat sen sijaan pidättyvästi Suomessa ilmenneeseen liikehdintään. Ruotsalaiset saarnaajat pelkäsivät poliittisen innon menevän liian pitkälle. Saarnaaja Iisakki Kuoksu kirjoitti 30.7.1930 Anders Holmille, Ville Niemiselle ja Evald Rantaselle todennäköisesti juuri järjestettyä talonpoikaismarssia tarkoittaen:

... olette oikein tehneet, että olette osaa ottaneet kun asia on muilta aljettu, vaan ettei kristityille tulisi mitään erityisempää kiihkoa, vaan olisivat rauhalliset. Minä tarkoitan, ettei kristityt sovi taistella puolueellisesti, sillä ne, jotka puoluekiihkon saavat, taistelevat puolueen puolesta, eikä ymmärrä enään koetella itse asiaa, onko se oikein eli väärin.³¹

”Vanhimmat” hyväksyivät siis sen, että eräitä esikoislestadiolaisia oli ollut mukana talonpoikaismarssilla, mutta eivät pitäneet suotavana

28 *Koskimies* 1966, 610.

29 Paavo Tamsin haastattelu 19.3.1991; Ellen Taipaleen haastattelu 4.11.1991.

30 Anna-Liisa ja Yrjö Ristkarin haastattelut 28.10.1980; Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; *Kokko* 1930, 110, 128–129; *Talonen* 1990, 447. Kokon luettelossa mainittujen talonpoikaismarssiin osallistuneiden henkilöiden yhteyksiä esikoislestadiolaisuuteen olen käynyt läpi Lahden ja ympäristöpitäjien, Jurvan, Teuvan, Pihtiputaan ja Enon osalta Seppo Leivon kanssa 14.2.1990 ja 13.5.1990. Etelä-Hämeen esikoislestadiolaisista osallistuivat talonpoikaismarssiin mm. J. H. Auramo, Kalle Heinonen, Kalle Helenius, Anders Holm, Lauri Kariniemi, Yrjö Mikkola ja Y. V. Viitakangas. Myös Juho Hirvonen Polvijärveltä osallistui marssiin.

31 *VK II* 1966, 341–342.

liiallista aloitteellisuutta tässä suhteessa.

Suomen Lukon valtuuskuntaan 1930 valittu Ernest Hedborg sai näkyvän valtakunnallisen roolin poliittisena puhujana. Lapuanliike järjesti eri puolilla maata puhetilaisuuksia, joissa sen tärkeimmät vaikuttajat julistivat liikkeen periaatteita. Eniten liikkeen vaikuttajista liikkuivat 1929–1930 puhujamatkoilla Vihtori Kosola, Iivari Koivisto, Kustaa Latvala, Hilja Riipinen, Vihtori Herttua, K. R. Kares, Ernest Hedborg ja Artturi Vuorimaa.³² Tammikuussa 1932 Hedborg ja Kosola tekivät puhekierroksen Pohjois-Suomen kaupunkeihin (Raahe, Oulu, Kemi, Tornio, Rovaniemi).³³ Hedborg esiintyi Kosolan ja Artturi Vuorimaan kanssa 7.1.1931 myös siinä Loimaalla pidetyssä puhetilaisuudessa, jossa vaadittiin Aleksanteri II:n patsaan poistamista Helsingin senaatintorilta.³⁴

Hedborg ei kokenut vaikeaksi samaistua poliittiseen oikeistoon ja lapuanliikkeeseen, vaikka hän sosiaaliselta asemaltaan lukeutui ruumiillisen työn tekijöihin. *Lapuan Päiväkäs* -julkaisussa hän tilitti ajatuksiaan 2.12.1931 artikkelissaan Miksi olen lapualainen vaikka olen työmie?

Juuri sentähden että ajattelen omilla aivoillani ja seison molemmilla jaloillani isänmaan kamaralla. Onhan suomalainen työmie aina ollut isänmaataan rakastava. Jos katsomme sosialidemokraattien johtoon, ne kun aina huutavat ja kehuvat puoluettaan työväen puolueeksi, löytyykö sieltä suomalaista työmiestä? Ei. – Ainoastaan tuomareita, tohtoreita, metsäneuvoksia ja muita poliittisia keinottelijoita, jotka eivät moniin kymmeniin vuosiin ole tehneet hyödyllistä työtä vaan ovat toimineet juutalaisten ja ryssien palkkarenkeinä. Ne työläiset, jotka seuraavat sokeudessaan tämänkaltaisia johtajiaan hankkivat niille miljoonia, mutta itselleen kurjuutta ja nälkää sekä maallamme onnettomuutta. Tästähän selviää, miksi olen lapualainen, sillä Lapuan liike tahtoo estää poliittista keinottelua eikä pyri minkään puolueen suosioon, pitäen Isänmaan onnea ja

32 *LL Kert.* 1929–1930, 8–9.

33 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/2 Lapuanliikkeen johdon kok. ptk 22.12.1930 § 6; 19.1.1931 § 17.

34 *Pohjanmaan Pienviljelijä* 1/10.1.1931.

menestystä korkeimpana. Eläköön Isänmaa! Eläköön Lapuan liike!³⁵

Hedborg liittyi lapuanliikkeen kansankokonaisuutta korostaneeseen ideologiaan. Itsekäs puolueitaistelu oli kielteinen tekijä yhteiskunnassa. Yleisen puoluevastaisuuden ohella Hedborg arvosteli työväenpuolueena esiintyneitä sosiaalidemokraatteja siitä, että puolueen johtavilla paikoilla oli ruumiillista työtä tekemättömiä ”herroja”. Äärioikeistolaisen muurarin viesti oli tarkoitettu identiteettinsä tiedostavalle työväestölle. Vaikka Hedborgin viittaus ”ryssiin” ilmensikin perisuomalaista asennetta, ei halventava vihjaus myös ”juutalaisten palkkarenkinä” toimimisesta eronnut ajan fasistisista äänenpainoista.

Joulukuussa 1930 Hedborg arvosteli voimakkaasti puolueita kansan yhteisen edun unohtamisesta *Vapaa Työ* -lehdessä:

Vapaussodan jälkeen maotamme ja sen itsenäisyyttä alkoi uhatta uusi vaara. Eduskunnasta tuli politiikan taistelukenttä, jossa eri puolueet ajoivat omia etujaan unohtaen kokonaan maamme yhteisen edun. Eduskunnassa sallittiin pitää isänmaata, puolustuslaitosta ja uskontoa halventavia puheita. Maamme alkoi olla melkein samassa asemassa kuin Georgia.³⁶

Hedborgin mielestä itsekäs puolueitaistelu hajotti yhteiskuntaa ja kansankokonaisuutta. Yhteiskunnan perusarvoja, kuten uskontoa, isänmaata ja puolustuslaitosta ei saanut halveksia. Etu- ja luokkataistelu, jota puolueet ja eturyhmät kävivät keskenään, repi kansaa ja suomalaista yhteiskuntaa.

Lapuanliikkeen kehitys, joka johti yhä avoimempaan kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän vastaiseen asennoitumiseen ja suoranaisiin laittomuuksiin³⁷, ei tyydyttänyt kaikkia esikoislestadiolaisia. Jo

35 *Lapuan Päiväkäs* 6/2.12.1931 (Ernest Hedborg, Miksi olen lapualainen vaikka olen työmies?); *Talonen* 1990, 453.

36 *Vapaa Työ* 1/17.12.1930 (Ohjelmamme). Samantyyppistä yhteiskunnan arviointia myös *Vapaa Työ* 25/20.6.1931 (Hedborgin puheessa Viitasaarella); *Talonen* 1990, 454.

37 Lapuanliikkeen kehityksestä *Korjus* 1976; *Hyvämäki* 1977, 126–128; *Jutikkala* 1977, 164–172; *Siltala* 1985.

ulkoparlamentaarin talonpoikaismarssi synnytti lievää varauksellisuutta herätysliikkeen piirissä. Antikommunistisen kansanliikkeen herättämä innostus oli kuitenkin niin suuri, ettei kyydityksiä aluksi paheksuttu.³⁸ Todennäköisesti esikoislestadiolaisia ei osallistunut kyydityksiin.³⁹

Lapuanliikkeen ääriainesten maaliskuussa 1932 toimeenpanema Mäntsälän kapina, johon ei tietävästi osallistunut esikoislestadiolaisia, oli vedenjakaja herätysliikkeen suhteessa kansanliikkeeseen. Osa saarnaajista teki selvän pesäeron suhteessa äärioikeistolaiseen liikehdintään. Esimerkiksi Joel Ahosen suhtautuminen lapuanliikkeeseen muuttui tässä vaiheessa kielteiseksi. Toisaalta mm. Ville Niemisen asenteet vaihtelivat, mutta juuri tämä epävarmuus ilmensi asennoitumisvaikeuksia. Vaikka siis lapuanliikkeen alkuperäiset aatteelliset päämäärät ja poliittiset tavoitteet kommunismin kukistamiseksi hyväksyttiin ja liikettä pidettiin sinänsä isänmaallisena, eivät monet esikoislestadiolaiset voineet hyväksyä Mäntsälän kapinan kaltaisia toimia. Ruotsin Lapin saarnaajien suhtautuminen oli niin ikään varauksellista, ja he varoittivat liiallisesta poliittisesta kiihkoilusta.⁴⁰ Esivaltauskollisuutta painottaneessa herätysliikkeessä ei voitu pitää hyväksyttävänä antikommunistisena kansanliikkeen laittomuuksia. Esikoislestadiolaisuudessa säilyi itsenäinen asennoituminen kiihkeidenkin poliittisten tapahtumien keskellä.

38 Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980.

39 Yrjö Ristkarin haastattelut 28.10.1980, 19.4.1990 ja 8.11.1991; *Talvinko* 1960, 65–66. Muistitiedon mukaan Ernest Hedborg ei hyväksynyt lapuanliikkeen järjestämiä kyydityksiä. Kerttu Kososen haastattelu 11.11.1980. Hedborg mainitaan kuitenkin kyyditsijöiksi ilmoittautuneiden lapuanliikkeen kannattajien luettelossa, joka 20.10.1930 jätettiin sisäasiainministeri E. V. Kuokkaselle. HMA HKLA Sisäministeri Kuokkanen Hämeen läänin maaherralle 25.10.1930, luettelo kyyditsijöiksi ilmoittautuneista Hämeen läänin alueella.

40 Yrjö Ristkarin haastattelut 28.10.1980, 19.4.1990 ja 8.11.1991; Kerttu Kososen haastattelu 11.11.1980; *Talvinko* 1960, 65–66.

b. Lujan yhteiskuntajärjestyksen puolesta

1930-luvun alun poliittis-yhteiskunnallinen ilmapiiri aktivoi esikoislestadiolaisia myös julkiseen yhteiskunnalliseen kannanilmaisuun. Niinpä Lahden perinteisissä juhannuskokouksissa 1931 VLKY esitti julkilausuman yhteiskunnallisista ja kirkollisista kysymyksistä. Kannanilmaisuuden taustalla oli pastori Aulis Zidbäck, ja sitä valmisteltiin ensin pienemmässä piirissä. Kun yhdistyksen hallitus oli käsitellyt asian, luki todennäköisesti Juho Hirvonen ehdotuksen seuraväelle, joka sen – käytännössä yksimielisesti – hyväksyi.⁴¹

Juhannuskokousväen hyväksymä kannanilmaisuus kuului:

Vanha-Laestadiolais Kristillisen yhdistyksen vuosikokoukseen Lahden kaupunkiin kokoontuneina me kokouksen noin 3 000 osanottajaa tahdomme omasta ja maamme monien kymmenien tuhansien kanssamme yksimielisten uskonveljiemme puolesta julkilausua ja Tasavallan Presidentin ja Hallituksen tietoon saattaa seuraavaa:

1) Taistelua kommunismia, tätä kansojen sielujen myrkyttäjää ja kaiken pyhän rienaajaa vastaan on tinkimättömällä ankaruudella jatkettava.

2) Tätä varten on hallitusvaltaa lujitettava ja keskitettävä.

3) Rikollisuuden ja huliganismin yhtenä syynä on sen osaksi tullut liika hempeys. Esivallan miekan pitää olla raskaamman ja terävämmän kuin hulikaanien nyrkkit ja aseet. Tahallisiin murhaajiin nähden sovitettakoon käytännössä lakia kuolemanrangaistuksesta ja muistettakoon Kristuksen sanoja: ”parempi olisi, että myllynkivi ripustettaisiin heidän kaulaansa ja upotettaisiin meren syvyyteen.”

4) Väkijuomien kieltolakia on keskuudessamme kristillisyyden hengen ja vaatimusten mukaisesti aina voimassa pidetty ja tullaan edelleen pitämään olkoon yhteiskunnallinen raittiussääntö millainen tahansa. Kuitenkin toivomme ja seisomme horjumatta sen puolesta, ettei maassamme koskaan enää laillistettaisi ja yhteiskunnan suojelukseen saatettaisi kapakka- ja

41 ESLA VLKY:n hall. kok. ptk 25.6.1931; Anna-Liisa Ristkarin kirjeellinen tiedonanto 11.12.1981; Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 28.12.1981; *Zidbeck* 1985b, 203.

väkijuomaliikettä, joka kristillisyydessä raamattuun jälkeen synniksi saarnataan ja jonka kautta lukemattomien ihmisten sielu ja ruumis turmellaan. Esivalta, jota raamattu Jumalan palvelijaksi kutsuu, älköön ryhtykö viinakauppiaan saastaista ammattia harjoittamaan.

5) Evankelisluterilaisen kirkon tosiystävinä olemme huolestuneina todenneet, että laajalti väärällä ja hempeällä evankelisuudella suruttomia omiatuntoja lohduttaen rauhoitetaan ihmisiä syntiin ja kuolleeseen uskoon. Monet hengelliset opettajat saarnaavat Kristusta ilman ja vastoin Pyhää Henkeä, sillä he julistavat ihmiset autuaksi heidän mielenmuuttumattomaan tilaansa. Vanhurskas Jumala antakoon kaikille armonsa totiseen parannukseen ja uskoon.⁴²

Julkilausumassa kuvastuivat lapuanliikkeen tavoitteet ja 1930-luvun alun yleiset antikommunistiset äänenpainot. Se määritteli kommunismin varsin tunnepitoisesti ”kansojen sielun myrkyttäjäksi” ja ”kaiken pyhän rienaajaksi”. Pyrkimys lujaan ja vahvaan hallitusvaltaan oli kaikua lapuanliikkeen vaatimuksista.

Julkilausumassa kuvastui myös oikeistoradikaalisille liikkeille tyypillinen ”kovan” ihanne ja moraalinen ehdottomuus suhteessa riikolliisiin. Nämä asenteet nousivat kannanilmaisussa herätysliikkeen yhteiskunnallisiksi ihanteiksi. Esikoislestadiolaisuuden omista uskonnollisista ja eettisistä lähtökohdista sen sijaan nousivat kannanoton kaksi viimeistä vaatimusta. Vastoin lapuanliikkeen johdon enemmistön linjaa⁴³ esikoislestadiolaiset korostivat perinteensä pohjalta ehdottoman raittiuden ja kieltolain säilyttämisen vaatimusta. Evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja sen julistuksen ”hempeyteen” kohdistunut kritiikki nousi lestadiolaisesta julistusperinteestä. Kriitikin kohteena olivat epäilemättä myös ne muihin herätysliikkeisiin lukeutuneet papit, jotka esikoislestadiolaisten kanssa olivat poliittis-yhteiskunnallisista kysymyksistä samaa mieltä.

42 *Ajan Sana* 150/4.7.1931; *Lahti* 74/4.7.1931. Julkilausumasta ja siihen kohdistuneista reaktioista *Talonen* 1982; 1990, 448–450.

43 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/2 Lapuanliikkeen valtuusk. kok. ptk 1.3.1931 § 2; myös *Lapuan Päiväkäs* 7–8/15.12.1931.

Julkilausuman todellista merkitystä esikoislestadiolaisuuden kannanilmaisuna on lähteiden niukkuuden takia vaikea arvioida. Vaikka juhannuskokousväki sen hyväksyi, on kannanotto nähtävä kuitenkin enemmän eräiden äärioikeistolaisten vaikuttajien kuten Hirvosen ja Zidbäckin aktiivisuuden ilmauksena. Toisaalta antikommunismi ja vaatimus esivallan miekan terävöittämisestä nousivat luontevasti esikoislestadiolaisen ”yhteiskuntafilosofian” maaperästä.

Kannanoton painoarvoa lisäsi kuitenkin sen saama julkisuus. Julkilausuma haluttiin näet saattaa tiedoksi tasavallan presidentille ja maan hallitukselle sekä lehdistölle. Todennäköisesti Kalle Helenius otti yhteyttä presidentin kansliaan siinä tarkoituksessa, että juhannuskokouksista valittava lähetystö kävisi presidentin luona. Presidentti P. E. Svinhufvudin adjutantti eversti Heikki Kekoni ilmoitti sähköllä, että presidentti oli tavattavissa koko juhannuksen jälkeisen viikon kesäaunallaan Naantalissa Kultarannassa.⁴⁴

Juhannuskokouksista valittu lähetystö, johon kuuluivat julkilausuman keskeiset taustavaikuttajat Kalle Helenius, Juho Hirvonen, Aulis Zidbäck ja S. N. Vesterinen, kävi 29.6.1931 luovuttamassa kannanilmaisun tasavallan presidentti P. E. Svinhufvudille. Aulis Zidbäckin myöhemmän muistelun mukaan käynti presidentin kesäaunalla oli ollut ”erittäin lämminhenkinen ja miellyttävä tilaisuus”. Svinhufvud oli ollut silminnähävästi liikuttunut ja pyytänyt suuresti arvostamansa lestadiolaisen herätysliikkeen esirukouksia.⁴⁵ *Lahti*-lehden selostuksen mukaan presidentti Svinhufvud oli vakuuttanut hyvin tuntevansa lestadiolaiset ja pitävänsä heitä valtakunnan vakavimpana ja parhaimpana kansanosana.⁴⁶ Vaikka myöhemmät kiiltokuvailmaukset ja poliittiseen julkisuuteen kuuluvat kohteliaisuudet jätettäisiinkin julkilausuman luovutustilaisuudesta pois, on selvää, että syrjässä ol-

44 YRK Eversti Kekonin sähkö Lahden laestadiolaiskokoukselle 26.6.1931; Anna-Liisa Ristkarin kirjeellinen tiedonanto 11.12.1981; Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 28.12.1981.

45 Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 19.9.1978; *Ajan Sana* 150/4.7.1931; *Zidbeck* 1985 b, 202–203. Vrt. *Kuusela* 1965, 87 ja *Huhta* 1969, 2.

46 *Lahti* 74/4.7.1931.

leen herätysliikkeen itsetuntoa tilanne oli omiaan kohottamaan. Ei ihme, että nimenomaan esikoislestadiolaisten piirissä Svinhufvud nautti suurta arvostusta.⁴⁷

Esikoislestadiolaisten kannanotto herätti huomiota useissa lehdis-sä kautta maan. Erityisesti on pantava merkille se mielenkiinto, jota poliittisen oikeiston ja äärioikeiston lehdet osoittivat julkilausumaa kohtaan. Edistyspuolueen lehdistä julkilausuman julkaisi Etelä-Suomen Sanomat, ilmeisesti juuri levikkialueensa väestöä ajatellen.⁴⁸

Myös Lahden Sanomat antoi kannanilmaisulle palstatilaa.⁴⁹ Lapuanliikkeen äänenkannattaja Ajan Sana julkaisi julkilausuman kokonaisuudessaan 4.7.1931.⁵⁰ Kokoomuspuolueen lehdistöstä kaikkiaan 20 eri puolilla maata ilmestynyttä lehteä julkaisi vähintään selostuksen julkilausumasta. Kokoomuspuolueen lehdistön tapa käsitellä esikoislestadiolaisten kannanottoa heijasti toisaalta myös puolueen poliittisia tavoitteita. Yleensä puolueen lehdet julkaisivat julkilausuman sisällöstä lyhyen referaatin, jossa kysymys kieltolaista sivuutettiin lyhyellä maininnalla siitä, ettei esikoislestadiolaisten mielestä väkijuomaliikettä tulisi enää koskaan laillistaa.⁵¹ Vain Lahdessa ilmestynyt Lahti-lehti, jota alueen esikoislestadiolaiset lukivat, julkaisi kannanoton kokonaisuudessaan varsin näytävästi.⁵² Iisalmessa

47 Pekka Kososen haastattelu 11.11.1980.

48 *Etelä-Suomen Sanomat* 73/4.7.1931. Olen käynyt läpi useita lehtiä ja etsinyt tietoisesti julkilausumaa tai sitä koskevia selostuksia kesä- ja heinäkuun vaihteesta 1931. Kuvaavaa oli, että maalaisliiton Suomenmaa, sosiaalidemokraattien pää-äänenkannattaja Suomen Sosialidemokraatti ja Suomen pienviljelijäin puolueen Suomen Pienviljelijä -lehti eivät huomioineet julkilausumaa.

49 *Lahden Sanomat* 75/4.7.1931.

50 *Ajan Sana* 150/4.7.1931.

51 *US* 175/3.7.1931; *Vaasa* 149/3.7.1931; *Aamulehti* 176/4.7.1931; *Uusi Aura* 174/4.7.1931; *Karjala* 175/4.7.1931; *Sisä-Suomi* 149/5.7.1931; *Länsi-Suomi* 149/5.7.1931; *Karjalainen* 72/7.7.1931; *Etelä-Suomi* 71/4.7.1931; *Etelä-Savo* 71/4.7.1931; *Savo* 150/5.7.1931; *Haminan Lehti* 72/4.7.1931; *Uusimaa* 73/7.7.1931; *Kokkola* 76/7.7.1931; *Raahen Seutu* 72/7.7.1931; *Kaiku* 149/5.7.1931; *Rovaniemi* 74/9.7.1931; *Hämeen Sanomat* 150/5.7.1931; *Talonen* 1990, 450. Kokoomuspuolueen lehdistöstä *Puoluekäsikirja* 1925, 63–64.

52 *Lahti* 74/4.7.1931.

ilmestynyt Salmetar otti puolestaan palstoilleen julkilausuman anti-kommunismia painottaneen alkuosan, mutta jätti kokonaan julkaisematta kieltolakia ja evankelis-luterilaisen kirkon tilaa koskeneet arviot.⁵³ Ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet otsikoi selostuksensa kuvaavasti: ”Laestadianerna gör politik” ja toi väliotsakkeessa esille kuolemanrangaistusta koskeneen vaatimuksen.⁵⁴ Lehti suhtautui selvästi oikeistolehtiä innottomammin julkilausuman tavoitteisiin.

Kirkollisessa lehdistössä esikoislestadiolaisten kannanotto herätti kahdensuuntaisia reaktioita. Kotimaa antoi sille tilaa ilman kielteisiä arviointoja.⁵⁵ Turkulainen Herättäjä ei myöskään liittänyt selostukseensa kielteisiä kommentteja.⁵⁶ Sen sijaan evankelisen herätysliikkeen äänenkannattajassa Sanansaattajassa nimimerkki L. T. (Lauri Takala) puuttui julkilausuman yksityiskohtiin. Takala hyväksyi julkilausuman antikommunistiset tavoitteet ja kannatti myös hallitusvalan lujittamista. Rikollisuuden lisääntymiseen oli hänenkin mielestään syynä liian pehmeä rikollisten kohtelu. Lutheriin vedoten Takala muistutti siitä, ettei esivallalle ollut annettu ketunhantaa vaan miekka. Tunnustusta ansaitsi hänen mukaansa myös esikoislestadiolaisten kieltolakikanta. Sitä vastoin julkilausuman viimeinen, evankelis-luterilaisen kirkon tilaa käsitellyt kohta oli Takalan mielestä outo. Hän katsoi, että sen kärki oli suunnattu juuri evankelisen liikkeen julistusta vastaan. Hän torjui Raamattuun viitaten (Rm 4:6–8, 2 Kor 5:19, Apt 13:38, 1 Tim 2:5–7, 3 Ms 16:30) julkilausuman syytöksen ihmisten julistamisesta autuaiksi heidän luonnollisessa tilassaan. Takalan mielestä evankelinen julistus esitti kyllä ihmiset autuaiksi Kristuksen teolla heidän mielenmuutoksestaan riippumatta.⁵⁷

Takalan reaktio julkilausuman kirkkokritiikkiin oli hätävarjelun liioittelua, sillä evankelis-luterilaisen kirkon julistuksen kritiikki ei välttämättä kohdistunut erityisesti tai pelkästään evankeliseen herätysliikkeeseen. Lestadiolaisen eksklusivismiin lähtökohdasta käsin

53 *Salmetar* 72/7.7.1931.

54 *Hufvudstadsbladet* 176/4.7.1931.

55 *Kotimaa* 50/7.7.1931.

56 *Herättäjä* 28/10.7.1931.

57 *Sanansaattaja* 13/15.8.1931; *Huhta* 1969, 35; *Arkkila* 1975, 178, 180.

torjunta saattoi kohdistua ylipäänsä kirkkoon ja papistoon. Vaikka siis Takala hyväksyi esikoislestadiolaisten yhteiskunnalliset tavoitteet, se ei poistanut herätysliikkeiden välistä uskonnollista jännitystä.

VLKY:n julkilausuman antikommunistisiin ja hallitusvallan lujittamista koskeviin vaatimuksiin oli lapuanliikkeen ja poliittisen oikeiston helppo yhtyä. Julkilausuma osoitti esikoislestadiolaisten – tai ainakin liikkeen ”tiedostavan etujoukon” – yhteiskunnallista valpas-tumista tilanteessa, jossa kommunismi nähtiin suomalaisen yhteis-kunnan suureksi vaaraksi.

c. Irtisanoutuminen K. A. Lohen maltillisesta linjasta

Lahden seudun esikoislestadiolaisten sitoutumista äärioikeistoon osoitti heidän julkinen irtisanoutumisensa maalaisliiton johtaviin poliitikkoihin kuuluneen vanhoillislestadiolaisen saarnaaja-maanviljelijän K. A. Lohen kansanvaltaa ja malttia edustaneesta poliittisesta linjasta syksyllä 1932. J. E. Sunilan toinen hallitus määräsi lapuanliikkeen lakkauttamisen jälkeen kesällä 1932 vangittavaksi useita Mäntsälän kapinaan sekaantuneita henkilöitä. Kun kapinan johtomiehiin kuulunutta kenraali K. M. Walleniusta ei hallituksen enemmistö suostunut vapauttamaan, erosivat tämän puolesta toimineet kokoomuslaiset ministerit Erkki Paavolainen ja Arvo Manner valtioneuvoston jäsenyydestä. Uudeksi sosiaaliministeriksi nimitettiin 20.10.1932 K. A. Lohi, ja maalaisliitto sai enemmistön hallitukseen.⁵⁸ Lahden seudun esikoislestadiolaiset ottivat kantaa päivänpolitiikkaan tavalla, joka osoitti heidän voimakkaat sympatiansa äärioikeistoa kohtaan.

Sen johdosta, että kristittynä kansanedustajana esiintyvä maanviljelijä Lohi astumalla nykyiseen hallitukseen on tällä teollaan herättänyt laajoissa piireissä käsityksen, että laestadiolaiset kannattavat nykyistä hallitussuuntaa, pyytävät lestadiolaiset kristityt puolestaan ilmoittaa, että alkuperäinen lestadiolaisuus ei hyväksy marxilaisuuden liehittelyä missään muodossa. Esi-

⁵⁸ *Jääskeläinen* 1977, 502. K. A. Lohen poliittis-yhteiskunnallisesta roolista 1930-luvun demokratian kriisissä *Talonen* 1979, 120–142.

vallan miekan, he sanovat, tulee olla käännetyn pahantekijöitä, tässä tapauksessa kansaa turmelevaa marxilaista lohikäärmettä ja sen antikristillistä vaikutusta vastaan.⁵⁹

Voimakassanainen kannanilmaisu muistutti edellisen vuoden juhanuskokouksissa esitettyä julkilausumaa. Samalla se heijasti eroa, joka suhteessa äärioikeiston pyrkimyksiin vallitsi vanhoillislestadiolaisuuden enemmistön⁶⁰ ja esikoislestadiolaisten välillä. Mäntsälän kapinan tuomasta pettymyksestä huolimatta esikoislestadiolaisten sympatiat olivat jatkuvasti kommunistien radikaaleimpien vastustajien puolella.

Reaktio suuntautui maalaisliittoa vastaan, koska puolue oli irtautunut lapuanliikkeen tavoitteista. Maalaisliiton johtajiin kuuluneen vanhoillislestadiolaisen Lohen toiminnasta sanouduttiin irti, jotta esikoislestadiolaisten oma lapuanliikkeelle myönteisempi profiili tulisi ilmi.

3. Taistelu kieltolaista

Venäjän väliaikaisen hallituksen toukokuussa 1917 vahvistama kieltolaki astui maassamme voimaan kesäkuun alussa 1919.⁶¹ Esikoislestadiolaiset pitivät kieltolakia myönteisenä saavutuksena. Herätysliikkeen raittiusperinne ulottui rovasti Lars Levi Laestadiukseen asti.⁶² Ruotsin Lapin ”vanhimmat” näkivät Suomen alkoholipoliittisen tilanteen myönteiseksi vieraillessaan täällä kieltolain voimassaoloaikana 1919–1932.⁶³ Eräät esikoislestadiolaiset toimivat aktiivisesti kieltolain puolesta. Niinpä Matti Kärki ja Juho Hassinen toimivat Enossa kieltolakiliiton paikallisasiamiehinä. Vastaavassa tehtä-

59 US 288/23.10.1932 (Kristitty kansanedustaja Lohi ja laestadiolaiset).

60 Talonen 1979, 125–134, 138–141.

61 Jääskeläinen 1973, 182.

62 Miettinen 1942, 3; Zidbäck 1942, 96.

63 Anna-Liisa Ristkarin haastattelu 28.10.1980.

vässä toimi puolestaan Polvijärvellä Juho Hirvonen.⁶⁴

Toimiessaan Lahden esikaupunkialueen pappina 1927–1932 Aulis Zidbäck törmäsi kieltolain rikkomiseen ja sen mukanaan tuomiin epäkohtiin. Hän toimikin innokkaasti kieltolain säilyttämiseksi. Keväällä 1928 Zidbäck korosti yksityisen kansalaisen vastuuta kieltolain puolustamisessa raittiusväen kokouksessa, joka pidettiin Lahdessa.⁶⁵ Kieltolakiliiton Lahden seudun aluejärjestö pyysi syyskuussa 1928 Zidbäckii pitämään raittiusaiheisia luentoja Lahden seudulla.⁶⁶ Hän esiintyi kesäkuun alussa 1929 Lahden raittiuspiirin järjestämässä kieltolain kymmenvuotisjuhlassa settlementiliikkeen vaikuttajan Sigfrid Sireniuksen kanssa ja puhui myös viikkoa myöhemmin raittiuspiirin kesäjuhlassa.⁶⁷ Paljolti Zidbäckin aloitteesta ja vaikutuksesta luotiin Lahden alueelle vapaaehtoisten järjestysmiesten joukko, joka pyrki pitämään ”pirtutrokarit” kurissa. Järjestysmiehet saivat Hämeen lääninhallitukselta poliisivaltuudet. Monet näistä järjestyksen valvojista kuuluivat esikoislestadiolaisiin. Zidbäck osallistui itsekin partiointitehtäviin maanteiden varsilla. Yksi tunnetuimmista kieltolain toteutuksen valvojista esikoislestadiolaisten piiristä oli myöhemmin Lahden komisariona toiminut Leevi Koskimaa.⁶⁸ Myös Oskari Valkama toimi Teuvalla raittiuspoliisina kieltolain voimassaoloaikana.⁶⁹

Kieltolain mukanaan tuomat epäkohdat kuten alkoholin salapoltto ja -kuljetus, juoppouden kasvu ja ”trokarien” rikastuminen synnyttivät painetta kieltolakia kohtaan.⁷⁰ Lapuanliikkeessä ilmeni niin ikään vaatimuksia kieltolain kumoamiseksi ja uuden alkoholilainsäädännön luomiseksi. Vaikka lapuanliikkeen johdon herännäisedustajat (mm. K. R. Kares, Matti Malkamäki) vastustivatkin kieltolain kumoamista,

64 JoMA KLL Pohjois-Karjalan aluejärjestö (Asiamiehet).

65 *Lahti* 39/3.4.1928.

66 LKM LRKLA Kieltolakiliiton Lahden seudun aluejärjestön jtk ptk 9.9.1928.

67 LKM LRKLA Kert. Lahden raittiuspiirin toiminnasta 1929.

68 Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; *Lahtelaista perinnettä* 1980, 86–87; *Zidbeck* 1985 b, 197–199.

69 *Valkama* s. a., 2.

70 *Einar W. Juva* 1964, 173.

kansanliikkeen erääksi tavoitteeksi tuli pelastaa Suomi ”tuholta”, johon kieltolaki oli sen vienyt. Vaikea taloudellinen tilanne 1920- ja 1930-lukujen taitteessa lisäsi kieltolain vastaista mielialaa. Edvard Björkenheimin johtaman alkoholilainsäädäntöä tutkineen komitean mietinnön jälkeen J. E. Sunilan johtama hallitus päätti järjestää kieltolaista neuvoa-antavan kansanäänestyksen 29–30.12.1931.⁷¹ Keskustelu kieltolaista oli vilkasta maassamme koko vuoden 1931.

Esikoislestadiolaiset aktivoituivat taisteluun kieltolain säilyttämisestä. Aulis Zidbäck toimi jatkuvasti aktiivisesti Lahden alueella tässä taistelussa. Niinpä hän toimi sihteerinä ja alustajana Lahdessa 17.5.1931 pidetyssä suuressa kansalaiskokouksessa, jonka oli kutsunut koolle Lahden seudun seurakuntien kirkkovaltuustojen valitsema toimikunta. Zidbäck korosti alkoholin olleen kuin ”myrkytetty kaivo” salakuljettajien toimiessa ”myrkyn” ja ”kirouksen” levittäjinä. Kokouksen antama julkilausuma oli suunnattu erityisesti salakuljettajia vastaan.⁷² Zidbäck esitelmöi myös Orimattilan seurakuntakodissa kesäkuun lopussa 1931 pidetyssä kansalaiskokouksessa, jossa vastustettiin salakuljettajien ja ”huligaanien” toimintaa.⁷³

Lahden juhannuskokouksen julkilausumassa kieltolaki oli yksi keskeisistä kohdista. Vaikka poliittinen oikeisto ja lapuanliike pitivätkin julkilausuman antikommunistisia ja lujaa järjestystä vaatineita tavoitteita myönteisinä, ei esikoislestadiolaisten ehdoton kieltolakikanta saanut varauksetonta hyväksymistä. Tämä varautuneisuus heijastui kokoomuspuolueen lehdistön tavassa käsitellä julkilausumaa. Kuten edellä on jo todettu, kokoomuspuolueen lehdistä vain Lahti-lehti julkaisi julkilausuman kokonaisuudessaan. Muut puolueen lehdet – myös Uusi Suomi – esittivät kannanotosta vain referaatin. Näin esikoislestadiolaisten tärkeänä pitämä kieltolakikanta jäi lyhyen maininnan varaan. Lapuanliikettä lähellä olleen Vapaan työväenliiton

71 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/2 Lapuanliikkeen valtuusk. kok. ptk 1.3.1931 § 2; *Lapuan Päiväkäs* 7–8/15.12.1931 (J. N. Joutsela, Täysikielto, kieltolaki Raamatun vastaisena pois!); *Immonen* 1945, 69; *Einar W. Juva* 1964, 173.

72 *Kieltolakilehti* 21/21.5.1931 (Yhteisrintama trokareita vastaan).

73 *Kieltolakilehti* 26/3.7.1931.

äänenkannattaja Vapaa Työ, jonka vastaava toimittaja oli Ernest Hedborg, tyytyi kokoomuspuolueen lehdistön yleiseen tapaan mainitsemaan yhdellä lauseella esikoislestadiolaisten alkoholipoliittisen kannan.⁷⁴ Hedborg seurasi kieltolakikysymyksessä enemmän lapuanliikkeen enemmistön kuin oman herätysliikkeensä kantaa. Hän kannatti kieltolain kumoamista; oli parempi, että alkoholiin käytettävät rahat menisivät valtiolle kuin ”trokareille”.⁷⁵

Poliittisen oikeiston piirissä vallitsi 1931 kaksijakoinen asenne suhteessa kieltolakiin. Sunilan hallituksen kokoomuslainen sosiaaliministeri rovasti K. E. Kilpeläinen oli halukas edistämään vapaampaa alkoholilainsäädäntöä⁷⁶, vaikka kokoomuspuolue ei puolueena halunnutkaan ottaa kantaa kieltolakia koskeneeseen kansanäänestykseen. Maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit olivat oikeistoa johdonmukaisemmin kieltolain kannalla.⁷⁷ Tällaisten asetelmien vallitessa kokoomuspuolueen lehdet eivät todennäköisesti halunneet antaa runsasta palstatilaa jyrkille ja ehdottomille kieltolain säilyttämisvaatimuksille, vaikka niitä esittikin muuten poliittis-yhteiskunnallisesti myönteisenä nähty uskonnollinen ryhmä.

Kieltolakikysymyksen mielipiteitä jakavaa luonnetta osoittivat ne täysin erilaiset näkemykset, joita toisaalta Kieltolakiliiton ja toisaalta Täyskiellottoman kansanraittiuuden edistämisliton äänenkannattajat esittivät esikoislestadiolaisten julkilausumasta. Kieltolakilehti kutsui julkilausumaa ”ylvääksi” kannanilmaisuksi noteeraten siitä vain sen kieltolakia tukevan osan.⁷⁸ Täyskiellottoman kansanraittiuuden edistämisliton lehti Vapaa Ääni antoi tunnustusta julkilausuman tiedonannolle siitä, että lestadiolaisten piirissä oli kieltolakia pidetty voimassa riippumatta yhteiskunnallisesta lainsäädännöstä. Sen sijaan lehti ei hyväksynyt herätysliikkeen kantaa itse lainsäädäntöön, joka ilman tarkoituksenmukaista joustoa johtaisi umpikujaan. Yhteiskunnallista

74 *Vapaa Työ* 27/8.7.1931.

75 Kerttu Kososen ja Martta Ruorasan haastattelut 11.11.1980; myös *Vapaa Työ* 36/10.9.1931 (pk); 51/24.12.1931.

76 *Wallenius* 1973, 78.

77 *Kallenautio* 1979, 32–33, 50, 178–179, 236.

78 *Kieltolakilehti* 27/9.7.1931.

lainsäädäntöä ei voitu toteuttaa yhtä suoraviivaisesti kuin moraalisia periaatteita voitiin sanella yksilön elämänohjeeksi:

Yhteiskunnallisessa lainsäädännössä voidaan ottaa käyttöön vain ne siveyssäännöt, jotka kaikki kansalaiset sellaisiksi tunnustavat ja voimansa mukaan tahtovat niihin alistua. Alkoholilainsäädännössä nousee eteen se tosiasia, ettei kansa vielä läheskään kokonaisuudessaan pidä alkoholijuomien käyttöä *kaikissa* sen muodoissa pahana eikä tahdo siitä luopua. Eikä mikään kristillinen kirkko ole katsonut voivansa vaatia maallista valtaa ryhtymään pitemmälle meneviin kieltoihin kuin, mihin tämä katsoo voimansa riittävän.

Lehden kannanilmaisu sisälsi siis epäsuoran viittauksen luterilaiseen regimenttioppiin. Omituista oli se, että lestadiolaiset kalistelivat ”esivallan miekkaa” ja vaativat kansaa sellaiseen ”kieltäymykseen, jota he eivät ole sanansa voimalla saaneet kansan sisäiseksi vakaumukseksi”. Lehti arvosteli myös julkilausumassa esitettyä kuolemanrangaistusvaatimusta ja näki, että Lahden juhannuskokouksen osanottajat oli vallannut ”Pietarin kiivaus”.⁷⁹

Lähestyttäessä 29.–30.12.1931 pidettäväksi suunniteltua neuvoantavaa kansanäänestystä kieltolakia koskeva keskustelu kiihtyi. Raittiuden Ystävien keskushallituksessa rovasti K. V. Hurmerinta viittasi 3.10.1931 myönteisessä mielessä lestadiolaisten raittiuskantaan.⁸⁰ *Mauri Larkio* yhdistää tämän esikoislestadiolaisten lähetystön käyntiin presidentti Svinhufvudin luona.⁸¹

Keskustelu kieltolaista voimistui myös lestadiolaisuudessa. Marraskuun lopussa 1931 pidettiin Lahden seudun kieltolakiväen kokous esikoislestadiolaisten rukoushuoneella. Sen järjestivät Kieltolakiliiton Lahden aluejärjestö, raittiusyhdistys Säde ja Lahden raittiushiipi. Kokouksen puheenjohtajina toimivat K. Metsäkangas ja Kalle Helenius sekä sihteereinä J. Virtamo ja Aulis Zidbäck. Kokouksessa oli mukana yli 1 000 henkeä, joille Zidbäck alusti raittiustilanteesta en-

79 *Vapaa Ääni* 6/1931, 88–89.

80 RYA Keskushall. kok. ptk 3.10.1931 § 1.

81 *Larkio* 1976, 170.

nen kieltolakia. Kokous vastusti suunniteltua neuvoa-antavaa kansanäänestystä.⁸² Oman värinsä kiihtyvään kieltolakikeskusteluun vuoden 1931 lopussa toi vanhoillislestadiolaisen rovaniemeläisen saarnaajan Janne Marttiin kieltolakia vastustava kanta⁸³, jota poliittisen oikeiston lehdet ja lapuanliikkeen Ajan Sana käyttivät keskustelussa hyväkseen. Kalle Helenius ja Joel Ahonen vakuuttivat Lahti-lehdessä esikoislestadiolaisten uskollisuutta kieltolaille.⁸⁴ Myös uuteenheräykseen lukeutunut professori Mikko Heikinheimo korosti lestadiolaisten tukea kieltolain säilyttämiselle.⁸⁵ Vanhoillislestadiolaiset tiivistivät ennen äänestystä rivejään kieltolain puolesta.⁸⁶ Esikoislestadiolaisten johtomiehet Helenius, Ahonen, Juho Hirvonen ja S. N. Vesterrinen paheksuivat voimakkaasti Uuden Suomen kieltolakilinjausta. Lehti oli julkaissut Lahden juhannuskokousten kieltolakiponnesta vain lyhyen maininnan eikä ollut antanut lukijoilleen tietoa marraskuussa pidetyn Lahden kansalaiskokouksen tapahtumista.

Koska ”Uuden Suomen” nykyinen henki ja suunta raittiuskysymyksessä on kristillistä oikeustajuntaa syvästi loukkaava, huolimatta eräiden ylipappien ja kirjanoppineiden kannatuksesta, emme voi enää antaa kannatustamme kyseelliselle lehdelle.⁸⁷

Esikoislestadiolaisten johtomiesten Uuteen Suomeen kohdistama kritiikki sai tilaa Helsingin Sanomissa, maalaisliiton pää-äänenkannattajassa Suomenmaassa ja Sasu Punasen pakinassa Suomen Sosialidemokraatissa.⁸⁸ Uusi Suomi ei siksi voinut jättää esikoislestadiolaisten

82 LKM LRKLA Lahden raittiuspiirin vkert 1931; *Lahti* 139/1.12.1931.

83 *Lapin Kansa* 144/22.12.1931.

84 *Lahti* 150/29.12.1931. Marttiin kannan saamasta julkisuudesta *Ajan Sana* 296/22.12.1931; *US* 347/23.12.1931; *Raahen Seutu* 145/24.12.1931; *Kokkola* 149/24.12.1931.

85 *Suomenmaa* 298/28.12.1931 (Mikko Heikinheimo, Vääriä tietoja laestadiolaisten kannasta kieltolakikysymyksessä).

86 Esim. *Lapin Kansa* 146/29.12.1931; *Km* 99/30.12.1931; *KP* 149/29.12.1931; *Kaiku* 298/29.12.1931.

87 *HS* 352/31.12.1931; *Suomenmaa* 300/30.12.1931 (Laestadiolaisuus ja kieltolaki); vrt. *US* 175/3.7.1931.

88 *HS* 352/31.12.1931; *Suomenmaa* 300/30.12.1931; *Suomen Sosialidemokraatti* 353/30.12.1931 (pak. Mitä Sasulle kuuluu).

kannanottoa vain omaan arvoonsa. Nimimerkki Poskeinen puuttui uudenvuodenpäivänä 1932 ”kieltolakikiivailijoiden” ja ”vapaan sanan uhkailijoiden” käsityksiin. Poskeisen mukaan Uusi Suomi oli julkaissut Lahden juhannuskokouksen ponnet lyhennettyinä. Toimitukselta oli toivottu niiden julkistamista joko kokonaan tai sitten ei ollenkaan. Nimimerkin mukaan toimitus ei suostunut tällaiseen lehden ulkopuolelta tulleeseen vaatimukseen.⁸⁹

Vaikka turhautuminen kokoomuspuolueen pää-äänenkannattajaan olikin todennäköisesti vain tilapäistä ja kiihkeän kieltolakikeskustelun aikaansaamaa, se osoitti esikoislestadiolaisten oman uskonnollisen identiteetin säilymistä herätysliikkeen yleisestä oikeistosisidonnaisuudesta huolimatta. Oikeistosympatit olivat koetuksella tilanteessa, jossa herätysliikkeen keskeisen sosiaalieettisen korostuksen ja poliittisen linjan välillä oli ainakin osittainen jännite.

Neuvoa-antavan kansanäänestyksen tulos, joka merkitsi sitä, että vain 28 % äänestäneistä kannatti kieltolain säilyttämistä⁹⁰, oli riittävän selvä alkoholipoliittisen suunnan muuttamiseksi. Esikoislestadiolaisuudella ei pienenä herätysliikkeenä ollut vaikutusta itse lopputulokseen. On pantava kuitenkin merkille, että Padasjoella kieltolakia tuki 43 % äänestäneistä. Hämeen läänin maalaiskunnissa oli kieltolain kannalla keskimäärin vain 35 % äänestäneistä.⁹¹ Kieltolakikeskustelu osoitti joka tapauksessa esikoislestadiolaisten aktivoitumista yhteiskuntapolitiikassa alueella, johon herätysliikkeen sosiaalieettiset intressit kohdistuivat voimakkaasti.

Esikoislestadiolaisten ehdottoman raittiuden periaatteesta noussut alkoholipoliittinen linja näkyi myös Lahden kunnallispolitiikassa. Niinpä Joel Ahonen liittyi kaupunginvaltuuston enemmistön kielteiseen kantaan syyskuussa 1933, kun valtuusto käsitteli anniskelu oikeuksien myöntämistä Lahden teatteriravintolalle ja asemaravintolalle.⁹² Niin ikään Emil Maapalo esitti tammikuussa 1944, ettei Lahden teollisuusseuran kerhoravintolalle annettaisi anniskelu oikeuksia,

89 US 1/1.1.1932 (pak. Poskeinen, Kuulumisia).

90 SVT XXIX *Kieltolakiäänestys vuonna 1931*, 9.

91 SVT XXIX *Kieltolakiäänestys vuonna 1931*, taulu.

92 LKA kaupunginvalt. ptk 8.9.1933 § 10.

mutta valtuuston enemmistö ei häntä kannattanut.⁹³ Toisaalta on pantava merkkeille, ettei kaupunginvaltuutettu Kalle Helenius vastustanut elokuussa 1940 valtuuston yksimielistä päätöstä antaa Lahden osuuskaupan ravintolalle anniskelulupa.⁹⁴

Juuri alkoholipoliitikassa näkyi esikoislestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili selväpiirteisenä. Se nousi herätysliikkeen perinteestä ja rikkoi puoluepoliittisetkin sidonnaisuudet.

4. Ernest Hedborgin poliittis-yhteiskunnalliset harrastukset

a. Ns. vapaa työväenliike

Itsensä poliittisen vasemmiston vainoamaksi kokeneet porvarillisesti ajattelevat työläiset perustivat 1928 Suomen riippumattoman työväenjärjestön. Järjestön taustalla olivat useat Suomen ammattijärjestöstä (SAJ) eronneet tai erotetut työläiset sekä ns. lakonmurtajat. Selvemmäksi vaihtoehdoksi vasemmistolaiselle ammattiyhdistysliikkeelle tuli kuitenkin Vapaa työväenliitto (VTL).⁹⁵ Joukko järjestäytymättömiä työläisiä ryhmittyi Helsingissä helmikuussa 1929 yhdistykseksi, joka oli lähtökohtana ns. vapaan työväenliikkeen synnylle. Porvarilliset työläiset, jotka olivat osallistuneet valkoisten puolella vuoden 1918 kansalaissotaan ja aktiiviseen suojeluskuntatoimintaan, kokivat asemansa työpaikoilla uhanalaiseksi. VTL perustettiin 9.6.1929 Helsingissä.⁹⁶

93 LKA kaupunginvalt. ptk 7.1.1944 § 21.

94 LKA kaupunginvalt. ptk 16.8.1940 § 117.

95 VA EK-Valpo I Muistio SAK; *Mansner* 1981, 404–406, 410; *Ekberg* 1991, 47. Lakonmurtajatoiminnan johtajan Martti Pihkalan ja Vientirauhan suhteesta ns. riippumattomaan ammattiyhdistystoimintaan *Mansner* 1981, 405.

96 *Vapaa Työ* 30/25.7.1930; 31/30.7.1930; *Sinimusta* 8/26.4.1931 (Ent. sosialisti, Kansallinen työväenliike); *Harvio* 1931, 8; *Palsanen* 1938, 24.

VTL syntyi vastapainoksi poliittisen vasemmiston ammattiyhdistyspolitiikalle. Siihen liittyi jäseniä riippumattomasta työväenjärjestöstä ja myös Suomen ammattijärjestöstä. VTL:n ensimmäiset paikallisosastot syntyivät Viipuriin ja Tampereelle. Ammattijärjestön roolin lisäksi VTL sai merkitystä samanaikaisesti nousseessa antikommunistisessa kansanliikkeessä. Liitto suosi jäsentensä toimintaa suojeluskunnissa ja Lotta Svärd -järjestössä sekä piti yhteyksiä yllä Suomen Lukkoon, lapuanliikkeeseen ja kokoomuspuolueeseen.⁹⁷

Syksyllä 1930 VTL:ssa oli 24 paikallisosastoa ja 3 000 jäsentä. Kolme vuotta myöhemmin liitossa toimi 50 paikallisosastoa ja 4 000 jäsentä.⁹⁸ VTL ei kuitenkaan kehittynyt merkittäväksi järjestöksi työläisten parissa. Ainoastaan puunjalostusteollisuudessa VTL kilpaili uuden sosiaalidemokraattien johtaman ammattijärjestön, SAK:n, kanssa lähes tasavertaisesti.⁹⁹

Muurari Ernest Hedborg sai alusta alkaen keskeisen roolin VTL:ssa. Hedborgin henkilökohtainen side uskonnollisella tasolla oli juuri 1930-luvun alussa etäinen suhteessa esikoislestadiolaisuuteen.¹⁰⁰ Hän oli monessa suhteessa individualisti, eikä suoranaisesti esikoislestadiolaisten poliittisen aktiviteetin indikaattori.

Hedborgilla oli karvaita kokemuksia poliittisen vasemmiston

97 VA EK-Valpo I T 3 Ossi Holmströmin muistio sosialismia vastustavista työväenjärjestöistä 24.1.1933; *Vapaa Työ* 31/30.7.1930; *Aamulehti* 73/16.3.1930; *Ilkka* 63/17.3.1930 (Hedborgin esiintyminen Lapuan kansalaiskokouksessa 15.3.1930); *US* 73/16.3.1930; *Harvio* 1931, 9; *Paavo Virkkunen* 1933, 6, 11.

98 *Mansner* 1981, 406–407. Vuoden 1930 lopussa oli SAK:ssa jäseniä 15 000. *Valkonen* 1989, 27; vrt. *Mansner* 1981, 406–407. *Wahlbäckin* (1968, 113) mukaan VTL:ssa ”lienee ollut” noin 10 000 jäsentä 1930-luvun lopussa. Vrt. *Mansnerin* (1981, 411) luotettavampi tieto jäsenkunnasta: 10 000 vuonna 1935, mutta enää 6 000 seuraavana vuonna.

99 VA EK-Valpo II T 3 Ossi Holmströmin muistio sosialismia vastustavista työväenjärjestöistä 24.1.1933. Sosiaalidemokraattien johtamat ammattiliitot erosivat SAJ:stä talvikautena 1929–1930, ja lokakuussa 1930 perustettiin uusi ammatillinen keskusjärjestö Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK). *Valkonen* 1989, 26–27.

100 Kerttu Kososen haastattelu 11.11.1980; Maritta Ruorasen haastattelu 11.11.1980; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

Vapaan työväenliiton aktiiveja: vas. Ernest Hedborg, oik. Aaro Lähtenmäki. *Vapaan Työväen Joulu 1931.*

1920-luvulla harjoittamasta työmaaterrorista.¹⁰¹ Häntä on kutsuttu koko ns. vapaan työväenliikkeen isäksi.¹⁰² Kuvaavaa oli, että sosiaali-demokraattinen *Kansan Työ* -lehti kirjoitti elokuussa 1931 "ns. hedborgilaisesta työväenliikkeestä".¹⁰³ Hedborg toimi aluksi VTL:n matkapuhujana, varapuheenjohtajana ja 1930–1932 puheenjohtajana sekä liiton lehden *Vapaan Työn* vastaavana toimittajana 1930–1932.¹⁰⁴ VTL:n asioilla Hedborg liikkui puhujamatkoilla ympäri maata.¹⁰⁵

101 Martta Ruorasan haastattelu 11.11.1980; *Vapaa työ* 1/17.12.1930 (pk. Ohjelmamme).

102 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/10 Eino Harvion kirje 4.11.1934.

103 *Kansan Työ* 182/12.8.1931.

104 *Vapaa Työ* 1/17.12.1930; 1/3.1.1931; 6/11.2.1932; 7/18.2.1932; 8/25.2.1932; *Kansan Lehti* 198/31.8.1947 (pak. Kissan Aapelin vilkaisu); *Hedborg* 1932, 7; *Talonen* 1990, 451.

105 VA Valpo II IX B 22 e Ptk Lapuanliikkeen Mäntsälän osaston paikallistmk:n kok. 31.5.1931 § 1; *Vapaa Työ* 2/24.12.1930; 25/20.6.1931; 43/29.10.1931; 45/12.11.1931; *Lahti* 3/8.1.1931; *Talonen*

Aluksi VTL toimi kiinteässä vuorovaikutuksessa poliittisen oikeiston ja lapuanliikkeen kanssa. Hedborg osallistui liittonsa ehdokkaana valtiollisiin vaaleihin 1930 ja 1931. Vuoden 1930 ”kuumissa” eduskuntavaaleissa hän esiintyi ns. isänmaallisen työväen ehdokkaana Uudenmaan ja Hämeen pohjoisessa vaalipiirissä (vaaliliitto kokoomuspuolueen kanssa). Nämä vaalipiirit eivät olleet esikoislestadiolaisuuden kannalta merkittäviä alueita, ja Hedborgin saama äänimäärä (Uudellamaalla 494, Hämeen pohjoisessa 827) olikin vaatimaton.¹⁰⁶ Vuonna 1931 pidetyissä tasavallan presidentin valitsijamiesvaaleissa Hedborg oli ehdokkaana Hämeen pohjoisessa vaalipiirissä, mutta äänimäärä oli edelleenkin vaatimaton (242). Näistä äänistä tuli 38 % Tampereelta,¹⁰⁷ joka oli ainoa merkittävä esikoislestadiolaisuuden keskus tässä vaalipiirissä.

Hedborgin toiminta VTL:ssa oli osittain päällekkäistä hänen lapuanliikkeeseen suuntaamansa aktiviteetin kanssa. Kirjoituksissaan ja kannanotoissaan tämä energinen muurari liittyi paitsi lapuanliikkeen antikommunistisiin myös ”valkoisen” työväestön ammatillisiin tavoitteisiin. Hän kävi kommunistien lisäksi rajankäyntiä sosiaalidemokraatteihin päin, joita hän kutsui ”punapeikoiksi”. Porvarilliset arvot – koti, uskonto, isänmaa – saivat vahvan korostuksen Hedborgin poliittisessa julistuksessa.¹⁰⁸

Toisaalta hän kuitenkin korosti työväestön taloudellis-sosiaalisen aseman parantamista, mutta tätä tehtävää hän ei halunnut uskoa poliittiselle vasemmistolle. Työväestölle suunnatussa vaalimainoksessaan Hedborg totesi ennen vuoden 1930 eduskuntavaaleja, ettei vasemmisto ajanut työväen ja köyhälistön etuja. Vähävaraisen väestönosan asioiden ajaminen oli välttämätöntä, mutta sitä ei vasemmisto todellisuudessa tehnyt. Sosialismin opit olivat tuoneet Neuvosto-Venäjälle vain onnettomuutta. Maassa esiintyi köyhyyttä, nälkää,

1990, 451. Hedborg kulki VTL:n asioilla mm. Varkaudessa, Viitasaaressa, Heinolassa, Käkisalmissa, Porissa ja Mäntsälässä.

106 HMA HPKLA Edustajien vaalit 1930 (Tuloslaskelmat); *US* 271/8.10.1930.

107 HMA HPKLA Valitsijamiesten vaalit 1931 (Pitkä lista nro 1).

108 *Vapaa Työ* 1/17.12.1930; 32/15.8.1831; 42/22.10.1931.

kurjuutta, ryöstöjä ja murhia. Miljoonat työläiset nääntyivät, ja ihmisoikeuksista ei ollut tietoaakaan.¹⁰⁹

Hedborg ei tehnyt eroa kommunistien ja kansanvaltaisten sosiaalidemokraattien välillä. Jälkimmäiset nojasivat samaan marxilaiseen aatepohjaan, ja Hedborgillahan oli kokemuksia myös heidän harjoittamastaan työmaaterrorista. Sosiaalidemokraattien hallitsema ammattijärjestö SAK oli hänen mielestään vain osa puoluetta, tunnusti ”kansainvälisiä kumouksellisia oppeja” ja otti ohjeensa Wienistä ja toiselta internationaalilta.¹¹⁰ Perustellessaan P. E. Svinhufvudille tasavallan presidentin valitsijamiesvaaleissa tammikuussa 1931 antamaansa tukea Hedborg viittasi paitsi oikeiston ehdokkaan isänmaarakkauteen ja sortovuosien laillisuuskantaan myös siihen, että Svinhufvudin toisen hallituksen aikana (1930–1931) oli saatu aikaan ns. työrauhalaki, jonka Hedborg näki turvaavan ”valkoisten” työläisten työvapauden.¹¹¹ Hedborgilla oli voimakas tarve ajaa porvarillisten työläisten oikeuksia ja luoda tässä suhteessa vaihtoehtoista työläisidentiteettiä perinteiselle vasemmistolaiselle työmiehelle.

VTL painotti raittiutta, ja sen toimintaan liittyi uskonnollista virettä.¹¹² Juuri monet uskonnolliset työläiset kokivatkin liiton omaksi ammattijärjestökseen. Niinpä VTL:n helmikuussa 1931 perustetun Lahden osaston, Lahden vapaan työväenyhdistyksen johtokunnan enemmistö ja johtoryhmä lukeutuivat esikoislestadiolaisiin. Puheenjohtajana toimi esikoislestadiolaistaustainen Aaro Lähteenmäki, varapuheenjohtajana Ville Salonen ja sihteerinä Jalmari Sipponen – molemmat esikoislestadiolaisia.¹¹³ Niin ikään Kemissä asunut Vilho

109 VA Valpo II II T 3 Ernest Hedborgin vaalimainos ”Työväestölle”; *Vapaa Työ* 15/9.4.1931; 51/24.12.1931.

110 *Vapaa Työ* 1/17.12.1930 (pk. Ohjelmamme); 32/15.8.1931. Hedborgin työväenpolitiikasta myös *Kansallissosialisti* 1/29.4.1933 (Ernest Hedborg, Ammatillinen liike Suomessa I).

111 *Aamulehti* 13/14.1.1931.

112 *Ilta-lehti* 82/9.4.1930; *US* 94/7.4.1930; *HS* 94/7.4.1930; *Vapaan Työn Joulu* 1931, 3 (Hedborgin joulutervehdys); 1933, 2–3 (L. P. Tapanisen hartauskirjoitus); *Harvio* 1931, 9–10.

113 YRTA nro 20148; *Vapaa Työ* 13/31.3.1932. VTL:n varapuheenjohtajana 1932–1933 ja Tampereen osaston puheenjohtajana toimi vanhoillislestadiolainen vahtimestari Adam Alkio. VA Suomen 1920–1940-lu-

Työväestölle.

Vaaleihin työväestön puolesta!

Äänestäkää listaa n:o 67!

Työläiset, älkää antako pettää itseänne!

Kommunismi ja sosialismi eivät aja työväestön ja köyhälistön asiaa. Vähempiosaisten etuja on valvottava, mutta kommunismi ja sosialismi ovat tässä suhteessa väärää ja hyljättäviä keinoja. Sosialistinen yhteiskunta on mahdottomuus, joka ei tule käytännössä menestymään. Päinvastoin tuottavat sosialistiset opit onnettomuutta työväestölle ja koko yhteiskunnalle. **Esimerkkinä siitä on sosialistinen Venäjä.** Kansalainen, tiedätkö, että kommunistit mielettömien oppeineen ovat tehneet Venäjästä köyhyyden, nälän ja kurjuuden maan? Tiedätkö, että Venäjä on orjuuden, ryöstöjen ja murhien maa? Neuvostodiktatuurin uhreina nääntyvät miljoonat työläiset Venäjällä. Venäjän kansalaisilta puuttuvat ihmisoikeudet.

Kansalainen, tahdotko varjella Suomea, isänmaatasi ja Suomen kansaa tällaiselta kohtalolta, vai tahdotko oilla avustamassa niitä, jotka kommunismia suosien tahtovat syöstä isänmaasi ja kansasi perikatoon? Kansalainen, **edesvastuusi on suuri!** Sinun äänestäsi voi riippua kaikki. Kukaan isänmaallinen työläinen ei anna ääntänsä sosialisteille. Jokaisen työläisen velvollisuus on äänestää niitä henkilöitä, jotka kannattavat tasavallan suojeluskäytön hyväksymistä ja tahtovat luoda kansallemme onnellisen tulevaisuuden. Jollei suojeluskäytön hyväksymistä, **voit siitä koitua kansallemme äärimmäinen vaara.** Sentähden on jokaisen kansalaisen **velvollisuus** äänestää tasavallan suojeluskäytön kannattavia henkilöitä.

Kansalainen, muista velvollisuutesi ja suuri edesvastuusi tulevissa vaaleissa lokakuun 1 ja 2 p:nä.

67

Helsinki, Hyvinkää, Lohja.

Vapaa Työväenliitto.

Isänmaan ja työväestön
puolesta!

Hedborg, Ernest, muurari, Teisko.

Ernest Hedborg oli ehdokkaana vuoden 1930 "kuumissa" eduskuntavaaleissa ja vuoden 1931 tasavallan presidentin valitsijamiesvaaleissa. Vuonna 1930 hän suuntasi voimakkaan vaalivetoimuksen työväestölle, jotta tämä ei tukisi poliittista vasemmistoa. *VA Valpo II Asiamappi II T3.*

Milén oli mukana VTL:n Pohjolan piirin johtokunnassa.¹¹⁴ Esikoislestadiolaisten aktiivisuus VTL:ssa rajoittui Helsinkiin ja ennen kaikkea Lahteen.¹¹⁵ Vaikka Hedborg juuri aktiivisimpänä poliittisen toiminnan kautenaan olikin uskonnollisesti aikaisempaa etäämmällä esikoislestadiolaisuudesta, hän tarjosi kuitenkin monille uskonnollis-mielisille työläisille samaistumiskohteen.

VTL herätti poliittisessa vasemmistossa voimakkaita kielteisiä reaktioita. Poliittisen vasemmiston lehdet ja SAK:n äänenkannattaja Palkkatyöläinen eivät salanneet vastenmielisyyttään porvarillista ammattiyhdistysliikettä kohtaan, jota pidettiin työnantajien aseena työläisten oikeuksia vastaan.¹¹⁶ Vasemmistososialistien (kommunistien) Työväenjärjestöjen Tiedonantaja -lehti kutsuikin 12.4.1930 VTL:n työläisiä ”rentuiksi” ja ”orjasieluiksi”.¹¹⁷

Hedborg pyysi 1930 pääministeri P. E. Svinhufvudilta VTL:n toimintaan taloudellista avustusta. Svinhufvud neuvoi häntä kääntymään Suomen työnantajien keskusliiton (STK) puoleen. STK päätti-kin ryhtyä tukemaan liittoa. Työnantajien tuella oli tärkeä merkitys erityisesti Vapaa Työ -lehden julkaisemisessa. Kun Vapaan Työn levikki oli 4250 vuonna 1933, se ei ollut täysin merkityksetön vaikuttaja.¹¹⁸ Työnantajien antama taloudellinen tuki VTL:lle merkitsi sitä,

vun historian säätöön arkisto 2/10 Eino Harvion kirje 4.11. 1934; *Vapaan Työn Joulu* 1931, 44; *Lumijärvi* 1990, 49, 59. Alkio oli mm. ehdokkaana vuoden 1936 eduskuntavaaleissa Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä. EKA Edv. 1936 ehdokaslistat.

114 *Vapaan Työn Joulu* 1931, 38.

115 Martta Ruorasan haastattelu 11.11.1980; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990. Vuonna 1932 oli esikoislestadiolaisten johtava osuus VTL:n Lahden osastossa jo edellisvuotta pienempi. *Lahti* 91/17.3.1932.

116 *Suomen Sosialidemokraatti* 260/26.9.1930; 319/24.11.1933 (pak. Sasu Punanen); 212/9.8.1934 (pak. Sasu Punanen); 169/25.6.1935 (pk); *Kansan Työ* 286/9.12.1932; 142/26.6.1935 (pk); *Palkkatyöläinen* 14/7.4.1933; 47/24.11.1933 (Vasaranpoika, In memoriam). VTL joutui vuoden 1934 jälkeen myös ristiriitaan IKL:n työväenpolitiikan kanssa. IKL:n 1935 organisoima Suomen Kansallinen Ammattikuntajärjestö pyrki toimimaan itsenäisesti irrallaan työnantajien holhouksesta. *Uola* 1982, 321–322, 325–328.

117 *Työväenjärjestöjen tiedonantoja* 36/12.4.1930 (pk).

118 *Mansner* 1981, 406–407.

että liitosta tuli eräänlainen STK:n bulvaani. STK:n työläistilasto-osaston johtaja Ossi Holmström ja Puunjalostusteollisuuden työnantajaliiton johtaja Antti Hackzell pyrkivät näet vaikuttamaan VTL:n toimintaan ja politiikkaan. Koska STK rahoitti liittoa, se sinänsä jo antoi STK:lle mahdollisuuden holhota porvarillista ammattiyhdistysliikettä. Hackzell hoiti rahoitusta, ja työnantajien vaikutusvalta VTL:ssa oli liiton kehitykselle ratkaiseva. STK ei ollut kuitenkaan tyytyväinen VTL:n toimintaan. Liiton sisäiset jännitteet ja SAJ:n lakkauttaminen veivät pohjaa STK:n tavoittelemalta hyödyltä.¹¹⁹

STK ei katsonut suopein silmin Hedborgin aatteelliselta pohjalta noussutta poliittista aktiivisuutta ja toimintaa lapuanliikkeessä. Muutenkin Hedborg osoittautui itsenäiseksi ja siten STK:n kannalta hankalaksi vaikuttajaksi, jota ei saatu muokattua työnantajien ”muovailuvahaksi”. Hedborgin vähäinen koulusivistys toi suhteisiin ongelmia. Pyrkiessään torjumaan työnantajien tavoitteita Hedborg yritti vahvistaa VTL:n itsenäisyyttä. Joulukuussa 1931 perustettiin liitolle taustatueksi Kansallinen työväenpuolue. Työnantajien painostus johti kuitenkin Hedborgin eroon VTL:n johdosta ja Vapaa Työ -lehden toimituksesta maaliskuussa 1932.¹²⁰ Julkisuudessa ”vapaan työväenliikkeen isän” erottaminen naamioitiin eroksi, jota liiton lehdessä pidettiin hyvin valitettavana.¹²¹

Jouduttuaan eroon VTL:n johdosta Helsinkiin 1932 muuttanut Hedborg keskittyi johtamaan Helsingin vapaata työväenyhdistystä, liiton pääkaupungin paikallisosastoa. Pettynyt valkoisen työväen johtaja ei näet suinkaan luopunut aktiivisesta poliittis-yhteiskunnallisesta toiminnasta. Lokakuussa 1932 hän perustikin uuden ammattijärjestön, Vapaan työväenliikkeen keskusjärjestön. VTLK:n toimintaan lähti mukaan eräitä Itsenäisyyden liiton aktiiveja, ja yhdistys toimi Mikonkadulla Helsingissä. VTLK ei pyrkinyt korvaamaan VTL:a

119 VA EK-Valpo I T 3 Raportti 361/31; EK:n saama tiedote 119/2.2.1932; *Mansner* 1981, 406–407.

120 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/10 Eino Harvion kirje 4.11.1934; EK-Valpo I T 3 EK:n saama tiedote 188/16.2.1932; HROA VTK ry Helsingin raastuvanoikeudelle 6.3.1933; *Talonen* 1990, 451.

121 *Vapaa Työ* 6/11.2.1932; 7/18.2.1932.

vaan toimimaan eräänlaisena työväen valistusjärjestönä. Tätä tarkoitusta palveli myös yhdistyksen joululehti Vapaan Työväen Joulu, joka julkaistiin loppuvuodesta 1932. Joululehti aiheutti sekaannusta, ja VTL:n aktiiveja ärsytti erityisesti se, että Hedborg oli onnistunut saamaan joululehdelleen työnantajien taloudellista tukea.¹²²

VTLK oli käytännössä Hedborgin ”henkireikä” ja yritys vaikuttaa porvarilliseen työväestöön sen jälkeen, kun hänet oli syrjäytetty VTL:sta. Hedborgin johtama Helsingin vapaa työväenyhdistys erosi VTL:sta, ja tammikuussa 1933 hän perusti Lahden sahalla oman VTL:sta irrallaan toimineen työväenyhdistyksen. Yhdistys sai vain satakunta kannattajaa.¹²³ VTL:n piirissä Hedborgin toimintaa pidettiin hajotustyönä ja tämän henkilökohtaisina pyyteinä. VTL katsoi, ettei VTLK:llä ollut oikeudellista pohjaa käyttää ”vapaa työväenliikkeen” nimeä. Välttääkseen avoimen konfliktin VTLK muutti tammikuussa 1933 nimensä Vapaaksi työväen keskusjärjestöksi, mutta nimikiista joutui Helsingin raastuvanoikeuden käsittelyyn. VTL haastoi rinnakkaisjärjestönsä oikeuteen, ja Hedborgin sovitteluyritykset eivät enää onnistuneet. Raastuvanoikeus tulkitsi yhdistyslakia VTL:n kannalta myönteisesti. Rinnakkaisjärjestö lakkautettiin sen vuoksi huhtikuussa 1933. Se oli hävinnyt oikeudenkäynnin ja joutunut julkisuudessa outoon valoon.¹²⁴

Huhtikuussa – vähän ennen raastuvanoikeuden päätöstä – Hedborg oli vielä mukana Turussa pidetyssä VTL:n edustajakokouksessa. Hän

122 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 2/10 Eino Harvion kirje 4.11.1934; EK-Valpo I T 3 Ossi Holmströmin muistio sosialismia vastustavista työväen järjestöistä; HROA VTK ry Helsingin raastuvanoikeudelle 6.3.1933; *Suomen Työläinen* 29–30/9.12.1932; *Vapaan Työväen Joulu* 1932, 10. Ernest Hedborg asui Helsingissä 1932–1934. TESRI Ernest Hedborgin virkatodistus; Kerttu Kososen haastattelu 15.1.1992.

123 VA EK-Valpo I T 3 Raportti VTL:n Lahden toiminnasta 5.5.1933; YRTA nro 20766; *Vapaa Työ* 4/26.1.1933; *Turun Sanomat* 98/11.4.1933.

124 VA HROA Riita-asiat 15/1933 6. os. istunnon ptk 5.4.1933 § 1; VTL Helsingin raastuvanoikeudelle 11.1.1933; VTL ry Helsingin raastuvanoikeudelle 6.3.1933; YRTA nro 22177; *Suomen Sosialidemokraatti* 97/9.4.1933; *Valkonen* 1989, 32.

arvosteli voimakkaasti VTL:a siitä, että se kulki työnantajien vanavedessä. Edustajakokous erotti Hedborgin VTL:n jäsenyydestä äänestyksen jälkeen. VTL:n johdon kannalta mieluisaan lopputulokseen päästiin mm. epäämällä äänioikeus eräiltä Hedborgin tukijoilta. Hedborgin takana ollut Helsingin vapaa työväenyhdistys päätti pian kokouksen jälkeen erota VTL:sta. Yhdistys arvosteli liittoa siitäkin, että sen johtohahmoina oli joitakin aikanaan punakaartissa toimineita ja vasemmistolaisina tunnettuja henkilöitä.¹²⁵

Näiden kokemusten jälkeen Hedborg vetäytyi pois ns. vapaan työväen toiminnasta. Muutettuaan pois Helsingistä 1934 Hedborg oli vielä 1937 VTL:n Tampereen osaston johtokunnan jäsenenä¹²⁶, mutta ei 1930-luvun alun jälkeen näytellyt enää merkittävää roolia ns. vapaan työväenliikkeen toiminnassa.

b. Kansallinen työväenpuolue ja isänmaallinen kansanpuolue

Ernest Hedborgin monitoimisuutta ja aktiivisuutta osoitti myös hänen toimintansa joulukuussa 1931 perustetussa Kansallisessa työväenpuolueessa, joka toimi VTL:n rinnakkais- ja tukijärjestönä. Hedborg toimi puolueen puheenjohtajana ja sihteerinä oli liikemies Rafael Svinhufvud.¹²⁷ Puolueella oli 1932 Helsingissä yksi paikallisosasto, jossa oli 126 jäsentä.¹²⁸ Kansallisen työväenpuolueen merkitys jäi vaatimattomaksi. Tältä pohjalta nousi kuitenkin 9.4.1932 yhdistysrekisteriin merkitty Isänmaallinen kansanpuolue.¹²⁹

Tämä puolue syntyi samanaikaisesti IKL:n perustamisen valmistelujen kanssa. Hedborg oli mukana IKL:n toiminnan valmistelu-

125 *Hakaristi* 1/29.4.1933.

126 VA Valpo II T 3 Reino Andelin (Valpon Tampereen osasto) Valpon pääosastolle 22.10.1947.

127 VA HROA Riita-asiat 15/1933 VTK ry Helsingin raastuvanoikeudelle 6.3.1933; YRTA nro 21 108.

128 VA EK-Valpo I T 3 Ossi Holmströmin muistio sosialismia vastustavista työväenjärjestöistä.

129 VA OM YRTA nro 21566; YRTA nro 21566; *Ekberg* 1991, 48.

sa¹³⁰, mutta ei lähtenyt siihen aktiivisesti mukaan. IKP pyrki vaikuttamaan ”isänmaallis-kansallisessa hengessä” ja vapauttamaan Suomen ”juutalaisen kansainvälisen pääoman puristuksesta”.¹³¹ Hedborg toimi puolueen puheenjohtajana 1933. Hänen lisäksi IKP:n keskeisiä vaikuttajia olivat amiraali Hj. von Bonsdorff, luutnantti T. Hj. Oljemark, jääkärikapteeni Erkki Hannula ja Rafael Svinhufvud.¹³²

IKP oli fasisminluonteinen poliittinen ryhmittymä, jonka puolueohjelmassa 1932 vaadittiin lujaa valtionpäämiehen valtaa, korporativista kansanedustuslaitosta ja Suomen suojelua vierailta rodulta. Italian fasistien ja Saksan kansallissosialistien tapaan IKP ajoi voimakkaasti työväen asiaa. ”Korko-orjuuden kahleet” ja ”suurpääoman mahti” haluttiin murtaa. Suhde uskontoon ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon oli myönteinen. Kansankirkon asema oli turvattava, ja ”uskonnon hartauselämä pyrittävä syventämään kansan uskonnollista kaipuuta vastaavaksi”.¹³³ IKP oli vaihtoehto IKL:lle. Puolue piti IKL:tä vapaamuurarien ja ”puoluepukarien” johtamana. Hedborg katsoi kapitalistien pilanseen lapuanliikkeen. Marxilaisuutta ei voitu hävittää, jos työväestö ei pitänyt sen vastustamiseen tähännyttä toimintaa mielekkäänä. Siksi IKP oli tarpeen. IKL oli Hedborgin mielestä ”herrojen liike”, joka oli valtiovallan suosiossa.¹³⁴

IKP oli käytännössä lähinnä IKL:een ja VTL:een pettyneiden protestin ilmaus ja äärioikeistolainen keskustelukerho, jonka kannatus jäi vähäiseksi. Maaliskuussa 1933 pidetyssä vuosikokouksessa Hel-

130 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 1/10 Isänmaalisten neuvottelukok. ptk 10.4.1932 § 7, § 9; va. tmk:n kok. ptk 5.5.1932.

131 *IKP ohjelma* 1932, 1; *IKP Säännöt* 1932 § 3. Puolue käytti hakaristitunnusta.

132 VA EK-Valpo I XXV L Raportti 161/23.3.1933; YRTA nro 21566; *Ekberg* 1991, 50–51. IKP:n yhteydessä toimi myös nuorisojärjestö Isänmaan Nuoret. (VA EK-Valpo I XXV L Raportti 414/6.3.1933).

133 *IKP ohjelma* 1932, 3–5, 7; *Ekberg* 1991, 324–326. T. Hj. Oljemark oli käynyt Saksassa tutustumassa kansallissosialistien ohjelmaan. VA EK-Valpo I XXV L Raportti 161/23.3.1933. IKP:n ja Saksan kansallissosialistien ohjelmista *Ekberg* 1991, 50, 322–326.

134 VA EK-Valpo I XXV L Raportit 414/6.3.1933; 161/23.3.1933; 5.3.1933.

singissä oli mukana vain 60 henkeä.¹³⁵ IKP:n huhtikuun lopussa 1933 julkaisema *Hakaristi*-lehti oli omaksunut kansallissosialistien tunnuksen. Lehti julkaisi otteita mm. Adolf Hitlerin kirjoituksista, ja juutalaisvastainen asenne oli lehdessä nähtävissä.¹³⁶ IKP:n ulkomaiset esikuvat olivat ilmeiset, mutta suhteessa uskontoon ja Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon puolue oli porvarillisten puolueiden perinteisellä myönteisellä linjalla. Aktiivisuudestaan ja lennokkaista poliittisista tavoitteistaan huolimatta IKP jäi vaille todellista poliittista vaikutusvaltaa useiden muiden pienten äärioikeistolaisten ryhmien tavoin, joita 1930-luvun alussa syntyi lapuanliikkeen ja IKL:n rinnalle.¹³⁷

Ernest Hedborgin poliittisetkaan tavoitteet eivät ottaneet tulta, sillä Kansallinen työväenpuolue ja IKP jäivät merkitykseltään vähäisiksi. Hedborg kyllästyi politiikkaan ja irtautui laajemmasta yhteiskunnallisesta toiminnasta 1934. Hän löysi 1933 uudelleen kiinteän uskonnollisen yhteyden esikoislestadiolaisuuteen. Hedborg muutti nimensä Kailahdeksi 1935.¹³⁸ Poliitiikan jätettyään Ernest Kailahti toimi esikoislestadiolaisten saarnaajana Tampereella vuodesta 1940.¹³⁹ Hänen nousuunsa saarnaajaksi vaikutti keskeisesti Padasjoen Ville Nieminen.¹⁴⁰ 1930-luvun alun kiihkeä poliittinen toiminta ja monet pettymykset saivat aikaan sen, että 1930-luvun puolivälin jälkeen Kailahti otti etäisyyttä politiikkaan.

135 VA EK-Valpo I XXV L Raportti 161/23.3.1933.

136 *Hakaristi* 1/29.4.1933.

137 Muista äärioikeistolaisista, fasisminluonteisista ja kansallissosialistisista puolueista ja järjestöistä Suomessa *Ekberg* 1991.

138 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto 2/10 Eino Harvion kirje 4.11.1934; TESRI Ernest Hedborgin virkatodistus; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990; Martta Ruorasen haastattelu 24.5.1990; Kerttu Kososen haastattelu 2.10.1991.

139 VA Valpo II T 3 Reino Andelin (Valpon Tampereen osasto) Valpon pääosastolle 22.10.1947; Kerttu Kososen haastattelu 11.11.1980.

140 Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990.

5. Kokoomuspuolueen ja isänmaallisen kansanliikkeen rajankäynti herätysliikkeessä

Lapuanliikkeen ajaututtua umpikujaan Mäntsälän kapinassa 1932 aktiivisimmat lapualaismieliset pyrkivät jatkamaan kansanliikkeen toimintaa uudessa muodossa. Seinäjoella 10.4.1932 pidetyssä ns. isänmaallisessa neuvottelukokouksessa oli mukana myös Ernest Hedborg, ja hän puolusti lapuanliikettä tietoisesti. Hedborg oli haluton karille ajautuneen kommunisminvastaisen kansanliikkeen itsekritiikkiin ja muistutti porvarillisten työläisten asemasta. Seinäjoen kokous asetti väliaikaisen toimikunnan, jonka tehtävänä oli valmistella uuden poliittisen kansanliikkeen ohjelmaa, organisaatiota ja työmuotoja. Hedborg valittiin jäseneksi tähän toimikuntaan.¹⁴¹ Hän olikin mukana toimikunnan 5.5. pidetyssä kokouksessa, jossa uutta poliittista ryhmää, isänmaallista kansanliikettä suunniteltiin.¹⁴² IKL:n perustava kokous Hämeenlinnassa 5.6. ei kuitenkaan valinnut Hedborgia – eikä ketään muutaakaan lestadiolaistaustaista vaikuttajaa – puolueen valtuuskuntaan tai johtoryhmään.¹⁴³

IKL muodostui esikoislestadiolaisuudessa poliittiseksi kilpailijaksi kokoomuspuolueelle, joka oli 1920-luvulla vakiinnuttanut asemansa liikkeen keskuudessa. Etelä-Hämeen esikoislestadiolaiset tukivat kirkkoherra Wiljo-Kustaa Kuulialaa ja lahtelaista asianajaja-pankinjohtaja Oskari Lehtosta.¹⁴⁴ Kuuliala oli eduskunnan jäsenenä valtio-

141 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto 2/10 Isänmaallisen neuvottelukok. ptk 10.4.1932 § 7, 8–9; *Uola* 1982, 23–25.

142 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto 2/10 Kansanliikkeen perustamiseen tähdänneen va. tmk:n kok. ptk 5.5.1932 § 7 ym.

143 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto 2/10 IKL:n per. kok. ptk 5.6.1932; IKL:n va. valtuusk. ptk 24.7.1932 § 4; *Uola* 1982, 35–40. IKL:n ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteista *Heinonen* 1977, 86–91; *Murtorinne* 1982, 274–276.

144 Oiva Linnavirran haastattelut 21.11.1980; 19.9.1990; 7.10.1991; Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990. Padasjoen kirkkoherra K. A. Lauri oli vuoden 1936 eduskuntavaaleissa kokoomuspuolueen ehdokkaana.

päivillä 1927–1932.¹⁴⁵ Liikkeessä kehoitettiin avoimesti äänestämään Lehtosta, jolla oli myös sukulaisuussuhteita esikoislestadiolaisuuteen.¹⁴⁶ Lehtosen pitkäaikainen ura eduskunnan jäsenenä alkoi 1927.¹⁴⁷ Teuvan esikoislestadiolaiset puolestaan tukivat useissa valtiollisissa vaaleissa 1920- ja 1930-luvulla ehdokkaana ollutta lähinnä uuteenheräykseen lukeutunutta maanviljelijä Jafet Suksea.¹⁴⁸ Kokoomuspuolueen asema esikoislestadiolaisuudessa oli joka tapauksessa vahva, sillä esimerkiksi sosiaalidemokraatteja kannattivat vain jotkut yksittäiset liikkeen kannattajat Tampereella¹⁴⁹ ja Lahdessa.¹⁵⁰

IKL:stä tuli kuitenkin kokoomuspuolueelle vakavasti otettava kilpailija. Eräät saarnaajat – kuten Joel Ahonen, Emil Maapalo, Anders

EKA Ehdokaslistojen yhdistelmät Hämeen eteläisessä vaalipiirissä eduskuntavaaleissa 1936; *Lahti* 63/9.6.1936.

145 SKE 1982, 293.

146 Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1980; Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990.

147 Varatuomari, fil. maist. Oskari Lehtonen oli eduskunnan jäsen valtiopäivillä 1927–1929, 1929 II, 1930–1932, 1936–1944, 1948–1953 ja 1958–1961 sekä toimi oikeusministerinä 1940–1944. Hän toimi myös Lahden kunnallispolitiikassa. SKE 1982, 330.

148 Paavo Tamsin haastattelu 19.3.1991. Kokoomuspuolueeseen lukeutunut maanviljelijä Jafet Suksi oli kansanedustajaehdokkaana 1922, 1933, 1936 ja 1939. EKA Edv. ehdokaslistojen yhdistelmät. Tasavallan presidentin valitsijamiesvaaleissa hän oli ehdokkaana 1925, 1931 ja 1937. TKA Tasavallan presidentin valitsijamiesten vaalit Ehdokaslistojen yhdistelmät 1925–1937. Suksi oli ehdokkaana Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä.

149 Martta Ruorasan haastattelu 11.11.1980; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

150 Eine Viljakaisen haastattelu 28.10.1980. Piirisihteeri Väinö Kivisalon tausta oli esikoislestadiolaisuudessa, ja hänen vaimonsa Olga (o.s. Helenius, Kalle Heleniuksen sisar) lukeutui siihen. Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1990; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.9.1990. Kivisalo oli eduskunnan jäsen valtiopäivillä 1929 II–1947, ja hän toimi vuonna 1918 punaisessa Suomessa Hämeen läänin komissaarina. *Sakari Virkkunen* 1974, 113, 119; SKE 1982, 257; *Rinta-Tassi* 1986, 184, 252. Kivisalon merkityksestä ns. kristillisen sosiaalidemokratian ideologina *Alanen* 1953, 55–60; *Lempiäinen* 1957, 147–156; *Gulin* 1961, 117, 122–126; *Soikkanen* 1990, 468; *Seppo* 1992, 31. Myös *Kivisalo* 1924; 1946, 11–12, 19, 23, 25, 86, 106 (terminologia).

Holm ja Juho Hirvonen – tukivat kansanliikettä.¹⁵¹ Erityisesti herätysliikkeen keskuksessa Lahdessa IKL sai esikoislestadiolaisten tukea.¹⁵² Helsingissä IKL taas sai erityisesti nuorten esikoislestadiolaisten kannatusta.¹⁵³ Kansanliikkeellä oli jonkin verran kannatusta myös Viipurissa¹⁵⁴, Lappeenrannassa¹⁵⁵, Porissa¹⁵⁶, Teuvalla¹⁵⁷, Karinaisissa¹⁵⁸, Pihtiputaalla¹⁵⁹ ja Padasjoella¹⁶⁰ esikoislestadiolaisten yhteisössä.

1930-luvun poliittis-aatteellinen ilmapiiri, jossa liberalismilla oli vähän sijaa¹⁶¹, tempasi mukaansa myös monia esikoislestadiolaisuuden vaikuttajia. Monien saarnaajien aktiivisuus poliittis-aatteellisissa kysymyksissä oli voimakkaampaa kuin edellisellä vuosikymmenellä. Ville Nieminen tunsii viehtymystä äärioikeistolaiseen liikehdintään.¹⁶² Lappeenrannan johtava maallikko Joonas Rustholkarhu lausui: ”Me äänestämme IKL:tä. Jos se lakkautetaan, äänestämme ko-

151 Eila Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; *Ajan Suunta* 246/23.10.1936.

152 Eine Viljakaisen haastattelu 28.10.1980; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991. IKL:n Lahden paikallisosaston hallitukseen kuuluivat 1934 esikoislestadiolaiset Juho Auramo ja Hilja Salonen. VA Valpo II IX B 5f Ilmoitus 160/22.1.1947. Muita aktiivisia IKL:n kannattajia Lahden esikoislestadiolaisista olivat mm. Elis Ahonen, Armas ja Viljam Nieminen, K. F. Nieminen (VA Valpo II IX B5f Ilmoitus 1726/17.10.1934; Liite ilmoitukseen 656/11.6.1934/11.10.1946) ja Vilho Milén. *Lahden Suunta* 4/13.12.1934. IKL:n merkityksestä Etelä-Hämeessä *Koskimies* 1966, 609–610.

153 Raine Panulan haastattelu 8.1.1992.

154 Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

155 Osmo Heinosen haastattelu 21.3.1991.

156 Matti Vihermiehen haastattelu 10.4.1991.

157 Paavo Tamsin haastattelu 19.3.1991.

158 Pekka Toivosen haastattelu 25.3.1991. K. R. Kares kävi puhumassa IKL:n puhetilaisuudessa maanviljelijä K. O. Heikkilän talossa 1930-luvulla.

159 HYKL K 4 Pihtipudas 104/7253; *Tiainen* 1969, 66.

160 Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1990. IKL:n Padasjoen paikallisyhdistyksen johtokunnassa 1934 olivat esikoislestadiolaiset Esko Holm ja Leevi Nieminen. VA Valpo II IX B 5f Liite ilmoitukseen 810/1947.

161 *Klinge* 1972, 161–165.

162 VA Valpo II VII B 3 Tiedote ”Poliittinen toiminta Laestadiolaisessa uskonlahkossa” 11.1.1946; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990.

koomusta. Jos se lakkautetaan, äänestämme maalaisliittoa.” Tätä kolmiportaista asetelmaa pidemmälle – siis sosiaalidemokraatteihin asti – ei suositus enää ulottunut. Äärimmäisyyslinjaa edusti puolestaan kemiläinen saarnaaja Olli Tenhunen, joka oli sitä mieltä, että kristitty voi mennä puoluepolitiikassa niin paljon vasemmalle, että tukee koomuspuoluetta.¹⁶³ Innokkaimpia IKL:n aktiiveja oli Juho Hirvonen, joka piti vuoden 1933 eduskuntavaalien edellä Lahden juhannusseurojen väliajalla puheen, jossa hän avoimesti kehotti tukemaan IKL:tä.¹⁶⁴ Lahtelainen Simo Salminen toimi esikoislestadiolaisuudessa innokkaasti IKL:n pää-äänenkannattajan Ajan Suunnan hyväksi.¹⁶⁵ Mikkililäinen Rickhard Salminen asennoitui kielteisesti vapaamuurareihin ja oli kiinnostunut juutalaisvastaisesta kirjallisuudesta.¹⁶⁶

Äärioikeistolainen poliittinen innostus tarttui erityisesti Lahden esikoislestadiolaiseen nuorisoon. Vuosina 1930–1936 toimineessa sinimustajärjestössä tuntui voimakas kristillinen vire. Sinimustien Lahden osasto perustettiin keväällä 1931.¹⁶⁷ Lahdessa vierailivat sinimustien legendaarinen johtaja, pastori Elias Simojoki, *Luo Lippujen* -lehden päätoimittaja Viljo Lius¹⁶⁸ ja myös AKS:n johtaja Vilho Helanen.¹⁶⁹ Sinimustajärjestön lakkauttamisen jälkeen toimivat ns. mustapaidat IKL:n nuorisojärjestönä.¹⁷⁰ Useat esikoislestadiolaiset nuoret olivat mukana Lahden sinimustien toiminnassa¹⁷¹ ja myös mustapai-

163 Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980.

164 Yrjö Ristkarin haastattelu 28.10.1980.

165 VA Valpo II VII B 3 Tiedote ”Poliittinen toiminta Laestadiolaisessa uskonlahkossa” 11.1.1946.

166 Eine Viljakaisen haastattelu 28.10.1980; Anna-Liisa ja Yrjö Ristkarin haastattelu 28.10.1980.

167 *Suuronen* 1971, 2, 112–115, luettelo paikallisosastoista.

168 Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; *Luo Lippujen* 1938, 378.

169 OLK Vieraskirja 31.10.–1.11.1940.

170 *Sakari Virkkunen* 1974, 135, 156, 168.

171 VA SMA SM-valamerkkien saajien luettelo; Eila Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Eine Viljakaisen haastattelu 28.10.1980; Oiva Linnavirran haastattelut 21.11.1980; 19.9.1990; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; *Luo Lippujen* 1936, 46; 1938, 22. Oiva Paananen toimi mm. Lahden sinimustien johtajana.

doissa.¹⁷² Monet osallistuivat sinimustien leireille Kuortaneella.¹⁷³

Osallistuminen sinimustatoimintaan rajoittui kuitenkin etupäässä Lahteen, sillä muilla paikkakunnilla tämä toiminta ei vetänyt mukaansa kuin joitakin yksittäisiä esikoislestadiolaisia nuoria.¹⁷⁴ Yleisiä asenteita kuvaa toisaalta saarnaaja Joonas Rustholkarhun toteamus, että Elias Simojoki oli Jumalan lähettämä mies Suomen kansalle.¹⁷⁵ IKL ja sen nuorisotoiminta sai kannatusta esikoislestadiolaisuudessa niin näkyvästi, että IKL:n johtomiehiin kuulunut rovasti, kansanedustaja K. R. Kares totesikin Herättäjässä 30.6.1933, että esikoislestadiolaisuus oli ”suuntana” hyväksynyt kansanliikkeen.¹⁷⁶ Epäilemättä IKL:n kristillis-isänmaallinen profiili ja sosiaaliset painotukset työväenohjelmiseen¹⁷⁷ vetosivat kaupungeissa asuviin esikoislestadiolaisiin, joista monet olivat 1930-luvullakin yhä työväestöä. Myös kansankokonaisuuteen tähdännyt ideologia, joka tässä suhteessa muistutti vanhasuomalaisten linjaa¹⁷⁸, edisti jo autonomian aikana vanhasuomalaiseen puolueeseen voimakkaasti sitoutuneiden esikoislestadiolaisten vetoa IKL:een.

K. R. Kareksen väitteestä huolimatta IKL ei kuitenkaan saanut totaalista otetta esikoislestadiolaisuudessa. Näkyvästä alkuinnostuksesta huolimatta se ei näet murtautunut kokoomuspuolueen vahvaa asemaa herätysliikkeessä. Ruotsin Lapin ”vanhimmat” vieroksuivat äärioikeistoa, ja tämä sai aikaan mm. sen, että Pihtiputaalla IKL:ssä toimineet esikoislestadiolaiset vetäytyivät pois puoluetoiminnasta. Poliittis-aatteellisesti he jäivät kuitenkin entisiin ajatuksiinsa.¹⁷⁹ Monet vanhemman polven esikoislestadiolaiset vieroksuivat Lahdessa

172 ATK Lahden Mustapaitojen vieraskirja; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991.

173 Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991. Sinimustien leiritoinnasta *Sakari Virkunen* 1974, 122–125, 130.

174 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; Raine Panulan haastattelu 8.1.1992.

175 Anna Maapalon haastattelu 26.2.1991.

176 *Herättäjä* 26/30.6.1933 (pak. Nyt).

177 *Uola* 1982, 60–64, 70–72, 90–92.

178 *Klinge* 1972, 176; *Uola* 1982, 60–69, 104–105; *Talonen* 1988, 118–120.

179 Yrjö Ristkarin haastattelu 28.10.1980; *Tiainen* 1969, 66.

nuorten toimintaa sinimustissa. Vieroksunnan taustalla oli pelko toiminnan ”maailmallisuudesta”.¹⁸⁰ Myös turhaa poliittista kiihkoilua pelättiin. Ruotsin Lapin ”vanhinten”, saarnaajien Viktor Björkmanin ja August Isakssonin vieraillessa Lahdessa 1937 pidettiin rukoushuoneella kokous, jossa toivottiin esikoislestadiolaisten nuorten vetäytyvän pois mustapaidoista. Vakaa, tasainen isänmaallisuus viehätti, ei kiihko.¹⁸¹

Kokoomuspuolueen ja IKL:n rajankäynti alkoi heti vuoden 1933 eduskuntavaalien jälkeen. IKL muodosti oman eduskuntaryhmän. Puolueen talous- ja sosiaalipoliittiset tavoitteet työvänohjelmineen eivät miellyttäneet kokoomuspuoluetta ja työnantajapiirejä. Kokoomuspuolue kävi erityisesti 1934–1936 J. K. Paasikiven ollessa puolueen johdossa rajaa äärioikeistoon. Puolue halusi tietoisesti sitoutua kansanvaltaiseen ja parlamentaariseen järjestelmään ja tehdä pesäeroa fasisminluonteisena pidettyyn IKL:een.¹⁸²

Rajankäynti IKL:n ja kokoomuspuolueen kesken tuntui myös Etelä-Hämeen vaalipiirissä ja esikoislestadiolaisuudessa. Saarnaaja Joel Ahonen siirtyi eroon IKL:stä vuosien 1936 ja 1939 välisenä aikana.¹⁸³ Vielä näkyvämpi oli pastori Aulis Zidbäckin suunnanmuutos. Zidbäck toimi IKL:ssä näkyvästi mm. puolueen Lahden piirin varapuheenjohtajana 1933–1934 ja oli 1930-luvun alussa merkittävä vaikuttaja myös Lahden seudun poliittis-yhteiskunnallisessa elämässä.¹⁸⁴

180 Oiva Linnavirran haastattelu 21.11.1980; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991.

181 Eila Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991; Seppo Leivon haastattelu 14.3.1991; *Raittila* 1984, 206.

182 *Kalliala* 1936, 5–6, 10–15, 17–18; *Routavaara* 1949, 33, 75–76; *Uola* 1982, 164–178; *Timo Tanner* 1984.

183 VA Valpo II VII B 3 Tiedote ”Poliittinen toiminta Laestadiolaisessa uskonlahkossa”; *Ajan Suunta* 246/23.10.1936; *Korjus & Halla* 1980, 81. Lahti-lehden rajankäynnistä IKL:een 1934–1935 *Niemi* 1957, 182–183.

184 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 11 IKL:n Lahden piirin tiedote 19.2.1933; 16 Ohjelma IKL:n juhlista Lahdessa 18.6.1933; *Lahti* 134/17.11.1934 (Aulis Zidbäck, Kuka on hajoittanut valkoisen rintaman?); *Halila* 1958, 681; *Antti Ijäs* 1991, 7. Zidbäckin poliittisista mielipiteistä esim. *Vapaa Suomi* 13/19.5.1933 (Me voitamme).

Zidbäck etäännytti esikoislestadiolaisuudesta vuoden 1932 jälkeen¹⁸⁵, mutta poliittis-yhteiskunnallisella tasolla hänellä oli liikkeessä vaikutusvaltaa. Hän erosi IKL:stä 1934 ja siirtyi takaisin kokoomuspuolueeseen.¹⁸⁶ Syksyllä 1934 Zidbäck arvosteli IKL:tä ns. valkoisen rintaman hajottajaksi. Hänen mielestään IKL:n ajama fasistinen valtioidea oli pelkkä ”mystillinen olio”, puolueen talous- ja sosiaaliohjelma tuli lähelle ns. valtiotaloisismia, ja IKL edusti ”herravihaa” työläisten ääniä kalastellessaan. Erityisesti hän vieroksui puolueen voimakasta aitosuomalaisuutta ja piti sitä poliittisen oikeiston malttilisten aatteellisten johtajien – kuten J. K. Paasikiven ja E. N. Setälän – käsitysten vastaisena. Syksyllä 1933 Zidbäck ja IKL:n Lahden piiri olivat yrittäneet hillitä puolueen intohimoja suomalaisuuskysymyksessä, koska se vierotti ruotsinkielisiä IKL:stä.¹⁸⁷

Aulis Zidbäck ei jo sukutaustansa vuoksi innostanut kiihkeää aitosuomalaisuus. Hän allekirjoitti ns. ruotsalaisadressin, joka kosketti Helsingin yliopiston kielikysymystä 1935.¹⁸⁸ Zidbäckin mielestä ruotsi oli kulttuurikieli, jota mm. J. L. Runeberg ja J. V. Snellman olivat puhuneet.¹⁸⁹ Zidbäckin käsitykset, joita hän esitti Lahti-lehdessä, eivät jääneet vaille vastausta. Nimimerkki S.K.E. puolusti IKL:n linjaa Lahden Suunta -lehdessä.¹⁹⁰ Joulukuun alussa 1934 IKL:n puheenjohtaja ja Etelä-Hämeen vaalipiiristä valittu kansanedustaja, professori Bruno A. Sundström (Salmiala) tarttui Zidbäckin esittämään haasteeseen. Hän piti Lahdessa puheen aiheesta Onko IKL hajottanut valkoisen rintaman? Sundströmin mielestä Lahti-lehdessä esitetty syytös oli vääristelyä. IKL ei hänen mukaansa perustanut olemassaoloaan taloudellisille asioille tai kielikysymykselle. Puolueen tavoitteena oli kyllä voimakas valtio. Juuri IKL:n työvänohjelma pelasti työväestöä marxilaisuudelta. Porvarillisten puolueiden vä-

185 Zidbäck 1985b, 200.

186 Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 19.9.1978; *Lahti* 134/17.11.1934.

187 *Lahti* 134/17.11.1934.

188 *Lahden Suunta* 24/14.6.1936.

189 *Lahti* 149/22.12.1934 (Aulis Zidbäck, Lapuan Liikkeen pohja säilytetäkseen); *Ajan Suunta* (245/22.12.1934) lainasi Zidbäckin kirjoitusta.

190 *Lahden Suunta* 5/20.12.1934 (S.K.E, Kansallisen rintaman pettäjät); 2/11.1.1935 (S.K.E, Totuus ennenkaikkea).

linpitämättömyys työväestöä kohtaan oli näet vienyt työväen asian poliittisen vasemmiston käsiin.¹⁹¹ Nimimerkki S.K.E. puolestaan totesi Zidbäckille 20.12.1934, että tämä oli enemmän huolissaan 300 000 ruotsinkielisen menetyksestä kuin kolmen miljoonan suomalaisen voittamisesta valkoiseen rintamaan.¹⁹²

Kokoomuspuolue ja IKL kilpailivat esikoislestadiolaisten äänistä Etelä-Hämeen vaalipiirissä. Kun kokoomuspuolue asetti vuoden 1939 eduskuntavaaleihin ehdokkaakseen Joel Ahosen, kääntyi samassa vaalipiirissä ehdokkaana ollut IKL:n Sundström sinimusta-aktiivi Oiva Paanasen puoleen ja esitti suoran toivomuksen, että tämä pyrki vaikuttamaan uskonveljeensä Ahoseen, jotta tämä kieltäytyisi ehdokkuudesta. Ahosen ehdokkuus saattoi huolestuttaa ainoaa IKL:n Etelä-Hämeen vaalipiirin kansanedustajaa juuri siksi, että Ahonen veisi esikoislestadiolaisten ääniä pois IKL:ltä. Pitkän keskustelun jälkeen Ahonen ei suostunut luopumaan ehdokkuudesta, mutta lupasi antaa esikoislestadiolaisille kehotuksen, ettei häntä äänestettäisi.¹⁹³

Kokoomuspuolue ja IKL esiintyivät molemmat kristillisten arvojen ja evankelis-luterilaisen kirkon puoltajina Etelä-Hämeessä. Puolueet käyttivät julkisuudessa hyväkseen sosiaalidemokraattien voimahahmon Väinö Tannerin Jämsässä heinäkuussa 1935 pitämää puhetta, jossa hän arvosteli voimakkaasti papiston toimintaa IKL:ssä ja piti evankelis-luterilaista kirkkoa puolueensa vihollisena, jota ”meidän ei kannata sääliä”.¹⁹⁴ Lahden Suunta tiedotti välittömästi Tannerin puheesta.¹⁹⁵ IKL vetosi 1937 Suomen ”kristikansaan” marxilaisuuden ja sosiaalidemokratian uskonnolle muodostaman vaaran torjumiseksi. Puolueen jakamassa propagandalehtisessä viitattiin Tannerin puheeseen, ja sitä käytettiin aseena 1937 alkanutta punamul-tayhteistyötä vastaan.¹⁹⁶

191 *Lahden Suunta* 3/6.12.1934.

192 *Lahden Suunta* 5/20.12.1934.

193 Oiva Linnavirran haastattelut 21.11.1980; 19.9.1990; *Korjus & Halla* 1980, 81.

194 Väinö Tanner 1956, 205–211; *Paavolainen* 1984, 340, 2. kuvaliite 19. kuva; *Soikkanen* 1990, 465; *Seppo* 1992, 38.

195 *Lahden Suunta* 30/26.7.1935; 31/2.8.1935.

196 VA Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön arkisto 21 Lentolehtinen ”Marxilaisuus vihaa”.

Kokoomuspuolueen Lahti-lehti viittasi ennen vuoden 1939 eduskuntavaaleja Tannerin puheeseen kesäkuun aikana kaksi kertaa. Samanaikaisesti Joel Ahosta esiteltiin lehdessä Etelä-Hämeen ”kristikansan” ehdokkaana.¹⁹⁷ Vielä 1.7. lehti käsitteli Tannerin puhetta uudestaan ja julisti sen intentiolle vastapainoksi, että kokoomuspuolue piti puolestaan evankelis-luterilaista kirkkoa ”yhtenä niistä tärkeistä arvoista, joita me olemme esi-isiltämme perineet, ja jotka on säilytettävä koskemattomana”. Kokoomuspuolueesta löytyivät lehden mielestä varmimmat kirkon ystävät. Etelä-Hämeen ”kristikansa” voi siksi turvallisesti äänestää Joel Ahosta.¹⁹⁸ Esiintyessään Etelä-Hämeen vaalipiirissä evankelis-luterilaisen kirkon puolustajana Tanneria ja sosiaalidemokraatteja vastaan kokoomuspuolue ja IKL osoittivat kilpailevansa kristillisten piirien, myös esikoislestadiolaisten äänistä.

Ennen vuoden 1939 vaaleja käyty julkinen keskustelu ei edistänyt Joel Ahosen poliittista kannatusta. Esikoislestadiolaiset noudattivat Ahosen omaa toivomusta, ja hänen äänimääränsä 115 oli pienin vaalipiirin kokoomuslaisista ehdokkaista. Lahdessakin, missä esikoislestadiolaisia oli 500–600¹⁹⁹, hän sai vain 45 ääntä.²⁰⁰ IKL:n ja kokoomuspuolueen kilpailu esikoislestadiolaisuudessa säilyi IKL:n lakauttamiseen saakka 1944²⁰¹, vaikka IKL:n asema herätysliikkeessä heikentyi 1930-luvun ensimmäisen puoliskon innostuksen jälkeen.

1930-luvun kiihkeän poliittisen keskustelun vuoksi VLKY:n hallitus katsoi elokuussa 1939 tarpeelliseksi ottaa etäisyyttä politiikkaan. Hallitus, jossa Joel Ahonen toimi sihteerinä, antoi 17.8.1939 yhdistyksen jäsenille asiaa koskevan julkilausuman.

Katsomme, että meidän kristittyinä ei sovi antaa itseämme politiikan vaaralliselle tielle, jossa monet oudot ja odottamattomat ahtaudet saattavat kohdata ja sen kautta vahingoittaa tämän Kristillisyyden yhteistä menestystä ja rauhaa. Pidämme tärkeä-

197 *Lahti* 72 A/27.6.1939; 72 B/27.6.1939; 69/17.6.1939 (pk).

198 *Lahti* 74/1.7.1939.

199 *Zidbäck* 1941, 258; *Raittila* 1984, 213.

200 HMA HEKLA Edustajien vaalit 1939 Tuloslaskelmat.

201 *Uola* 1982, 471–472.

nä seurata sitä, mitä olemme jo alusta, tämän Kristillisyyden Vanhimmilta oppineet, että olla alamaiset esivallalle Apostolein opin mukaan ja vaikka olemmekin mieleltämme isänmaalliset, olemme sen uskonnollisessa mielessä ja hengessä, muistain aina sen, että Jumala ei ole pannut meitä tämän maailman parantajiksi, vaan, että Hän on erottanut meidät maailmasta.

Julkilausumassa huomautettiin lisäksi, että jos joku yksityinen esikoislestadiolainen toimisi innokkaasti politiikassa ja joutuisi vaikeuksiin, hänen ei tulisi sekoittaa yhdistystä omaan asiaansa millään tavalla.²⁰²

VLKY:n kannanotto oli eräänlainen tilinpäätös kiihkeälle 1930-luvulle. Esikoislestadiolaisuus halusi herätysliikkeenä ottaa etäisyyttä politiikkaan ja välttää liikaa leimautumista tässä suhteessa. VLKY oli ensisijassa uskonnollinen yhdistys. Rivien välistä julkilausumassa oli luettavissa varoitus nimenomaan poliittisesta kiihkoilusta. Vakaa, tasainen isänmaallisuus hyväksyttiin, ei poliittista kiihkoilua. Tässä oli vihjettä myös IKL:n ja kokoomuspuolueen väliseen rajankäyntiin herätysliikkeessä.

6. Laajeneva osallistuminen kunnallispolitiikkaan ja vilkastuva yritystoiminta

1930-luvun alussa esikoislestadiolaisten osallistuminen kunnallispolitiikkaan laajeni myös Lahden kaupunkiin. Joulukuun 1930 kunnallisvaaleissa²⁰³ valittiin kokoomuspuolueen listoilta Joel Ahonen kaupunginvaltuustoon.²⁰⁴ Ahonen uusi paikkansa kaksi vuotta myö-

202 ESLA VLKY:n hallituksen julkilausuma 17.8.1939. Julkilausuman allekirjoittaneista useimmat olivat 1930-luvulla tunteneet enemmän tai vähemmän myötätuntoa äärioikeistoa kohtaan. Ks. liite nro 1.

203 *Soikkanen* 1966, 604. 1930-luvun kunnallisvaaleista *Soikkanen* 1966, 602, 604, 652.

204 *Kkert Lahti* 1931 (1934), 3–4.

hemmin pidetyissä vaaleissa.²⁰⁵ Vuonna 1933 valittiin valtuustoon IKL:n aktiivi Aulis Zidbäck²⁰⁶, joka siirtyi valtuustokauden aikana kokoomuspuolueeseen.²⁰⁷ Muuttaessaan pois Lahdesta Zidbäck luopui kaupunginvaltuuston jäsenyydestä kesäkuussa 1936, ja vuoden 1933 vaaleissa varajäseneksi jäänyt Ahonen palasi tuolloin takaisin valtuustoon.²⁰⁸ Ahonen edusti tässä vaiheessa IKL:tä.²⁰⁹

Lokakuussa 1934 kaupunginvaltuustoon nousi varajäsenen paikalta työnjohtaja, saarnaaja Emil Masalin (Maapalo), joka sittemmin toimi valtuuston jäsenenä 1934–1936 ja 1939–1944.²¹⁰ Kokoomuslainen Kalle Helenius oli valtuustossa 1940–1944.²¹¹ IKL:n voimakasta panosta vielä 1936 osoitti, että tämän vuoden vaaleissa Lahden kaupunginvaltuustoon olivat IKL:n ehdokkaina Joel Ahonen, talonomistaja J. H. Auramo, Emil Maapalo ja sähköasentaja Simo Salminen.²¹² Kokoomuspuolueen ehdokkaana oli Kalle Helenius.²¹³

Lappeenranta oli toinen kaupunki, jossa esikoislestadiolaiset saivat liikkeeseensä lukeutuneen henkilön kaupunginvaltuustoon. Kauppias Eeva Reponen oli Lappeenrannan kaupunginvaltuuston jäsen 1940–1944 kokoomuspuolueen edustajana.²¹⁴ Rouva Reponen oli ensimmäinen esikoislestadiolainen nainen, joka toimi kunnallisvaltuutettuna. Tutkimusaikana hän oli myös ainoa kunnallispolitiikassa näkyvästi mukana ollut esikoislestadiolainen nainen.

1930-luvulla esikoislestadiolaisten osallistuminen lisääntyi myös maalaiskuntien kunnanvaltuustoissa. Seuraavassa asetelmassa on esi-

205 *Kkert Lahti* 1933 (1936), 1–2.

206 *Kkert Lahti* 1934 (1937), [1–2]; *Halila* 1958, 681.

207 Aulis Zidbäckin kirjeellinen tiedonanto 19.9.1978.

208 *Kkert Lahti* 1936 (1940), 3–4, 204; *Halila* 1958, 681.

209 *Ajan Suunta* 246/23.10.1936.

210 *Kkert Lahti* 1934 (1937), [1–2]; *Halila* 1958, 681.

211 *Kkert Lahti* 1940–1944 (1947–1950), valtuutettujen luettelot. *Halilan* (1958, 682) tieto Heleniuksen valtuustokaudesta (1938) on erheellinen. Helenius valittiin varajäseneksi 1930 ja 1937.

212 *Ajan Suunta* 246/23.10.1936.

213 *Lahti* 130/14.11.1936.

214 *Kkert Lappeenranta* 1940 (1942), 4; 1941 (1945), 4; 1942 (1945), 4; 1943 (1945), 4; 1944 I (1948), XII.

tetty 1930–1944 eri maalaiskunnissa toimineet esikoislestadiolaiset kunnanvaltuutetut.²¹⁵

Henkilö	Ammatti	Kunta	Puolue	Kunnanvaltuuston jäsen vuosina
Eloranta, Uuno	rautatiel., saarn.	Hml:n mlk	Kok	1934–1944
Hassinen, Juho	mylläri, saarn.	Eno	Kok	1930–1931
Hiekkasaari, Lauri	mv	Padasjoki	Kok	1937–1944
Holm, Anders	tehtailija, saarn.	Padasjoki	IKL (Kok)	1934–1944
Ikonen, Heikki	mv, saarn.	Eno	porv.	1935–1936, 1941–1944
Jääskeläinen, Otto ²¹⁶	mv, saarn.	Keitele	ml	1934–1940
Karisto, K. J.	kuparisepä, saarn.	Maaria	Kok	1937–1943
Kokkonen, Vilhelm	mv	Pihtipudas	IKL/Kok	1937–1944
Kärki, Matti	mv	Eno	Kok	1932–1933
Puhakka, Jaakko	mv	Eno	porv.	1937–1944
Vainio, O. V.	mv	Reisjärvi	IKL/Kok	1934–1944
Valkama, Oskari	mv, saarn.	Teuva	Kok	1932–1933
Väänänen, Antti	mv, saarn.	Eno	porv.	1934–1940

Esikoislestadiolaisia kunnallisvaltuutettuja oli 1930–1944 kahdessa kaupungissa ja kahdeksassa maalaiskunnassa. Vahvimmin esikoislestadiolaiset olivat edustettuina Lahden, Enon ja Padasjoen kunnallisessa päätöksenteossa. Paikkakunnat, joissa herätysliikkeen edustajia oli mukana kunnallispolitiikassa, olivat Reisjärveä lukuun ottamatta liikkeen kannalta merkittäviä alueita. Vuosien 1930–1944 17 kunnallisvaltuutetusta oli liikkeen saarnaajia 59 %. Saarnaaja-asema

215 HMA Hml mlkA kvalt. ptk 27.1.1934, 25.1.1937, 12.9.1944 § 1; Eno KuA kvl ptk 20.2.1932, 17.3.1933, 24.10.1934 § 4; 6–7.12.1928 § 2; kvalt. ptk 26.1.1934, 18.1.1937, 30.6.1939, 2.1.1940, 26.6.1941, 30.1.1943, 29.1.1944, luettelo kunnanvaltuutetuista 1942; Turun kaupunginarkisto Maaria KuA kunnanvaltuutettujen luettelot 1937–1943; Padasjoki KuA Kvl ptk 5.12.1933 § 12; 5.12.1936 § 12; Pihtipudas KuA kvalt. ptk 1937–1944; Reisjärvi KuA kvalt. ptk 1934–1944; Teuva KuA kvalt. ptk 1932–1933; Keitele KuA kvalt. ptk 1934–1940; *Aho* 1936, 3; 1938, 5; 1942, 5; 1943, 7.

216 Otto Jääskeläinen irtautui esikoislestadiolaisuudesta juuri kunnanvaltuustoaikanaan 1930-luvun lopussa. Seppo Leivon haastattelu 4.11.1991.

toikin todennäköisesti kannatusta myös yhteiskunnallisessa elämässä.

Edellä esitetyistä valtuutetuista Eloranta oli lisäksi Hämeenlinnan maalaiskunnan kunnallislautakunnan jäsen 1934–1944.²¹⁷ Valkama toimi Teuvalla kunnallislautakunnan jäsenenä 1931–1944.²¹⁸ Vainio istui puolestaan Reisjärven kunnallislautakunnassa 1934–1944.²¹⁹ Lisäksi Karinaisissa vaikuttanut maanviljelijä K. O. Heikkilä (Kok/IKL) oli paikkakuntansa kunnallislautakunnassa 1929–1933 ja 1937–1939. Karinaisten kunnanvaltuustoon hän kuului varajäsenenä 1931–1936.²²⁰

1930-luvulla esikoislestadiolaisuus tuli laajemmin mukaan kunnallispolitiikkaan, ja tämä oli samalla osoitus liikkeen saavuttamasta entistä suuremmasta hyväksynnästä suomalaisessa yhteiskunnassa. Esikoislestadiolaiset kunnallispoliitikot edustivat yleensä poliittista oikeistoa tai äärioikeistoa. Kokoomuspuolueen ja IKL:n välinen jännite 1930-luvun esikoislestadiolaisuudessa näkyi myös kunnallismiesten puoluetautassa.

Esikoislestadiolaisten aktiivisuus yritystoiminnassa vilkastui 1930-luvulta alkaen. Kalle Heleniuksen johtaman Oululaisen Kotileipomon toiminta laajeni 1934, kun liikkeen yhteyteen rakennettiin vehnä- ja ruismylly sekä seuraavana vuonna rehusekottamo. Ensimmäinen kahvila avattiin Lahden Rautatienkadulle 1937. Kahvin paahattamista ja kauppaa varten ostettiin 1937 Lahden Kahvi Oy. Kovaleipätehdas valmistui 1942. Liike muuttui 1940 Oululainen Oy:ksi, ja Kalle Helenius väistyi toimitusjohtajan paikalta johtokunnan puheenjohtajaksi. Toiminta laajeni jo 1930-luvulla Riihimäelle ja Kotkaan.²²¹ Myös Anders Holmin liiketoiminta laajeni Padasjoella 1941,

217 HMA Hml mlkA kvalt. ptk 15.9.1934 § 13; kunnl. ptk 25.2.1937, 17.1.1940, 12.1.1944. Eloranta oli valtuuston varajäsen lisäksi 1931–1933. HMA Hml mlkA. KuA kvl:n kirje kunnanvaltuustolle 9.12.1930.

218 Teuva KuA kvalt. ptk 1931–1944.

219 Reisjärvi KuA kunnl. ptk 1934–1944.

220 Karinainen KuA kunnl. ptk 1929–1933, 1937–1939; kvalt. ptk 1931–1936.

221 LMA Elinkeinoluettelot 369/30.8.1937; 12/2.2.1942; 253/16.11.1942; *Rauhan Side* 1/1988, 11; *Niemi* 1954, 109; *Linkosuo* 1977, 11.

kun hän perusti Kaukilan sahan Miestämäjärven rannalle.²²² Lappeenrannassa Joonas ja hänen poikansa Mikko Rustholkarhu pitivät yhdessä Iivari Hämäläisen kanssa vaatekauppaa 1937–1939. Joonas Rustholkarhun oma vaatekauppa loppui 1935, mutta Mikko Rustholkarhu perusti kangaskaupan 1934. Iivari Hämäläinen jatkoi vuodesta 1939 vaatekauppiaana erillään Rustholkarhuista. Aini Saukkonen avasi puolestaan kangaskaupan 1942.²²³

Esikoislestadiolaiset perustivat erilaisia kauppaliikkeitä 1930-luvulla lisäksi Lahteen (Ruth Ruusula 1930, Siiri Salonen 1934)²²⁴, Viipuriin (mm. Otto Saastamoinen)²²⁵, Poriin (Seth Reunamo)²²⁶ ja Pihlputaalle (mm. Juho Kempainen).²²⁷ Aino Maapalo ja Alma Viljanen avasivat leipomo- ja konditorialiikkeen sekä kahvilan Riihimäellä 1937.²²⁸ Myös yritystoiminnassa ilmennyt aktiivisuus heijasti esikoislestadiolaisuuden entistä suurempaa avautumista yhteiskuntaan 1930-luvulla.

7. Suhde evankelis-luterilaiseen kirkkoon tulee myönteisemmäksi

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispat suhtautuivat 1930-luvulta alkaen myönteisemmin lestadiolaisuuteen kuin aikaisemmin. Padasjoen piispantarkastuksessa kesäkuussa 1931 piispa Jaakko Gummerus kiinnitti huomiota helluntailaisuuteen, jota hän kritikoi. Sen sijaan hän lausui ilonsa kansankirkon sisällä vaikuttavista voimista, jotka teroittivat parannusta, syntien tunnustamista ja anteeksi-antamuksen julistusta.²²⁹ Myönteiset ilmaukset sopivat epäilemättä

222 *Pulkila* 1947, 460.

223 LprKA Elinkeinolupakortisto; Osmo Heinosen haastattelu 5.4.1991.

224 LMA Elinkeinoluettelot 73/12.5.1930; 163/7.6.1934.

225 Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

226 Matti Vihermiehen haastattelut 10.4.1991 ja 15.1.1992.

227 Seppo Leivon haastattelut 3.4.1990; 9.4.1991.

228 VA Kaupparekisterihakemisto nro 82 970.

229 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Padasjoki 29–30.6.1931).

paikkakunnan suurimpaan herätysliikkeeseen esikoislestadiolaisuuteen. Gummeruksella ei ollut kielteistä sanottavaa esikoislestadiolaisista myöskään Lahden piispantarkastuksessa marraskuussa 1933.²³⁰ Lahden esikoislestadiolaisille jäi yleensä piispa Gummeruksen suhtautumisesta herätysliikkeeseen myönteinen käsitys.²³¹

Piispa Aleksi Lehtonen, Gummeruksen seuraaja Tampereen piispanistuinella, ei esittänyt kielteisiä arviointeja esikoislestadiolaisista Hämeenlinnan piispantarkastuksessa loka–marraskuun vaihteessa 1936. Myönteisesti asennoituvana hän toivoi herätysliikkeiltä lisää yhteyksiä paikallisseurakuntaan.²³² Kielteistä sanottavaa esikoislestadiolaisista ei Lehtosella ollut Lahdenkaan piispantarkastuksessa marraskuussa 1944.²³³ Pyrkimys nähdä herätysliikkeet osana kansankirkkoa ja suomalaiskansallista uskonnollista identiteettiä näkyi Viipurin piispan Erkki Kailan arvioinnissa Lappeenrannan piispantarkastuksessa lokakuussa 1934. Kaila totesi herätysliikkeiden – oli kysymys sitten heränneistä, evankelisista tai lestadiolaisista – olevan ”saman äidin lapsia”.²³⁴ Lestadiolaisuutta, myös kaupungissa vaikuttanutta esikoislestadiolaisuutta, kohdeltiin nyt samanarvoisena kirkollisena herätysliikkeenä evankelisuuden ja herännäisyyden rinnalla.

Toisaalta Oulun lähinnä bekilläinen piispa J. A. Mannermaa teki Keiteleen piispantarkastuksessa toukokuussa 1938 täysin selväksi sen, mitä hän ajatteli seurakunnan esikoislestadiolaisista:

Jos joku hengellinen liike asettuu sille kohdalle, että sanoo ainoastaan sen kautta voitavan tulla autuaaksi, niin silloin se on mennyt väärään.²³⁵

Mannermaan lausunnossa heijastui hänen kritiikkinsä lestadiolaista eksklusivismia kohtaan. Hänen suhteensa ylipäänsä lestadiolaisuuteen oli viileä, ja tässä suhteessa hän seurasi eräiden muiden becki-

230 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Lahti 11–13.11.1933).

231 Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; *Airamo & Leivo* 1983, 17.

232 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Hämeenlinna 30.10–3.11.1936).

233 TaTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Lahti 4. ja 6.11.1944).

234 LprSA Piispantarkastuspöytäkirjat (Tarkastus 20–22.10.1934).

235 OMA OTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Keitele 8.–10.5.1938).

läisten kirkollisten vaikuttajien jalanjalkia.²³⁶

Paikallisseurakuntien pappien asenteet esikoislestadiolaisuuteen vaihtelivat 1930–1944. Perusasenne oli kuitenkin yleensä myönteinen. Lahden kirkkoherra M. V. Wikström ei suhtautunut kotikaupunkinsa esikoislestadiolaisiin kielteisesti. Seurakuntakertomuksissa hän viittasi Kalle Heleniuksen, Juho Simolinin ja Joel Ahosen liiketoimintaan ja siihen, että nämä olivat keränneet esikoislestadiolaisia työläisiä ympärilleen.²³⁷ Lahdessa suosittuna pappina vaikuttanut Väinö Hovila toimi seurakunnan kappalaisena 1936–1943, ja hänet valittiin Wikströmin jälkeen kirkkoherraksi 1943.²³⁸ Hovila ei suhtautunut kielteisesti esikoislestadiolaisuuteen.²³⁹ Vuonna 1942 laatimassaan seurakuntakertomuksessa hän totesi herätysliikkeiden suhteen seurakuntaan rakentavaksi.²⁴⁰ Padasjoen kirkkoherra K. A. Lauri esitti vuosien 1932, 1937 ja 1942 seurakuntakertomuksissa lyhyesti, mutta myönteisesti arvionsa paikkakunnan lestadiolaisista.²⁴¹ Lappeenrannan kirkkoherra Kaiku Kallio esitti niin ikään lyhyesti myönteiset arvionsa kaupungin lestadiolaisista laatimissaan seurakuntakertomuksissa.²⁴² Lappeen kirkkoherra Leo Gummerus antoi myös positiivisen kuvan seurakuntansa alueella vaikuttavien lestadiolaisten suhteesta kirkkoon.²⁴³ Orimattilan kirkkoherra Sakari Loimaranta piti 1933 seurakuntansa esikoislestadiolaisia jonkin verran jyrkkinä, mutta ei arvostellut yhteisöä seikkaperäisemmin.²⁴⁴

Kriittisempi asenne esikoislestadiolaisuuteen oli Enon kirkkoherralla A. J. Tuovisella 1932–1942. Hän totesi liikkeellä olevan yleensä vain sakramenttiyhteys paikallisseurakuntaan. Maallikkosaarnaajien

236 *Mannermaa* 1937, 162–163; *Hulkko* 1977, 9; *Juva* 1989, 43, 141–142, 146, 149, 151, 189.

237 *LESA srk.kert.* 1927–1932, 1932–1936 (Wikström).

238 *Malkavaara* 1984, 11, 14–15.

239 Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelu 26.2.1991.

240 *LESA srk.kert.* 1937–1941 (Hovila).

241 *Padasjoki KA srk.kert.* 1927–1931, 1932–1936, 1937–1941 (Lauri).

242 *LprSA srk.kert.* 1927–1931, 1932–1936, 1937–1941 (Kallio).

243 *LprSA Lappeen srk.kert.* 1927–1931, 1932–1936, 1937–1941 (Gummerus).

244 *Orimattila KA srk.kert.* 1932–1936; *Niemistö* 1976, 110.

puheet saattoivat olla jopa ”räikeitä”. Kuitenkin 1942 Tuovinen arvioi herätysliikkeiden suhteen Enon seurakuntaan olevan ”ymmärtäväinen”.²⁴⁵ Pihtiputaan kirkkoherra K. N. Teräsmäa totesi seurakuntakertomuksissaan 1932 ja 1937 esikoislestadiolaisten tulleen myönteisemmiksi suhteessaan kirkkoon. Teräsmäa korosti 1937 erityisesti paikkakunnalla vierailleen saarnaaja S. N. Vesterisen vaikutusta tässä suhteessa. Hän näki esikoislestadiolaisuuden vaikutuksen ”rakentavana” ja totesi liikkeen olevan seurakunnassa ”suolana”.²⁴⁶ Kirkkoherra Matti Tukia ei myöskään arvostellut 1940-luvun alussa Pihtiputaan esikoislestadiolaisia. Hän totesi kylläkin heidän toimivan etupäässä omassa sisäpiirissään.²⁴⁷ Keiteleen kirkkoherra Lauri Kärävä totesi 1938 seurakuntansa esikoislestadiolaisten toiminnan olevan merkittävää pyhäkoulutyössä. Heidän suhteensa seurakunnalliseen elämään oli kuitenkin viileämpi kuin heränneiden. Molemmat liikkeet olivat kirkkoherran mielestä kuitenkin myönteisiä tekijöitä Keiteleellä.²⁴⁸ Kärävä esitti samat arviot myös 1944.²⁴⁹

Varsinais-Suomessa kirkkoherrat kiinnittivät huomion esikoislestadiolaisten eristäytymiseen paikallisseurakunnan toiminnasta. Karinaisten kirkkoherra A. A. Virtanen totesi 1933 esikoislestadiolaisten suhtautuvan myönteisesti seurakunnan elämään, mutta näki liikkeessä omahyväisyyttä.²⁵⁰ Kirkkoherra Artturi Lahtinen totesi 1943 seurakuntansa sadan hengen esikoislestadiolaisen yhteisön suhtautuvan seurakuntaan suopeasti, mutta näki samoin yhteisön piirissä myös omahyväisyyttä.²⁵¹ Karjalan (Tl.) kirkkoherran J. V. Johanssonin mielestä 1935 hänen seurakuntansa esikoislestadiolaiset eristäytyivät

245 Eno KA srk.kert. 1927–1931, 1932–1937, 1937–1941 (Tuovinen). Tuovisen asenteesta VK II 1966, 335.

246 Pihtipudas KA srk.kert. 1927–1931; 1932–1936; *Tiainen* 1969, 65.

247 Pihtipudas KA srk.kert. 1936–1940; Kertomus Pihtiputaan seurakunnan tilasta vuoden 1942 synodaalikokousta ja vuoden 1943 kirkolliskokousta varten.

248 OMA OTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Keiteleen srk.kert. 1933–1937).

249 OMA OTA Piispantarkastuspöytäkirjat (Keiteleen srk.kert. 1939–1943).

250 TMA TTA E VI 278 (Karinainen, srk.kert. 1928–1932).

251 TMA TTA E VI 512 (Karinainen, srk.kert. 1938–1942).

seurakunnan elämästä.²⁵² Kirkkoherra Arvi Tukiainen kiinnitti 1942 huomionsa samaan piirteeseen.²⁵³

Taivassalon kirkkoherra O. A. Salminen arvioi 1933, ettei hänen seurakunnassaan vaikuttanut esikoislestadiolaisyyhteisö ollut vanhoillisuutensa takia ekspansiivinen. Eristäytyminen ja ”tuomiohenki”, jotka hän näki liikkeen piirteinä, vieraannuttivat ihmisiä siitä. Toisaalta hän myönsi, että esikoislestadiolaisten suhde papistoon ja seurakuntaan oli ollut myönteinen jo 1910-luvulta alkaen.²⁵⁴ Varsinais-Suomessa olleet esikoislestadiolaisten yhteisöt olivat pieniä, ja alue oli herätysliikkeen kannalta periferiaa. Epäilemättä tämä lisäsi pienissä maalaiskunnissa eristäytymistä.

Honkilahden kirkkoherra Allan Lybeck kirjoitti 1930 ”Laestadiuksen uskonlahkosta”, joka ei kuitenkaan ollut aiheuttanut häiriötä hänen seurakunnassaan.²⁵⁵ Kirkkoherra Paavo Muinonen puolestaan arvioi Honkilahden esikoislestadiolaisuuden vaikutuksen myönteiseksi 1944, mutta pani merkille liikkeen jyrkät asenteet.²⁵⁶ Teuvan kirkkoherraksi 1934 O. A. Palletvuoren jälkeen valittu Jussi Annala²⁵⁷ ei vuoden 1935 seurakuntakertomuksessaan antanut kielteistä kuvaa lestadiolaisuudesta.²⁵⁸ Annalan tultua kirkkoherraksi Teuvan esikoislestadiolaisten ja paikallisseurakunnan suhteet kuitenkin viilenivät. Tähän vaikuttivat toisaalta esikoislestadiolaisten vieroksunta Annalan herätysliikettä evankelisuutta ja puoluetta maalaisliittoa kohtaan, toisaalta kirkkoherran yksittäiset kielteiset lausunnot lestadiolaisista ja ”hihhuli”-nimityksen käyttö.²⁵⁹ Teuvan kiihkeässä kirkkoherranvaalissa 1934 esikoislestadiolaiset olivatkin tukeneet yleensä paikkakunnan kokoomuslaisten kanssa Lapuan kappalaista H. V. Vehmasta evankelisten, maalaisliiton ja poliittisen vasemmiston tukiessa valituksi tullutta Annalaa.²⁶⁰

252 TMA TTA E VI 513 (Karjala Tl, srk.kert. 1930–1934).

253 TMA TTA E VI 513 (Karjala Tl, srk.kert. 1937–1941).

254 TMA TTA E VI 386 (Taivassalo, srk.kert. 1925–1932).

255 TMA TTA E VI 248 (Honkalahti, srk.kert. 1930).

256 TMA TTA E VI 505 (Honkilahti, srk.kert. 1939–1943).

257 *Peura* 1977, 80–82.

258 TMA TTA E VI 388a (Teuva, srk.kert. 1930–1934).

259 *Peura* 1977, 95.

260 *Teuva-Jurva* 12/13.6.1934; *Peura* 1977, 80–83.

Se, että monet kirkkoherrat panivat merkille yhä 1930–1940-luvullakin esikoislestadiolaisuuden eristäytymisen paikallisseurakunnasta, johtui myös liikkeen seurakuntakäsityksestä. Uskovien *ekklesiolan* korostus merkitsi selvää rajankäyntiä lähes koko pitäjän väestön kataneeseen evankelis-luterilaiseen paikallisseurakuntaan. Kirkon ja papiston kritiikki oli tunnusomaista esikoislestadiolaisuudessa, vaikka piispojen ja papiston asenteet liikkeeseen tulivat 1930-luvulla myönteisemmäksi.²⁶¹ Yksi jyrkimmistä kirkon arvosteluista esiintyi saarnaaja Kalle Luoman puheessa Lahdessa 1.2.1935:

Ne, jotka tuntevat kirkkohistoriaa, vaikkapa vain luterilaisuuden ajalta tietävät, että on ollut aikoja, jolloin Suomen kirkolla ei ole heränneille ihmisille ollut muuta tarjottavaa kuin *pyövelin kirves*. Ja koska kirkkohistoria ei tiedä kertoa, että pappein uskossa ja mielessä olisi tähän mennessä mitään muutosta tapahtunut, niin ei ole heillä vielääkään muuta tarjottavaa kuin *pyövelin kirves*. Vaikka muutamat luulevat, että kyllä siinä on vieläkin jotakin hyvää, ettei se ole kaikki hyljättävää.²⁶²

Luoman jyrkkään kannanottoon sisältyi myös epäsuora moite niitä esikoislestadiolaisia kohtaan, jotka eivät edustaneet yhtä voimakasta kirkkokritiikkiä kuin hän itse.

Esikoislestadiolaisuudessa nousi kuitenkin 1930-luvulla yhä enemmän esiin myös myönteistä asennoitumista kirkkoon. Uuden saarnaajapolven joukossa S. N. Vesterinen edusti entistä avarampaa suhtautumista evankelis-luterilaiseen kirkkoon.²⁶³ Vesterinen oli liissäksi ensimmäinen ja ainoa esikoislestadiolainen maallikkosaarnaaja, joka suoritti saarnalupatutkinnon. Vesterinen anoi oikeutta suorittaa saarnalupatutkinto Turun tuomiokapitulilta syksyllä 1931. Hän sai myönteiset suositukset kirkkoherra K. A. Laurilta, kirkkoherra Emil Nenyeltä ja lääninrovasti Matti Tienarilta.²⁶⁴ Turun tuomiokapitulissa

261 VK III 1989, 465, 489; Zidbäck 1941, 260–261.

262 Zidbäck 1941, 260.

263 Raittila 1984, 219.

264 TMA TTA Anomukset venia concionandi -oikeudesta (S. N. Vesterinen 1931–1932).

S. N. Vesterinen oli ennen toista maailmansotaa ainoa esikoislestadiolainen maallikkosaarnaaja, joka suoritti tuomiokapitulissa saarnalupatutkinnon. *Aune Laukkasen kokoelmat, Helsinki.*

asiaa valmistellut asessori Feliks Lujanen esitti anomusta hylättäväksi joulukuussa 1931, koska Vesterisen uskonnolliset mielipiteet eivät olleet riittävän tarkasti tuomiokapitulin tiedossa ja koska tämän koulutus rajoittui vain kansakouluun. Muut tuomiokapitulin jäsenet arkkipiispa Lauri Ingmanin johdolla halusivat antaa kuitenkin Vesteriselle mahdollisuuden ja esittivät venia concionandi -tutkielman aiheeksi Roomalaiskirjeen seitsemännen luvun ajatuksia.²⁶⁵ Keväällä 1932 Vesterinen jättikin tutkielmansa tuomiokapitulille. Tällä kertaa asian valmisteli asessori K. R. Kares, joka suhtautui Vesterisen kirjoitukseen myönteisesti.²⁶⁶ Asianmukaisten näytteiden jälkeen tuo-

265 TMA TTA tklin ptk 17.12.1931 § 11. Vesterisen tutkielma painettuna *Isän Ääni* 1970–1979, 648–655.

266 TMA TTA tklin ptk 12.5.1932 § 4.

miokapituli antoi helmikuussa 1933 Vesteriselle toistaiseksi, enintään viideksi vuodeksi saarnaluvan. Lestadiolaisuuden vastustajana tunnettu beckiläis-herännäishenkinen Feliks Lujanen liitti pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä. Lujasen vastalauseessa heijastuivat Gustaf Johanssonin äänenpainot:

Kun tutkittava Westerinen on minulle tunnustanut kuuluvansa laestadiolaiseen opinlahkoon, sen n.k. Esikoisten ryhmään ja kun minä toimiessani pappina 25 vuotta laestadiolaisuuden valta-alueella Perä Pohjolassa jouduin tuntemaan sen liikkeen opin epäraamatulliseksi ja sen vaikutuksen uskonnollisesti eksyttäväksi, en voi omantuntoni tähden myöntää Vesteriselle saarnalupaa kirkkoissa esiintymiseen.²⁶⁷

Erimielisyys Vesterisen oikeudesta saarnata kirkossa heijasti Turun tuomiokapitulissa ”vanhan”, lähinnä beckiläispohjaisen lestadiolaisuuskritiikin ja nuorkirkollissävytteisen, kansankirkon eri herätysliikkeille tilaa antavan ajattelutavan²⁶⁸ törmäystä. Lujanen oli johdonmukainen rajoittuneisuudessaankin. Toisaalta Vesterisen asian käsittely osoitti, miten subjektiivista ns. asiantuntijavallan käyttö kirkollisessakin päätöksenteossa voi olla. K. R. Kareksen myönteiseen asenteeseen Vesteristä kohtaan saattoi vaikuttaa myös 1930-luvun alun poliittis-yhteiskunnallinen tilanne, jonka valossa hän koki lapuanliikkeen pyrkimyksiä myötäilleen esikoislestadiolaisuuden ja S. N. Vesterisen myönteisenä herännäisyyden ja lestadiolaisuuden perinteisistä dogmaattisista jännitteistä huolimatta.²⁶⁹

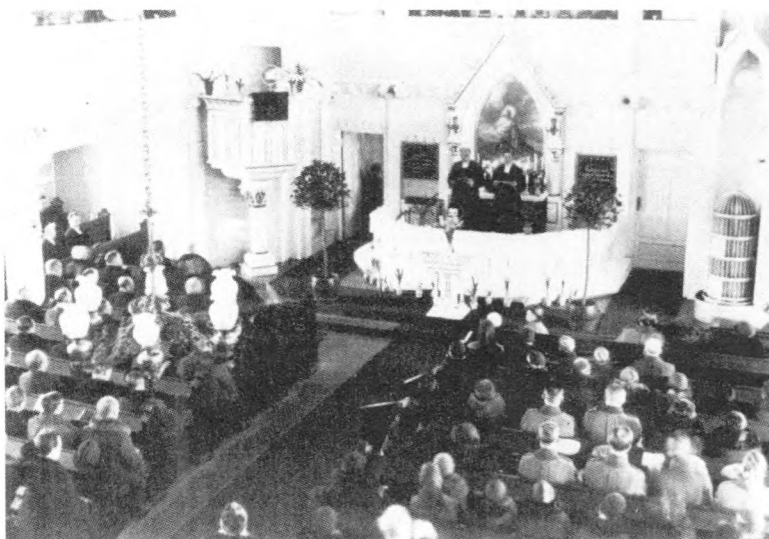
Pastori Aulis Zidbäck oli 1930-luvun alussa ainoa esikoislestadiolainen pappi koko maassa. Juuri siksi hän herätti esikoislestadiolaisen kiinnostusta.²⁷⁰ Zidbäckin ”kansalta” saama arvostus näkyi ruot-

267 TMA TTA tklin ptk 2.2.1933 § 13, liite. Feliks Lujasen suhteesta ja kosketuksista lestadiolaisuuteen [*Lujanen*] 1936, 117–123; *Saarisalo* 1937, 5; *Vuola* 1986, 218–219.

268 *Talonen* 1988, 141–142.

269 Esim. *Hjå* 26/30.6.1933 (pak. Nyt). Kareksen suhteesta lestadiolaisuuteen 1930-luvun alussa *KK USA* 1930, 99–100 (Otteita asess. Kareksen puheista); *Saarnivaara* 1947, 343.

270 Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; *Airas* 1967, 187.

Juhlajumalanpalvelus Lahden kirkossa 1930-luvun alussa. Alttarilla pastori Aulis Zidbäckin vasemmalla puolella pastori Ensio Mäkelä. *Zidbeck 1985b*.

sinmaalaisen Tekla Wettaisen Lahden juhannusseuroissa tekemistä havainnoista, joista hän kirjoitti Salomon Johnsonille Yhdysvaltoihin heinäkuussa 1932:

Saan mainita, että Lahen kaupungissa oli kristitty pappi, joka on harvinaista. Sen nimi on Siipäkki, joka oli hauska nähä, ko se saarnais, ni oli kansa liikutuksissa kirkossa, ja kiitit Jumalaa. Ja Herran ehtoollisella oli lähes kaheksan sattaa kristittyä, se tuntu niin hauskalta, ko meän papit on vain kirkkokristityitä.²⁷¹

Vaikka Zidbäckille avautuikin esikoislestadiolaisuudessa myönteisiä yhteyksiä, hän vetäytyi pois herätysliikkeestä vuoden 1932 jälkeen. Zidbäck katsoi maallikkosaarnaajien olevan rajoittuneita ja turhautui evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja pappeihin kohdistuneeseen jatkuvaan kritiikkiin. Zidbäckin asemaan esikoislestadiolaisuudessa vai-

271 VK III 1989, 472.

kutti myös häneen myönteisesti suhtautuneen johtavan saarnaajan Niklas Milénin kuolema 1930. Uusista johtavista saarnaajista S. N. Vesterinen edusti tosin aikaisempaa avarampaa suhtautumista evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja papistoon. Toisaalta Zidbäck koki lestadiolaisuutensa takia paineita myös Lahden seudun papiston taholta.²⁷² Zidbäck siirtyikin kesäkuun alussa 1936 Pornaisten vt. kirkkoherraksi ja saman vuoden syksyllä Turun klassillisen lyseon uskonnon ja filosofian lehtoriksi.²⁷³

Siirtyminen pois Lahdesta ei kuitenkaan sammuttanut hänen teologista mielenkiintoaan lestadiolaisuuteen. Niinpä Zidbäck väitteli teologian tohtoriksi 1937 Lars Levi Laestadiuksen kristillisyydenkäsituksesta ja julkaisi 1940–1941 kaksi monografiatutkimusta Juhani Raattamaasta.²⁷⁴ Hän pyrki tietoisesti tekemään pesäeroa esikoislestadiolaisuuteen ja lähestyi 1940-luvun alussa vanhoillislestadiolaisuutta kuitenkin liittymättä siihen.²⁷⁵ Vanhoillislestadiolaiset papit Väinö Havas²⁷⁶, Kullervo Hulkko²⁷⁷, O. H. Jussila²⁷⁸ ja Paavo Viljanen²⁷⁹ suhtautuivat myönteisesti ja arvostavasti Zidbäckin Raattamaa-tutkimuksiin.²⁸⁰

Zidbäckin irtauduttua esikoislestadiolaisuudesta ryhmän maallikkojohtoisuus korostui entisestään. Liikkeen nuorisolla ei juuri ollut mielenkiintoa teologian opintoihin, ja sitä mahdollisuutta eivät maal-

272 OMA Laestadiana 1 OHJ Aulis Zidbäck O. H. Jussilalle 10.4.1941; SLK Anna-Liisa ja Yrjö Ristkarin haastattelu 15.1.1983; Yrjö Ristkarin haastattelu 19.4.1990; *Zidbeck* 1985 b, 200–201; *Raittila* 1984, 219; *Antti Ijäs* 1991, 6. Zidbeckin (1985 b, 201, nootti 7) arvio Emil Maapalosta on problemaattinen.

273 LESA Lahden srk:n vk. 1936; *Malkavaara* 1984, 11; *Antti Ijäs* 1991, 7.

274 *Lahti* 24/2.3.1937; *Zidbäck* 1937; 1940; 1941; *Raittila* 1967, 293; *Antti Ijäs* 1991.

275 OMA Laestadiana 1 OHJ Aulis Zidbäck O. H. Jussilalle 27.4.1941; 5.6.1941; 10.6.1943; 6.8.1943; *Zidbäck* 1941, 257–264; 1985 b, 204–207; *Raittila* 1984, 219.

276 *Km* 28/22.4.1941 (Väinö Havas, Uusinta laestadiolaisuuden tutkimusta).

277 *Hulkko* 1941 a, 275–278; 1941 b, 104–105; 1942, 125–130.

278 *Km* 10/7.2.1941; 12/14.2.1941 (O. H. Jussila, Juhani Raattama).

279 *Viljanen* 1941 a, 110–111; 1941 b, 111–113.

280 *Zidbeck* 1985 b, 209; *Antti Ijäs* 1991, 90–100.

Teologian tohtori Aulis Zidbäck Turun-kodissaan niihin aikoihin, jolloin hänen Raattamaa-tutkimuksensa valmistuivat 1940–1941. *Zidbeck 1985b.*

likkovaikuttajat tukeneet. Kalle Heleniuksen poika Tapani Helenius luki 1933–1934 jonkin aikaa teologiaa Helsingin yliopistossa, mutta siirtyi pian humanististen aineiden pariin.²⁸¹ Padasjokelainen Oiva Paananen suunnitteli myös 1936 teologian opintoja, mutta säikähti tiedekunnan dekaanin, professori A. F. Puukon vähättelevää tokaisua ”uskovaisista” papeista. Paananen ei saanut suunnitelmilleen tukea eikä rohkaisua omalta yhteisöltään, ja esimerkiksi saarnaaja Ville Nieminen ei kannustanut häntä teologisiin opintoihin. Oiva Paananenkin siirtyi muulle alalle.²⁸²

281 HYA KHA Yo.matrikkeli nro 1998; Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; Oiva Linnavirran haastattelu 11.11.1991; Yrjö Ristkarin haastattelu 11.11.1991.

282 HYA KHA Yo.matrikkeli nro 4239; Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1990.

Emil Masalin (Maapalo), lahtelainen saarnaaja, kaupunginvaltuutettu ja seurakunnan luottamusmies. *Yksityiskoelma.*

Vaikka esikoislestadiolaisuuteen ei tullut omasta jälkikasvusta pappeja, 1941 siihen liittyi Hämeenlinnassa pastori Veikko Kari. Kari oli lähtöisin lestadiolaisesta kodista, mutta lukeutui ennen esikoislestadiolaisuuteen liittymistään lähinnä evankelisiin.²⁸³ Hän oli toiminut mm. Karjalan (Tl.) kirkkoherrana 1928–1934 ja vuodesta 1934 Antrean kappalaisena.²⁸⁴ Kari oli Zidbäckin jälkeen ainoa esikoislestadiolaisuuteen Suomessa kiinteästi kuulunut pappi.

1930-luvulta alkaen esikoislestadiolaisten osallistuminen seurakuntien luottamustehtäviin lisääntyi. Lahden seurakunnan kirkkovaltuustoon kuuluivat Joel Ahonen, Kalle Helenius²⁸⁵ ja Simo Salminen 1930–1944²⁸⁶, Emil Maapalo 1931–1944²⁸⁷ ja ruokalanpitäjä Juho

283 SLK Saarnaajakortisto; Seppo Leivon haastattelu 27.2.1991; *Santakari* 1982, 56.

284 *SELK matrikkeli* 1953, 311.

285 LESA kirkkokok. ptk 29.11.1928 § 3; 8.11.1932 § 5; 27.10.1936 § 4; 11.11. 1940 § 3.

286 LESA kirkkokok. ptk 25.11.1929 § 5; 27.11.1933 § 5; 11.10.1937 § 6; 13.10.1941 § 4.

287 LESA kirkkokok. ptk 10.10.1930 § 4; 26.11.1934 § 5; 19.9.1938 § 4; 2.11.1942 § 4.

Lahtinen 1932–1939.²⁸⁸ Esikoislestadiolaiset kirkkovaltuutetut olivat liikkeensä tunnettuja vaikuttajia myös poliittis-yhteiskunnallisessa elämässä. Lahden kirkkovaltuuston jäsenistä oli 1932–1939 kuudenesa esikoislestadiolaisia. Lisäksi J. H. Auramo oli lisätyn kirkkovaltuuston jäsenenä 1931–1933²⁸⁹ ja Sanni Salonen-Westerlund kirkkoneuvoston jäsenenä 1932–1943.²⁹⁰ 1930-luvulla osallistuminen seurakuntien hallintoon laajeni Lahdesta myös eräisiin muihin kaupunkeihin. Niinpä Lappeenrannan kirkkovaltuustoon kuuluivat 1932–1944 kauppias Eeva Reponen ja liikemies, saarnaaja Antti Tolvanen.²⁹¹ Rouvat Salonen-Westerlund ja Reponen olivat ensimmäiset naiset, jotka esikoislestadiolaisuuden piiristä osallistuivat seurakunnallisiin luottamustehtäviin.

Saarnaaja Antti Vainikka kuului puolestaan Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kirkkovaltuustoon 1936–1939.²⁹² Hämeenlinnan kaupunki- ja maaseurakunnan kirkkovaltuustossa istui 1931–1939 saarnaaja Uuno Eloranta.²⁹³ Padasjoella Artturi Paananen jatkoi toimintaansa kirkkovaltuustossa 1930–1944. Manasse Toivonen jatkoi myös kirkkovaltuutettuna 1930–1936.²⁹⁴ Anders Holm toimi kirkkohallintokunnan puheenjohtajana 1930 ja kirkkoneuvostossa 1944.²⁹⁵

Turun seudun esikoislestadiolaisista oli seurakuntahallinnossa mukana kuparisepä, saarnaaja K. J. Karisto, joka oli Maarian kirkkovaltuuston jäsenenä 1937–1944.²⁹⁶ Pihtiputaalla osallistuivat seura-

288 LESA kirkkokok. ptk 19.11.1931 § 7; 25.11.1935 § 6.

289 LESA kirkkokok. ptk 10.10.1930 § 5; 22.3.1932 § 2; 28.3.1933 § 7.

290 LESA kirkkokok. ptk 19.11.1931 § 6; 25.11.1935 § 5; 30.10.1939 § 4.

291 LprSA kirkkokok. ptk 17.3.1932 § 2; 29.12.1933 § 2; 23.12.1935 § 3; 20.12.1937 § 2; 27.12.1939 § 2; 30.12.1941 § 2; 29.12.1943 § 2; *Rauhan Side* 4/1980, 12.

292 MMA LSKA Viipurin tkscrk kvalt. ptk 17.4.1936, 18.3.1937, 31.3.1938; 16.2.1939; myös esim. kirkkokok. ptk 2.12.1943; Pentti Vainikan haastattelu 23.5.1990.

293 HSYA kirkkokok. ptk 18.11.1930 § 1; 30.11.1931 § 3; 26.11.1935 § 3; 22.11.1939 § 3.

294 Padasjoki KA kirkkokok. ptk 1930–1943; kirkvalt. ptk 1930–1936; myös *Lehtinen* 1965, 65.

295 Padasjoki KA khallk. ptk 13.9.1930; KN:n kok. ptk 17.6.1944.

296 TSA Maarian srk:n kirkkokok. ptk 13.12.1936 § 2; 24.11.1940 § 2.

kunnan päätöksentekoon kauppias Juho Kemppainen kirkkovaltuustossa 1940–1944 ja maanviljelijä Vilhelm Kokkonen kirkkoneuvostossa 1935–1944.²⁹⁷ Reisjärvellä oli suntio Juho Kumpulainen kirkkovaltuustossa 1944 ja apteekkari Arvi J. Sarviala lisätyssä kirkkovaltuustossa 1939.²⁹⁸

Lahden lisäksi oli Enon seurakunnassa vahva esikoislestadiolaisien edustus kirkkovaltuustossa. Kirkkovaltuuston jäseniä olivat seuraavat esikoislestadiolaiset: Heikki Ikonen 1942–1944, Matti Kärki 1930–1934, Jaakko Puhakka 1930–1944, maanviljelijä Antti Romppanen 1935–1944, suutari, lukkari Juho Sivonen 1942–1944, opettaja Lauri Vesterinen 1941–1944 ja Antti Väänänen 1942–1944.²⁹⁹ Vahvimmillaan esikoislestadiolaisten edustus Enon kirkkovaltuustossa oli 1942, jolloin kuusi liikkeeseen kuuluvaa oli kirkkovaltuuston jäsenenä. Lisätyn kirkkovaltuuston jäseniä olivat lisäksi nahkuri Tahvo Mönkkönen 1935 ja 1937, maanviljelijä Antti Häkkinen 1935 ja 1938 sekä Antti Väänänen 1937 ja 1942.³⁰⁰

Esikoislestadiolaisten edustus seurakuntahallinnossa lisääntyi 1930-luvulta alkaen, ja tämä sellaisenaan osoitti mielenkiinnon kirkkoa kohtaan voimistuneen. Vahvin edustus oli Lahdessa ja Enossa, jotka olivat liikkeen kannalta merkittäviä paikkakuntia. Seurakuntahallintoon osallistuneista useat olivat mukana myös kunnallispolitiikassa tai olivat muuten yhteiskunnallisesti aktiivisia. Varsinaisia kirkkovaltuutettuja oli 21, joista kahdeksan eli vajaat 40 % oli saarnaajia. Saarnaaja-asetella oli merkitystä myös seurakuntahallintoon rekrytoitumisessa. On kuitenkin pantava merkille, että saarnaajien osuus kunnallisvaltuustoissa oli merkittävästi suurempi (lähes kaksi kolmannesta). Ensimmäiset esikoislestadiolaiset naiset astuivat seurakuntahallintoon 1932.

297 Pihtipudas KA kirkonkok. ptk 1934–1943.

298 Reisjärvi KA kirkonkok. ptk 1938–1943.

299 Eno KA kirkonkok. ptk 1929–1943.

300 Eno KA kirkonkok. ptk 1934–1941.

8. Kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta

a. Talvisodan uskonnollinen tulkinta

Esikoislestadiolaisten osallistuminen suojeluskuntatoimintaan sai 1930-luvulla liikkeen yhä suuremman hyväksymisen. Monet osallistuivat myös sunnuntaisin harjoituksiin ja tulivat esimerkiksi Lahdessa rukoushuoneelle seuroihin suojeluskuntapuvussa. Välttämättä ei sunnuntaisin pidettyjä suojeluskunnan harjoituksia paheksuttu.³⁰¹ Sen sijaan lottatoimintaan suhtauduttiin varauksellisemmin. Useat henkilöt katsoivat niin, että jos ”tosi paikka” tulisi eteen, sitten ehtisi kyllä toimia lotissa.³⁰² Siis se, mikä koettiin hyväksyttäväksi miehille suojeluskunnissa, ei koskenut tyttöjä lottatoiminnassa. Esikoislestadiolaisia toimi kuitenkin lotissa, erityisesti Lahdessa ja sen ympäristössä.³⁰³ Lahden seudulta osallistuttiin myös innokkaasti kesän 1939 linnoitustöihin Karjalan kannaksella.³⁰⁴

Talvisota nähtiin evankelis-luterilaisessa kirkossa kristillisen perinteen ja länsimaisten vapautta korostavien arvojen puolustamisena jumalankielteisenä nähtyä kommunismia vastaan. Talvisodan uskonnollinen tulkinta, rintamaherätykset ja sotilasappien toiminta voimistivat näkyä puolustustaistelusta kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta.³⁰⁵

Esikoislestadiolaisia kaatui talvisodassa 24 miestä.³⁰⁶ Liikkeen rukoushuone Lahdessa oli armeijan käytössä.³⁰⁷ Viipurin rukoushuone

301 Aulis Ihalaisen haastattelu 9.11.1978; Anna-Liisa Ristkarin haastattelu 28.10.1980; Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991. Lahden saarnaajista ei Emil Maapalo paheksunut suojeluskuntien sunnuntaiharjoituksia. Joel Ahonen suhtautui niihin torjuvasti. Oiva Linnavirran haastattelu 19.9.1990.

302 Eila ja Aulis Ihalaisen haastattelut 9.11.1978; Anna, Kaarina ja Terttu Maapalon haastattelut 26.2.1991; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991.

303 Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990.

304 Eero Waltarin haastattelu 14.11.1990; Aune Talikan haastattelu 14.3.1991.

305 *Ojalehto* 1979, 33, 35–36, 38; *Murtorinne* 1977, 16.

306 *VLKYJ* 1972, 286–287.

307 Aune Talikan haastattelu 14.3.1991.

vaurioitui.³⁰⁸ Esikoislestadiolaisuudessa kuten yleensä kristillisissä piireissä talvisota tulkittiin taisteluna kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta.³⁰⁹ Sodassa Jumalan tulkittiin olevan suomalaisten puolella. Koska Suomessa oli ”valittuja”, siis kristittyjä, maa sai kokea siunausta.³¹⁰ Neuvostoliitto koettiin kristinuskon ”veriviholliseksi”.³¹¹ Sota oli saanut aikaan myönteisiä muutoksia Suomen kansan keskuudessa, ja herätyksen merkkejä oli nähtävissä.³¹² Kuten yleensä kriisiaikoina³¹³ sai nytkin eskatologinen tulkinta sodasta sijaa.³¹⁴ Erityisesti Juho Hirvonen kirjoitti ”verenkarvaisesta pedosta” ja ”punaisesta pedosta”.³¹⁵ Ilmestyskirjan sovellutus Neuvostoliittoon oli suora ja ilmeinen.

Yleistä suomalaisten puolustustahtoa ilmensi Ville Nieminen kirjeessään saarnaaja August Isakssonille helmikuussa 1940:

... se on kaikkein suomalaisten mieli, että Suomenmaata ei anneta Ryssälle ...³¹⁶

Esikoislestadiolaisten kiinteä yhteys Pohjois-Ruotsiin merkitsi myös sitä, että Ruotsin esikoislestadiolaiset seurasivat talvisodan kulkua ja tukivat asenteellisesti Suomea. Myös Pohjois-Norjan ja Yhdysvaltojen esikoislestadiolaiset seurasivat sodan kehitystä, ja kirje yhteydet näihinkin maihin vilkastuivat.³¹⁷

Ruotsin Lapin ”vanhimmat” ja eräät norjalaiset saarnaajat muistuttivat 30.12.1939 rintamalle lähettämässään tervehdyksessä, että ”Herra sotii puolestanne”. Jumalan kieltäneet ”kristinuskon julmimmat viholliset” ja pakanat tulisivat hukkumaan ”punaisen meren aal-

308 VLKYJ 1972, 284; *Puolakka* 1972, 289; *Rauhan Side* 4/1989, 8.

309 VK III, 1989, 617, 625, 641.

310 VK III 1989, 621, 625.

311 VK III 1989, 637.

312 VK III 1989, 628, 636.

313 *Lehmann* 1969; *Lindén* 1974, 131–132.

314 VK III 1989, 623, 642.

315 VK III 1989, 628. Ilmestyskirjan ”petojen” eskatologisesta tulkinnasta esim. *Lujanen* 1933.

316 VK III 1989, 647.

317 Seppo Leivon haastattelu 8.10.1991.

loissa”.³¹⁸ Raamatullisin esikuvin ja kielikuvin haluttiin tukea suomalaisia. August Isaksson epäili jopa 1.3.1940, että ”ryssä” oli yrittänyt pommittaa Pajalan kirkkoa ja Laestadiuksen hautaa.³¹⁹

Talvisodan kokemuksessaan ja tulkinnassaan Suomen esikoislestadiolaiset liittyivät kristillisten piirien yleisiin selitysmalleihin, mutta korostivat samalla oman uskonnollisen identiteettinsä mukanaan tuomia erityispiirteitä.

b. Jatkosota perusarvojen puolesta

Jatkosodan alkuvaiheessa pitivät sotilaspapit positiivisena sitä, että nyt oli saatu aikaan laaja yhteisrintama Neuvostoliittoa vastaan. Suomen ja Saksan aseveljeys Neuvostoliittoa vastaan ei aluksi herättänyt epäilyjä evankelis-luterilaisessa kirkossa. Sodan kuluessa ei kuitenkaan usko sen moraalisiin päämääriin säilynyt yhtä vankkumattomana. Monet kirkkopoliittiset tekijät niin Saksassa kuin sen miehittäessä Norjassa sekä eräiden läntisten kirkkojen länsiliittoutuneiden ja Neuvostoliiton yhteistyöhön omaksuma myönteinen asenne veivät näet pohjaa niiltä ihanteilta, joita kannattaen suomalaiset olivat jatkosotaan lähteneet.³²⁰

Esikoislestadiolaisuudessa koettiin ”idän uhka” niin voimakkaana, että sota muodostui taisteluksi perusarvojen puolesta. Liikkeen piirissä jatkosota nähtiin taisteluksi ”kristillisyyden ja isänmaan puolesta”, kuten talvisotakin.³²¹ Ruotsin Lapin ”vanhimmat” seurasivat suomalaisten sotaponnistuksia.³²² Suomen johtavat saarnaajat lähettivät viestin Lahden juhannuskokouksista 1943 esikoislestadiolaisuuteen kuuluneille rintamamiehille. Saarnaajat muistuttivat heidän puolustavan ”kotia, isänmaata ja Pohjolan uskoa”.³²³ Viisitoista esikoislesta-

318 VLKYJ 1972, 291.

319 VK III 1989, 654. Vrt. *Pajari* 1971, 128, 182.

320 Murtorinne 1977, 17; *Ojalehto* 1979, 163–164.

321 VLKYJ 1972, 285; *Rauhan Side* 4/1989, 10.

322 Esim. VLKYJ 1972, 293–294.

323 VLKYJ 1972, 295.

diolaista rintamamiestä muistutti kesäkuussa 1943 Ville Niemiselle, Joel Ahoselle, Joonas Rustholkarhulle, Kalle Luomalle ym. saarnaajille lähettämässään kirjeessä sodan tavoitteista:

Me tiedämme, että siinä taistelussa, jota kansamme käy ole-massaolonsa puolesta, ratkaistaan myös se, tuleeko meillä ole-maan vapaus tunnustaa uskoamme ja kokoontua yhteen Sanan ympärille. Tietoisuus tästä on antanut meille voimia kestämään kukin paikallamme. Me rukoilemme, ettei Jumala hylkäisi kan-saamme sen lukemattomien syntien tähden, vaan antaisi yhäti apunsa, laupeutensa ja nimensä kunnian tähden. Me uskomme, että rauha on kerran tuleva, kun Jumalan aika koittaa.³²⁴

Sodan eskatologista kuvaa käyttivät erityisesti saarnaajat Ville Nie-minen ja Emil Maapalo. Suomea uhkaava ”punainen lohikäärme” ja punainen rutto, eli siis Neuvostoliitto, koettiin voimakkaana uhkana. Tässä asetelmassa Saksa nähtiin myönteisenä valtiona.³²⁵ Esikois-lestadiolaisten seuratoiminta jatkui lähes normaalisti sodan aikana. Viipurin vaurioituneen rukoushuoneen alakerta korjattiin, ja siellä ryhdyttiin pitämään seuroja. Jatkosodan ensimmäisenä kesänä 1941 jäivät perinteiset juhannuskokoukset pitämättä, koska Lahden ru-koushuone oli sotilaiden majoitustilana. Saman vuoden syksyllä ru-koushuone saatiin takaisin liikkeen omaan käyttöön. Syksyllä 1942 saarnaajat Joel Ahonen ja Kalle Luoma vierailivat sotatoimialueella ja pitivät seuroja Äänislinnassa, Karhumäessä, Syvärillä ja Aunuk-sessa.³²⁶

Esikoislestadiolaisia kaatui jatkosodassa ainakin 60 miestä, toden-näköisesti enemmänkin.³²⁷ Liikkeen perinteessä heidät on nähty uhri-na isänmaan ja vapauden puolesta.³²⁸ Esikoislestadiolaisten tulkinta jatkosodasta oli aatteellisesti sama kuin talvisodasta. Kysymyksessä oli sota kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta.

324 VLKYJ 1972, 294.

325 VA Valpo II VII B 3 Poliittinen toiminta Laestadiolaisessa uskonlah-kossa.

326 VLKYJ 1972, 284; *Rauhan Side* 4/1989, 10.

327 VLKYJ 1972, 287–289, 295.

328 VLKYJ 1972, 285–286.

V Tutkimustulokset

Lestadiolaisuuden suuressa hajaannuksessa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa muodostui ns. esikoislestadiolaisuus omaksi, herätysliikkeen perinnettä voimakkaasti korostavaksi osaryhmäksi. Esikoislestadiolaisuus, jonka organisaationa toimi Lahdessa 1921 perustettu Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys, sai kannatusta erityisesti Etelä-Hämeessä. Lahti muodostui jo vuosisadan alusta alkaen liikkeen keskukseksi. 1900-luvun alussa oli esikoislestadiolaisia Suomessa 1 000–2 000, mutta lukumäärä kaksinkertaistui 1930-luvun lopulle tultaessa. Lahden lisäksi esikoislestadiolaisuuden vahvoja keskuksia olivat eräät Etelä-Suomen kaupungit (Helsinki, Turku, Viipuri) ja maaseutupaikkakunnista erityisesti Padasjoki Etelä-Hämeessä ja Eno Pohjois-Karjalassa. Suurin osuus oman paikkakunnan väestöstä oli Padasjoella, missä kuusi prosenttia asukkaista oli 1930- ja 1940-lukujen taitteessa esikoislestadiolaisia. Kolmas osa esikoislestadiolaisista asui Etelä-Hämeessä ja viidennes juuri Lahdessa.

Alusta alkaen esikoislestadiolaisuus oli voimakkaasti maallikkojohtoinen herätysliike, jonka kehitystä ohjasi voimakkaasti Ruotsin Lapin ”vanhinten” arvovalta. Muita lestadiolaisryhmiä selvemmin esikoislestadiolaisuus vaali askeettis-rigorigistista elämäntapaa. Rigorismin muodot vaihtelivat kuitenkin paikkakunnittain erityisesti 1930-luvulta alkaen.

Ryhmän voimakas identiteetti ja lestadiolaisperinteen pohjalta noussut oman uskonnollisen ryhmän erityismerkityksen korostus vaikuttivat suhteessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Kirkon merkitys kristillisenä esivaltana, sakramenttien jakajana ja kristillisenä kasvatuslaitoksena myönnettiin. Samalla korostettiin kuitenkin oman ryhmän uskonnollista erityislaatua. Tutkimusaikana esikoislestadiolaisuudessa vaikutti vain kaksi pappia, pastori Aulis Zidbäck Lahdessa

muutaman vuoden 1920- ja 1930-lukujen taitteessa ja pastori Veikko Kari vuodesta 1941. Lyhyen aikaa kosketuksessa liikkeeseen oli 1920-luvun lopussa myös Enon kirkkoherra A. J. Tuovinen. Omien pappien puute merkitsi sitä, että kullakin paikkakunnalla paikallis-seurakunnan papisto sai keskeisen roolin kirkollisten toimitusten suorittajana. Yksittäisen papin mukana olo liikkeessä ei muuttanut esikoislestadiolaisuuden maallikkokeskeistä organisaatiota.

Esikoislestadiolaisuudessa eli vahva kritiikki evankelis-luterilaisen kirkon papistoa ja kirkollista käytäntöä kohtaan. 1930-luvulla tapahtui tässä suhteessa osittaista avartumista erityisesti saarnaaja S. N. Vesterisen vaikutuksesta. Tämä näkyi myös entistä vireämpänä osallistumisena paikallisseurakuntien hallintoelinten toimintaan. Osallistuminen seurakuntahallintoon alkoi esikoislestadiolaisuudessa maaseudulla ja nimenomaan kansalaissodan jälkeen. Lahden seurakunnan kirkkovaltuustoon esikoislestadiolaiset astuivat 1928, ja 1932–1939 heidän hallussaan oli kuudesosa kirkkovaltuuston paikoista. Lisäksi Enon seurakunnassa esikoislestadiolaisten osuus paikallisseurakunnan hallinnossa oli merkittävä. Tutkimusaikana 1902–1944 eri seurakunnissa toimi 21 esikoislestadiolaista kirkkovaltuutettua, joista lähes kaksi viidesosaa oli samalla liikkeen saarnaajia. Kaupunkiseurakunnista Lahden lisäksi esikoislestadiolaisilla oli edustus Lappeenrannan kirkkovaltuustossa vuodesta 1932. Ensimmäiset esikoislestadiolaisnaiset tulivat mukaan seurakunnan hallintoelimiin 1932.

Evankelis-luterilaisen kirkon papisto suhtautui esikoislestadiolaisuuteen varauksin 1920-luvulle saakka. Arkkipiispa Gustaf Johanssolin polemiikki lestadiolaisuutta kohtaan ei ollut 1920-luvullakaan laantunut. Tampereen piispa Jaakko Gummerus edusti tässä suhteessa jo myönteisempää asennetta. Yleensä papisto antoi arvoa esikoislestadiolaisten säilymiselle kirkon piirissä ja näki sakramenttiyhteyden vankkana siteenä paikalliseen seurakuntaan. Myönteistä vuorovaikutusta esikoislestadiolaisten ja paikallisseurakunnan välillä oli erityisesti Lahdessa. Liikkeen periferiassa, kuten Länsi-Suomessa, suhtautuivat kirkkoherrat liikkeeseen varauksellisemmin. Huomiota kiinnitettiin esikoislestadiolaisuuden eristäytymiseen.

Suomen esikoislestadiolaisuuden poliittista profiilia sävytti alusta

saakka vahva sitoutuminen patriarkallis-konservatiiviseen yhteiskuntakäsitykseen. Lars Levi Laestadiuksen, Juhani Raattamaan ja Joonas Purnun ”yhteiskuntafilosofian” perinne jatkui. Niinpä eräät liikkeen vaikuttajat suhtautuivat vuoden 1905 suurlakkoon varauksellisesti. Vuonna 1907 pidettyjä yksikamarisen eduskunnan ensimmäisiä vaaleja lähestyttäessä esikoislestadiolaisuus oli maamme ainoa uskonnollinen ryhmä, joka teki periaatepäätöksen tukea vaaleissa vanha-suomalaista puoluetta. Yhteiskunnallinen konservatismi ja esivaltauskollisuuden korostus näkyivät myös suhteessa vuoden 1918 kansalaissotaan, jossa esikoislestadiolaiset tukivat valkoisen osapuolen taistelua. Uuden puolueuudostuksen myötä 1918 esikoislestadiolaiset siirtyivät valtaosaltaan kokoomuspuolueen kannattajiksi. 1920-luvun valtiollisissa vaaleissa olivat kokoomuspuolueen esikoislestadiolaisina kansanedustajaehdokkaana Kuopion itäisessä vaalipiirissä opettaja-saarnaaja Juho Hirvonen (1919, 1924) ja maanviljelijä Matti Kärki (1924).

Esikoislestadiolaiset hyväksyivät yleensä 1929 Lapualla alkaneen kansanliikkeen antikommunistiset tavoitteet, mutta vieroksuivat lapuanliikkeeseen liittynyttä väkivallan käyttöä. Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys antoi Lahden juhannuskokouksissa 1931 julkilausuman, jossa liittyttiin lapuanliikkeen antikommunistisiin tavoitteisiin ja vaadittiin yhteiskuntaan lujaa järjestystä. Kannanilmaisu luovutettiin presidentti P. E. Svinhufvudille, ja se sai osakseen julkista huomiota erityisesti poliittisen oikeiston ja lapuanliikkeen lehdistössä.

Esikoislestadiolaiset kannattivat 1930-luvun alun yhteiskunnallisessa keskustelussa voimakkaasti kieltolain säilyttämistä. Lestadiolaisen raittiusperinteen pohjalta noussut käsitys oli osittain ristiriidassa poliittisen oikeiston ja lapuanliikkeen vaikuttajien enemmistön alkoholipoliittisten tavoitteiden kanssa. Keskeistä roolia 1930-luvun alun sisäpolitiikassa näytteli esikoislestadiolaisesta taustasta noussut muurari Ernest Hedborg, joka toimi aktiivisesti lapuanliikkeessä ja porvarillisten työläisten perustamassa ammattijärjestössä, Vapaassa työväenliitossa. Hedborg oli mukana myös IKL:n perustamisen valmisteluissa, mutta joutui pian syrjään Vapaasta työväenliitosta ja samalla politiikasta ylipäänsä. Vapaa työväenliitto sai kannatusta eri-

tyisesti Lahden esikoislestadiolaisten parissa, mutta Hedborgin muut poliittis-yhteiskunnallisen aktiviteetin kanavat, kansallinen työväenpuolue ja isänmaallinen kansanpuolue, jäivät vaille vaikutusta esikoislestadiolaisuudessa. Hedborg oli ehdokkaana niin vuoden 1930 ”kuumissa” eduskuntavaaleissa kuin vuoden 1931 tasavallan presidentin valitsijamiesvaaleissa.

Vuonna 1932 perustettu isänmaallinen kansanliike muodosti vakavan kilpailijan kokoomuspuolueelle esikoislestadiolaisten äänistä taisteltaessa erityisesti Etelä-Hämeen vaalipiirissä. IKL sai kannatusta eri puolilla maata esikoislestadiolaisten keskuudessa, mutta erityisesti Lahdessa sen nuorisojärjestö sinimustat ja myöhemmin mustapaidat saivat taakseen esikoislestadiolaista nuorisoa. Useat vanhemmat esikoislestadiolaiset eivät katselleet suopein silmin tätä toimintaa. Niinpä Lahden rukoushuoneella pidettiin 1937 kokous, jossa toivottiin nuorison irtautuvan äärioikeistolaisesta nuorisoliikkeestä. IKL:n ja kokoomuspuolueen kilpailu tuli näkyviin myös vuoden 1939 eduskuntavaaleissa. Hämeen eteläisessä vaalipiirissä kokoomuspuolueen ehdokkaana ollut Joel Ahonen koettiin IKL:ssä vaaraksi puolueen saavuttamille asemille. Pyrkimys korostaa herätysliikkeen ensisijaisesti uskonnollista merkitystä näkyi siinä kannanotossa, jonka Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys antoi jäsenilleen 1939. Kannanilmaisussa sanouduttiin irti aktiivisesta politiikassa toimimisesta, mutta samalla korostettiin perinteiseen tapaan esivaltauskolliisuutta.

Esikoislestadiolaiset kokivat talvisodan 1939–1940 ja jatkosodan 1941–1944 taisteluna kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Sotia saatettiin arvioida myös eskatologisesta näkökulmasta, mutta liikkeessä liitettiin yleensä kirkossa esiintyneeseen tulkintaan, jossa erityisesti talvisota nähtiin kristillisen kulttuurin puolustuksena idän ”barbariaa” ja ateismia vastaan.

Eräitä esikoislestadiolaisia toimi kunnallispolitiikassa jo autonomian aikana, mutta liikkeeseen kuuluneiden henkilöiden työskentely kunnallisvaltuustoissa alkoi kansalaissodan jälkeen 1919. Esikoislestadiolaisia valittiin kunnallisvaltuustoihin lähinnä maalaiskunnissa. Lahti ja Lappeenranta olivat ainoat kaupungit, joiden valtuustoon esikoislestadiolaisia valittiin vuodesta 1930 alkaen. Ajanjaksona

1919–1944 toimi kaikkiaan 21 esikoislestadiolaisiin kuulunutta kunnallisvaltuutettua, jotka valtaosaltaan edustivat kokoomuspuoluetta tai IKL:tä. Enemmistö (2/3) valtuutetuista oli maallikkosaarnajia. Saarnaaja-asemaan liittyikin yleensä myös tietty yhteiskunnallinen status. Ensimmäinen esikoislestadiolainen nainen kunnallisessa päätöksenteossa oli 1940 Lappeenrannan kaupunginvaltuustoon tullut Eeva Reponen.

Herätysliikkeen askeettis-rigoristinen perinne jätti taiteen ja kulttuurin sekä monien henkisten rientojen harrastukselle vähän liikumatilaa. Sitä enemmän esikoislestadiolaisuudessa esiintyikin taloudellista toimeliaisuutta ja yritteliäisyyttä. Monien suuntautuminen pienteollisuuteen ja yritystoimintaan johtui myös siitä, että Etelä-Suomen kaupungeissa oli tähän hyvät edellytykset. Luterilainen kristityn kutsumusta korostanut ajattelutapa yhdistyi esikoislestadiolaisuuden askeettis-rigoristiseen elämäntyyliin, ja tämä näkyi ahkeruuden, yrittämisen, säästäväisyyden ja omatoimisen elämän korostamisena. Merkittävimmät esikoislestadiolaisuuden piiristä nousseet yrittäjät olivat lahtelainen Juho Simolin, Oskari Lähteenmäki, leipomotalalla merkittävänä vaikuttajana tunnettu Kalle Helenius ja padasjokelainen Anders Holm.

Esikoislestadiolaisuuden suhteessa yhteiskuntaan on erotettavissa kaksi murrosvaihetta, jotka vaikuttivat liikkeen asenteisiin avartavasti ja liikkeen eristäytyneisyyttä murtaen. Vuoden 1918 kansalaisodan jälkeen alkoi esikoislestadiolaisten osallistuminen kunnallisvaltuustojen työskentelyyn sekä toimintaan paikallisseurakuntien hallinnossa. Tämä toiminta sai uutta pontta 1930-luvulla. 1930-luvulla alkoi myös suhde evankelis-luterilaiseen kirkkoon osittain avartua. Ylipäänsä liikkeen kannattajien aktiivisuus taloudellisissa pyrkimyksissä edisti avautumista ympäröivään yhteiskuntaan. 1930-luvulla esikoislestadiolaisuus hyväksyttiin aikaisempaa selvemmin porvarillisessa Suomessa ja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Liitteet

Liite 1. Vanha-Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen hallituksen jäsenet 1921–1944¹

Nimi	Ammatti	Kotipaikka	Hallituksen jäsen vuosina
Ahonen, Joel	pienyrittäjä, saarn.	Lahti	1921–1944
Ahonen, Juho	yrittäjä, saarn.	Viipuri	1921–1928
Andersson			
(Auramo), J. H.	talonmistaja	Lahti	1921–1944
Dubinskij, Yrjö	liikemies	Viipuri	1929–1944
Eloranta, Uuno	rautatieh., saarn.	Hml:n mlk	1929–1944
Fager, Juho	kauppias, saarn.	Hml	1924–1928
Heinonen, K. J.	liikemies	Lahti	1921–1928
Helenius, Kalle	liikemies	Lahti	1921–1944
Holm, Anders	tehtailija, saarn.	Padasjoki	1921–1944
Ihalainen, Aaro	liikemies, saarn.	Helsinki	1926–1944
Korhonen, Juho	myymälän esimies, saarn.	Oulu	1942–1944
Lahtinen, Juho	ruokalanpitäjä	Lahti	1929–1943
Lehtonen, Niilo	vaihdemies, saarn.	Tampere	1934–1940
Masalin			
(Maapalo), Emil	työnjohtaja, saarn.	Lahti	1921–1944
Milén, Niklas	mv, saarn.	Orimattila	1921–1930
Nieminen, M. V. (Ville)	metsänvartija, saarn.	Padasjoki	1931–1944
Rantanen, Evald	mv, saarn.	Padasjoki	1921–1932
Rantanen, Juho	mv	Kuhmoinen	1921–1923
Rustholkarhu, Joonas	liikemies, saarn.	Lappee	1934–1944
Seppänen, Heikki	mv, saarn.	Ristiina	1944
Suominen, Johan	muurari	Turku	1933
Toivonen, Kaarlo	työnjohtaja, saarn.	Helsinki	1921–1925
Vesterinen, S. N.	kauppias, saarn.	Helsinki	1921–1932

¹ *Lähde:* ESLA VLKY:n per. kok. ptk 3.10.1921 § 3; vk. ptk. 1923–1934, 1936–1943.

Liite 2. Esikoislestadiolaiset kunnallis- valtuutetut 1919–1944

Valtuutettu	Ammatti	Puolue	Paikka- kunta	Kunnallis- valtuuston jäsen vuosina
Ahonen, Joel	pienyrittäjä, saarn.	Kok/IKL	Lahti	1931–1933, 1936–1938
Björnholm, Janne	pienv, saarn.	porv.	Eno	1926–1927
Eloranta, Uuno	rautatiel., saarn.	Kok	Hml:n mlk	1934–1944
Fager, Juho	vanginvart., saarn.	porv.	Hml:n mlk	1926–1928
Hassinen, Juho	mylläri, saarn.	porv.	Eno	1929–1931
Helenius, Kalle	liikemies	Kok	Lahti	1940–1944
Hiekkasaari, Lauri	mv	Kok	Padasjoki	1937–1944
Hirvonen, Juho	opettaja, saarn.	Kok	Polvijärvi	1922–1924
Holm, Anders	tehtailija, saarn.	Kok/IKL	Padasjoki	1923–1925, 1934–1944
Ikonen, Heikki	mv, saarn.	porv.	Eno	1935–1936, 1941–1944
Jääskeläinen, Otto	mv, saarn.	ml	Keitele	1934–1940
Karisto, K. J.	kultaseppä, saarn.	Kok	Maaria	1937–1943
Kokkonen, Vilhelm	mv	IKL/Kok	Pihtipudas	1937–1944
Kärki, Matti	mv	Kok	Eno	1932–1933
Masalin (Maapalo), Emil	työnjoht., saarn.	IKL	Lahti	1934–1936, 1939–1944
Nieminen, M. V. (Ville)	metsänvart., saarn.	Kok	Padasjoki	1921–1923
Puhakka, Jaakko	mv, herastuomari	porv.	Eno	1924
Reponen, Eeva	kauppias	Kok	Lpr	1940–1944
Vainio, O. V.	mv	ml/IKL/Kok	Reisjärvi	1923–1928, 1934–1944
Valkama, Oskari	mv, saarn.	Kok	Teuva	1919–1922, 1932–1933
Väänänen, Antti	mv, saarn	porv.	Eno	1934–1940

Liite 3. Esikoislestadiolaiset kirkko- valtuustojen jäsenet 1919–1944

Kirkkovaltuutettu	Ammatti	Seurakunta	Kirkko- valtuuston jäsen vuosina
Ahonen, Joel	pienyrittäjä, saarn.	Lahti	1929–1944
Eloranta, Uuno	rautatieel., saarn.	Hml	1931–1939
Helenius, Kalle	liikemies	Lahti	1929–1944
Ikonen, Heikki	mv., saarn.	Eno	1942–1944
Karisto, K. J.	kultaseppä, saarn.	Maaria	1937–1944
Kemppainen, Juho	kauppias	Pihtipudas	1940–1944
Kumpulainen, Juho	suntio	Reisjärvi	1944
Kärki, Matti	mv	Eno	1920–1934
Lahtinen, Juho	ruokalanpitäjä	Lahti	1932–1939
Masalin (Maapalo), Emil	työnjohtaja, saarn.	Lahti	1931–1944
Paananen, Artturi	mv	Padasjoki	1919–1944
Puhakka, Jaakko	mv, herastuomari	Eno	1929–1944
Reponen, Eeva	kauppias	Lpr	1932–1944
Romppanen, Antti	mv	Eno	1935–1944
Salminen, Simo	sähköasentaja	Lahti	1930–1944
Sivonen, Juho	suutari, lukkari	Eno	1942–1944
Toivonen, Manasse	liikemies	Padasjoki	1919–1936
Tolvanen, Antti	liikemies, saarn.	Lpr	1932–1944
Vainikka, Antti	kauppias, saarn.	Viipurin tkscrk	1936–1939
Vesterinen, Lauri	opettaja	Eno	1941–1944
Väänänen, Antti	mv, saarn.	Eno	1942–1944

Lyhenteet

1. Järjestöt, organisaatiot ja lestadiolaisuuden osaryhmät

AKS	Akateeminen Karjala-Seura
esl	esikoislestadiolainen, esikoislestadiolaisuus
IKL	isänmaallinen kansanliike
IKP	isänmaallinen kansanpuolue
Kok	kansallinen kokoomus(puolue)
ml	maalaisliitto
SAJ	Suomen ammattijärjestö
SAK	Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto
SM	Sinimusta(järjestö)
STK	Suomen työnantajain keskusliitto
VLKY	Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys
vl. SRK	vanhoillislestadiolainen, vanhoillislestadiolaisuus (Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistyksen ympärillä oleva lestadiolaisuuden osaryhmä)
VTK	Vapaan työväen keskusjärjestö
VTL	Vapaa työväenliitto
VTLK	Vapaan työväenliikkeen keskusjärjestö

2. Julkaisusarjat ja laitokset

HArk	Historiallinen arkisto
HYTTK	Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto
HYVTTK	Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto
OYHL	Oulun yliopiston historian laitos
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
STKSJ	Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja

3. Muut lyhenteet

arv.	kirjallisuusarvostelu
diss.	akateeminen väitöskirja
edv.	eduskuntavaalit
hall. kok.	hallituksen kokous
Hl	Hämeen lääni
Hml	Hämeenlinna
jtk	johtokunta
kaupunginvalt.	kaupunginvaltuusto
khallk	kirkkohallintokunta
kirk.	kirkollinen (herätysliikkeisiin kuulumaton)
kirkonkok.	kirkonkokous
kirkvalt.	kirkkovaltuusto
KN	kirkkoneuvosto
kok.	kokous
kunnl.	kunnallislautakunta
kvalt	kunnanvaltuusto
kvl	keskusvaalilautakunta
Lpr	Lappeenranta
Mich	Michigan
mlk	maalaiskunta
os.	osasto
pak	pakina
pap. kert.	papiston kertomukset
per. kok.	perustava kokous
piiritmk	piiritoimikunta
pk	pääkirjoitus
pkok	puoluekokous
porv.	porvarillinen, porvarillisiin puolueisiin kuuluva
ptk	pöytäkirja
saarn.	saarnaaja
s. a.	sine anno (ilman vuotta)
s. l.	sine loco (ilman paikkaa)
srk	seurakunta
srk.kert	seurakuntakertomus
taksl.	taksoituslautakunta
tkert	toimintakertomus
tkli	tuomiokapituli
tksrk	tuomiokirkkoseurakunta
Tl	Turun lääni
tmk	toimikunta
tutkijal.	tutkijalautakunta
valtuusk.	valtuuskunta
vkert.	vuosikertomus
vk. ptk	vuosikokouksen pöytäkirja
(yksit.) piispantark.	(yksityinen) piispantarkastus

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

1. Arkistot ja yksityiskokoelmat

<i>Valtionarkisto</i>	VA
Oikeusministeriön arkisto	OM
Yhdistysrekisteritoimiston arkisto	YRTA
Yhdistys nro 21566	
Helsingin raastuvanoikeuden arkisto	HROA
Etsivän keskuspoliisin – Valtiollisen poliisin arkistot I–II	EK-Valpo I–II
Valtiollisen poliisin arkisto II	Valpo II
Kaupparekisterihakemisto	
Porvoon tuomiokapitulin arkisto	
Suomalaisen puolueen arkisto	SPA
Suomen 1920–1940-luvun historian säätiön arkisto	
Sinimustat-järjestön arkisto	SMA
<i>Eduskunnan kirjaston arkisto-osasto</i>	EKA
Ehdokaslistojen yhdistelmät eduskuntavaaleissa 1910–1939	
<i>Sota-arkisto</i>	SA
Vapaussodan historian komitean arkisto	VHK
Suojeluskuntien historian aineistoa	SKH
<i>Helsingin yliopiston arkisto</i>	HYA
Keskushallinnon arkisto	KHA
<i>Tilastokeskuksen arkisto</i>	TKA
Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalien ehdokaslistojen yhdistelmät 1925–1937	
<i>Turun maakunta-arkisto</i>	TMA
Turun tuomiokapitulin arkisto	TTA
Pöytäkirjat	A I

Anomukset venia concionandi -oikeudesta	F I
Seurakuntakertomukset	E VI
Porin maistraatin arkisto	PMA
<i>Hämeenlinnan maakunta-arkisto</i>	HMA
Hämeen lääninhallituksen arkisto	HLA
Lääninkanslian arkisto	
Hämeen läänin eteläisen vaalipiirin keskusvaalilautakunnan arkisto	HEKLA
Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin keskusvaalilautakunnan arkisto	HPKLA
Hämeenlinnan maalaiskunnan kunnanarkisto	Hml mlkA
<i>Mikkelin maakunta-arkisto</i>	MMA
Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto	LSKA
Viipurin tuomiokirkkoseurakunta	
Viipurin kaupunkiseurakunta	Viipuri KA
<i>Joensuun maakunta-arkisto</i>	JoMA
Kuopion läänin itäisen vaalipiirin keskusvaalilautakunnan arkisto	KIKVA
Kieltolakiliiton Pohjois-Karjalan aluejärjestön arkisto	KLL
<i>Oulun maakunta-arkisto</i>	OMA
Laestadiana 1 (O. H. Jussilan kokoelma)	OHJ
Oulun tuomiokapitulin arkisto	OTA
Piispantarkastuspöytäkirjat	Eb:8
<i>Valtioneuvoston kanslian arkisto</i>	VNKA
Yhdistysrekisteri nro 6899	
<i>Yhdistysrekisteritoimiston arkisto</i>	YRTA
Yhdistysrekisteri nrot 20148, 20766, 21566	
<i>Museovirasto</i>	MV
Seurakuntien tappiot 1918	
<i>Patentti- ja rekisterihallituksen kaupparekisteriosaston arkisto</i>	PRKA
Kaupparekisteri	
<i>Lahden maistraatin arkisto</i>	LMA
Elinkeinoilmoitukset	
<i>Tampereen tuomiokapitulin arkisto</i>	TaTA
Seurakuntakertomukset	
Piispantarkastuspöytäkirjat	

<i>Porvarillisen työn arkisto</i>	PTA
Pohjois-Karjalan kansallisliiton materiaali	
Kuopion läänin itäisen vaalipiirin aineisto	
<i>Työväen arkisto</i>	TArk
Padasjoen työväenyhdistys	
<i>Raittiuden Ystävät -järjestön arkisto</i>	RYA
Keskushallituksen pöytäkirjat	
<i>Suomalaisen kirjallisuuden seuran</i>	SKSKA
<i>kansanrunousarkisto</i>	
Samuli Paulaharjun kokoelma	SPK
<i>Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos</i>	HYKL
Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely	K 1
Eno 6N	
Teuva 13	
Kysely herätysliikkeiden toiminnasta	K 4
Teuva 104, 122	
Pihtipudas 104	
<i>Lahden kaupunginmuseo</i>	LKM
Lahden raittiuspiirin ja kieltolakiliiton Lahden	
aluejärjestön arkisto	LRKLA
<i>Esikoislestadiolaiset ry:n arkisto (Lahti)</i>	ESLA
Vanha-Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen	
perustavan kokouksen, vuosikokousten ja	
hallituksen kokousten pöytäkirjat	
<i>Lahden kaupunginarkisto</i>	LKA
Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat	
Kaupungin rahatoimikamarin pöytäkirjat	
<i>Turun kaupunginarkisto</i>	
Maarian kunnanarkisto	Maaria KuA
<i>Lappeenrannan kaupunginarkisto</i>	LprKA
Elinkeinolupakortisto	
<i>Maalaiskuntien kunnanarkistot</i>	KuA
Eno	
Karinainen	
Keitele	
Padasjoki	
Pihtipudas	

Polvijärvi	
Reisjärvi	
Teuva	
<i>Lahten evankelis-luterilaisten seurakuntien arkisto</i>	LESA
Kirkolliset kuulutukset	II Ad
Kirkonkokousten pöytäkirjat	II Ca 1–2
Seurakuntakertomukset	II Dd 1
Vuosikertomukset	II Del
<i>Hämeenlinnan seurakuntayhtymän arkisto</i>	HSYA
Kirkonkokousten pöytäkirjat	Cb 4, 6
<i>Lappeenrannan seurakuntien arkisto</i>	LprSA
Kirkonkokousten pöytäkirjat	II Ca 2
Lappeenrannan seurakuntakertomukset	II Dd
Lappeenrannan piispantarkastuskertomukset	II Cd
Lappeen seurakuntakertomukset	Dd 1
<i>Turun evankelis-luterilaisten seurakuntien arkisto</i>	TSA
Maarian seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat	II Ca 4–5
<i>Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien keskusrekisteri</i>	TESRI
Henkilötiedot Ernest Hedborgista (Kailahti)	
<i>Kirkonarkistot</i>	KA
Eno	
Orimattila	
Padasjoki	
Pihtipudas	
Polvijärvi	
Reisjärvi	
<i>Yksityiset arkistot ja kokoelmat</i>	
Raimo Airamoinen (Lahti)	RAK
Aune Talikan kokoelma (Helsinki)	ATK
Eero Waltarin kokoelma (Lahti)	EVK
K. A. Laurin kokoelma (Märta Miettisen hallussa, Kouvola)	KAL
Oiva Linnavirran yksityisarkisto (Lahti)	OLA
Seppo Leivon kokoelma (Espoo)	SLK
Samuel Vettasjärven kokoelma	SVK
Sam Wettainen kokoelma (Tukholma)	SWK
Ville Niemisen kokoelma	VNK
Yrjö Ristkarin kokoelma (Hollola)	YRK

2. Painetut lähteet

2.1. Esikoislestadiolaisuuden piirissä ilmestyneet julkaisut

AWK

1903 Aikakautemme Wanhinten kirjoituksia. Helsinki.

Eriksson, William

1952 Elävä kristillisyys aikakaudessamme. Elävästä ja kuolleesta uskosta, sekä lyhykäinen kertomus elävän kristillisyyden kulusta ja levenemisestä Ruotsissa, Norjassa, Suomessa ja Pohjois-Amerikassa. – VLKYJ III. Lahti.

Isän ääni

1989 Isän Ääni 1970–1979. Alkup. Fadersrösten. Kaarina.

Koponen, Einari

1972 Joonas Rustholkarhu. – VLKYJ 1972. Tampere.

Nieminen, Ville & Ahonen, Joel

1931 Tosittietoja laestadiolaisesta herätysliikkeestä Ruotsissa ja Suomessa. Vastalauseita teokseen ”Laestadiolaisuuden Historia”. Lahti.

Puolakka, Aug.

1972 Muistelmia sota-ajan Viipurista talvi- ja jatkosodan ajalta. – VLKYJ 1972. Tampere.

Rautiainen, Dawid

1903 Lähetyskirja M. Ilmarille, Jurvaan, ynnä muille luettavaksi kristillisyyden juoksusta. Kristiinankaupunki.

VK I

1979 Vanhinten kirja I. Aikakautemme vanhinten kirjoituksia. 4. p. Turku.

VK II

1966 Vanhinten kirja II. 2. p. Tampere.

VLKY säännöt

1926 Vanha-Laestadiolais-Kristillisen Yhdistyksen säännöt. Lahti.

VLKYJ

1960 VII Wanhan Laestadiolais-kristillisen yhdistyksen julkaisu VII. Lahti.

1972 Vanha-Laestadiolais-Kristillinen Yhdistys. Julkaisukokoelma. Tampere.

2.2. *Ns. ensinsyntyneen laestadiolaisen seurakunnan julkaisut*

Koistinen, Lauri

- 1976 Den andliga styrelsens skiften i den förstfödda laestadianska församlingen i Sveriges Lappmark. – Den andliga styrelsens skiften i den förstfödda laestadianska församlingen i Sveriges Lappmark. Pieksämäki.

VK III

- 1989 Vanhinten kirja III. Lappeenranta.

2.3. *Kunnalliskertomukset*

Aho, Aarne

- 1936 Padasjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1935. Lahti.
 1938 Padasjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1937. Lahti.
 1942 Padasjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1940. Lahti.
 1943 Padasjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1942. Lahti.

Kkert. Lahti

- 1922 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1922. Lahti 1924.
 1931 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1931. Lahti 1934.
 1933 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1933. Lahti 1936.
 1934 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1934. Lahti 1937.
 1936 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1936. Lahti 1940.
 1939 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1939. Lahti 1944.
 1940 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1940. Lahti 1947.
 1941 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1941. Lahti 1948.
 1942 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1942. Lahti 1949.
 1943 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1943. Lahti 1949.
 1944 Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1944. Lahti 1950.

Kkert. Polvijärvi

- 1924 Polvijärven kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1924. Joensuu 1925.

Kkert. Lappeenranta

- 1940 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1940. Lappeenranta 1942.
- 1941 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1941. Lappeenranta 1945.
- 1942 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1942. Lappeenranta 1945.
- 1943 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1943. Lappeenranta 1945.
- 1944 I Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1944 I. Lappeenranta 1948.

*2.4. Muut lähteet**Aalto, Uno*

- [1929] Esikoisuus. Laudaturtyö. HYTTK.

Colliander, O. I.

- 1910 Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I. SKHST 8:1. Helsinki.

Godenhjelm, Hugo

- 1944 Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkeli. Kuopio.

Gummerus, Jaakko

- 1928 Kertomus Tampereen (ent. Porvoon) hiippakunnan vaiheista ja tilasta vuosina 1922–1927. Tampere.

Harvio, Eino

- 1931 Vapaa Työväenliitto. – Vapaan Työn Jouluku.

Hulkko, Kullervo

- 1941 a Aulis Zidbäck, Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. (Arv.). – TA 1941.
- 1941 b Juhani Raattama – Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. – Suomen Heimo.
- 1942 Aulis Zidbäck, Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana. (Arv.). – TA.

Hedborg, Ernest

- 1932 Vapaan Työväenliikkeen kehityksestä Suomessa. – Vapaan Työväen Jouluku 1932.

IKP ohjelma

- 1932 Isänmaallisen Kansanpuolueen ohjelma. Helsinki.

IKP Säännöt

- 1932 Isänmaallisen Kansanpuolueen Keskusjärjestön r.y. Säännöt. Helsinki.

Johansson, Gustaf

1892 Laestadiolaisuus. Kuopio.

Kalliala, K. J.

1936 Kokoomuspuolue ja IKL. Helsinki.

Kivisalo, Väinö

1924 Kristillisuus ja sosialidemokratia. Tampere.

1946 Yhteiskuntaelämä kristilliseksi. Kansani käteen ja sydämeen. Lahti.

Lahtelaista perinnettä

1980 Lahtelaista perinnettä lahtelaisten kertomana. Toim. Toivo Kauppinen. Lahti.

Laitinen, Aatu

1985 Muistoja Lapin kristillisyydestä. Toim. Pekka Raittila. Jyväskylä.

LL Kert.

1929–1930 Lapuan liikkeen vuosikertomus v:lta 1929–1930. Lapua 1931.

Leinonen, Artturi

1960 Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. 2. p. Porvoo.

Lujanen, Feliks

1933 Kahden pedon edessä. Silmäyksiä Johanneksen Ilmestykseen. Porvoo.

[Lujanen, Feliks]

1936 Koinoonos: Erään muistokirjoituksen johdosta. – Vartija 1936.

Mannermaa, J. A.

1937 Kirkot käänteiden ja ratkaisujen aikana. Huomattavia ilmiöitä kristillisen kirkon ja jumaluusopillisen tieteen alalta sekä Kertomus Oulun hiippakunnasta vuosina 1932–1936. Oulu.

Palsanen, Pauli

1938 Vapaa Työväenliitto isänmaallisena järjestönä. – Itsenäinen Suomi.

Puoluekäsikirja

1925 Puoluekäsikirja. Toim. Kansallisen Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Helsinki.

Raattamaa, Juhani

1976 Kirjeet ja kirjoitukset. Täydennetty laitos. Toim. Pekka Raittila. Loimaa.

Räty, Toivo

1972 Enon Osuuspankin toimintakertomus 50 vuoden toiminta-ajalta vv. 1922–1972. Joensuu.

1982 Kyläkassoista Enon osuuspankiksi. Osuuspankkihistoriikkia Enon Osuuspankin täyttäessä 60-vuotta v. 1982. Joensuu.

Saarisalo, Aapeli

1937 Feliks Lujanen. – Vartija.

Santakari, Esa

1982 Muistosanat poisnukkuneista papeista ja lehtoreista. – Pöytäkirja Helsingin hiippakunnan lakimääräisestä synodaalikokouksesta, joka pidettiin syyskuun 29–30 päivinä 1981 Helsingin tuomiokirkossa. Helsinki.

Schwede, A. O.

1961 Sie kamen aus dem Torne-Tal. Die Jünger des Laestadius. Berlin.

SELK matrikkeli

1953 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien ja papiston matrikkeli. Pieksämäki.

SL Säännöt

1930 Suomen Lukon Säännöt. Helsinki.

Sov.kok. ptk

1911 Pöytäkirja laestadiolaisten ryhmien sovintokokouksesta Oulussa maaliskuun 22–23 päivinä 1911. Oulu.

SVT XXIX Eduskuntavaalit

1919–1929 Suomen virallinen tilasto XXIX. Vaalilasto 9–11, 13–14. Eduskuntavaalit vuosina 1919–1929. Helsinki.

SVT VI 98:1

1945 Suomen virallinen tilasto VI 98: 1. Väestötilastoa 98:1. Suomen väestö joulukuun 31 p:nä 1940. I. Helsinki.

SVT XXIX C 1

1932 Suomen virallinen tilasto XXIX C 1. Kieltolakiäänestys vuonna 1931. Helsinki.

Takkinen, Johan

1992 100 kirjettä ajalta 1874–1892. S.l.

Tanner, Väinö

1956 Itsenäisen Suomen arkea. Valikoima puheita. Helsinki.

T[iittanen], I[rene]

1964 Uskovaisten kylä. – Suomen Kuvalehti 41/10.10.1964.

Valkama, Matti

s. a. Johan Oskar Valkama 1881–1976. Käsikirjoitus Seppo Leivon hallussa, Espoo. S. l.

Waltari, Mika

1980 Kirjailijan muistelmia. Toim. Ritva Haavikko. 2. p. Juva.

Viljanen, Paavo

1941 a Aulis Zidbäck, Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemysten uudistajana. (Arv.) – Vartija.

Viljanen, Paavo

1941 b Aulis Zidbäck, Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja Juhani Raattamaa. (Arv.) – Vartija.

Virkkunen, Paavo

1933 Eduskuntavaalien jälkeen 1933. Mietteitä, kirjoitettu heinäkuun puolivälissä. Helsinki.

Zidbeck, Aulis

1985 b Peltoon kätkettyä aarretta etsimässä. – Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma. Jyväskylä.

3. Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti 1930–1931
 Ajan Sana 1931
 Ajan Suunta 1934, 1936
 Alkoholikysymys 1942, 1945
 Amerikan Suometar 1918
 Etelä-Savo 1931
 Etelä-Suomen Sanomat 1931, 1973
 Etelä-Suomi 1931
 HL Haaparannanlehti 1895
 Hakaristi 1933
 Haminan lehti 1931
 HS Helsingin Sanomat 1930–1931, 1967
 Herättäjä 1931, 1933
 Hollolan Lahti 1960, 1982
 Hufvudstadsbladet 1931
 Hämeen Ilves 1939
 Hämeen Salpa 1941
 Hämeen Sanomat 1931
 Ilkka 1930
 Iltalehti 1930
 Itsenäinen Suomi 1938
 Kaiku 1931
 Karjala 1931
 Karjalainen 1919, 1924, 1931
 Kansallissosialisti 1933
 Kansan Lehti 1947
 Kansan Työ 1931–1932, 1935
 KP Keskipohjanmaa 1931
 Kieltoalakilehti 1931
 Km Kotimaa 1931, 1941–1942
 KK USA Kristillinen Kuukauslehti (The Christian Monthly) 1930

- Kristityn Joulu 1955
 Kokkola 1931
 Kyrkohelg 1977
 Lahden Lehti 1902–1903
 Lahden Sanomat 1930–1931
 Lahden Suunta 1934–1936
 Lahti 1918, 1928, 1931–1932, 1934, 1936, 1939
 Lapin Kansa 1931
 Lapuan Päiväkäskey 1931
 Leipuri 1977
 Luo Lippujen 1936, 1938
 Länsi-Suomen Herännäislehti 1986
 Länsi-Suomi 1931
 Maitojyvä 1952
 Norsk teologisk tidsskrift 1963
 Padasjoen Sanomat 1963
 Palkkatyöläinen 1933
 Pielisjokiseutu 1983
 Pohjanmaan Pienviljelijä 1931
 Raahen Seutu 1931
 Rauhan Sana 1973
 Rauhan Side 1979–1992
 Rovaniemi 1931
 Salmetar 1931
 Sanansaattaja 1931
 SS Sanomia Siionista 1891, 1897, 1899
 SS Cal Siionin Sanomat (Calumet, Mich) 1894–1895
 Savo 1931
 Sisä-Suomi 1931
 Sinimusta 1931
 Suomenmaa 1931
 Suomen Heimo 1941
 Suomen Kuvalehti 1964
 Suomen Sosialidemokraatti 1930–1931, 1933–1935
 Suomen Työläinen 1932
 Suur-Hollola 1968
 Teologia ja kirkko 1956
 TA Teologinen Aikauskirja 1941–1942, 1957, 1989
 Teuva-Jurva 1934
 TS Turun Sanomat 1933
 Työväenjärjestöjen tiedonantaja 1930
 Uusimaa 1907, 1931
 Uusi Aura 1931
 Uusi Lahti 1991
 US Uusi Suomi 1930–1931
 Vaasa 1931
 Vapaa Suomi 1933

Vapaa Työ 1930–1933
 Vapaa Ääni 1931
 Vapaan Työn Joulu 1931, 1933
 Vapaan Työväen Joulu 1932
 Vartija 1937, 1941

4. Haastattelut ja kirjeelliset tiedonannot (tekijän hallussa)

Haastattelun tai tiedonannon kirjaamisajankohta ilmenee nootistosta.

Airamo, Raimo, arkkitehti, Lahti, Synt. 1945, esl.
Heinonen, Osmo, dipl.ins., liikemies, Lappeenranta. Synt. 1925, esl.
Ihalainen, Aulis, johtaja, Helsinki. (1919–1986) esl.
Ihalainen (o.s. Salonen), Eila, rouva, Helsinki. Synt. 1920, esl.
Kosonen (o.s. Hedborg), Kerttu, rouva, Tampere. Synt. 1923, esl.
Kosonen, Pekka, tarkastaja, Tampere. Synt. 1923, esl.
Laukkanen, Paavo, yrittäjä, Vantaa. Synt. 1945, esl.
Leivo, Seppo, rakennusarkkitehti, Espoo. Synt. 1943, esl.
Linnavirta, Oiva, ekonomi, VTM, Lahti. Synt. 1915, esl. Kok.
Maapalo, Anna, myymälänhoitaja, Lahti. Synt. 1911, esl.
Maapalo, Kaarina, sairaanhoitaja, Lahti. Synt. 1924, esl.
Maapalo, Terttu, kirjanpitäjä, Lahti. Synt. 1920, esl.
Panula, Raine, osastopäällikkö, Espoo. Synt. 1920, esl.
Ristkari (o.s. Helenius), Anna-Liisa, rouva, Hollola. (1910–1990), esl.
Ristkari, Yrjö, johtaja, Hollola. Synt. 1912, esl.
Ruoronen (o.s. Hedborg), Martta, rouva, Tampere. Synt. 1918, esl.
Taipale (o.s. Valkama), Ellen, opettaja, Perho. Synt. 1912.
Talikka (o.s. Maapalo), Aune Maria (Pipsa), rouva, Helsinki. Synt. 1917, esl.
Tamsi, Paavo, saarnaaja, Teuva. (1914–1991), esl, Kok.
Toivonen, Pekka, johtaja, saarnaaja, Karinainen. (1931–1992), esl.
Vainikka, Pentti, liikemies, Tampere. Synt. 1926, esl.
Valkama, Matti, talousneuvos, Iisalmi. Synt. 1921.
Waltari (ent. Helenius), Eero, johtaja, Lahti. Synt. 1912, esl.
Vartiainen, Simo, rakennusmestari, Helsinki. Synt. 1908, esl.
Viljakainen (o.s. Salminen), Eine, rouva, Lahti. Synt. 1921, esl.
Vihermies, Matti, haastemies, saarnaaja, Pori. Synt. 1922, esl.
Zidbeck (ent. Zidbäck), Aulis, teol. tri, khra, Naantali. (1900–1990), esl, sittemmin kirk., myöh. vl SRK.

Kirjallisuus

Aadnanes, Per M.

1986 Laestadianismen i Nord-Norge. Kotbotn.

Airamo, Raimo & Leivo, Seppo

1983 Esikoislestadiolaisuus Lahdessa ja sen ympäristössä. – Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 1983. Lahti.

Airas, Timo

1967 Lahden seurakunnan itsenäistyminen ja toiminta. Lahti.

Alanen, Yrjö J. E.

1947 Gustaf Johansson. Elämätkuvaus. Porvoo.

1953 Väinö Kivisalo kristillisenä sosialistina. – Jumalan työsalta VII. Tampereen hiippakunnan vuosijulkaisu 1954. Tampere.

Anttila, Olavi

1975 75 vuotta sosialidemokratiaa Lahdessa. Turenki.

1980 Kunnallishallinto ja -politiikka. – Lahden historia. Hämeenlinna.

Apelthun, Fridtjof

1992 Av tro til tro. Informasjon læstadianismen. Sotra.

Arkkila, Reijo

1975 Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen suhde Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon 1917–1939. Diss. Helsinki. Joensuu.

Aronsson, Ewert

1977 Laestadianismen efter Raattamaas död. – Kyrkohelg 3/1977.

Björnberg, Arne

1939 Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905. Skifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala X. Diss. Uppsala.

Boreman, Per

1954 Laestadianismen. Fennoskandiens märkligaste väckelse och dess förhållande till kyrkan. 2. uppl. Stockholm.

Brännström, Olaus

1962 Den læstadianska självårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. Bibliotheca theologiae practicae 13. Diss. Uppsala.

1973 Lestadiolaisen herätysliikkeen kehitys Raattamaan jälkeen. – Rauhan Sana.

1990 Lannavaara-missionen och læstadianismen. Bibliotheca theologiae practicae 46. Stockholm.

Edquist, Carl

1927 Huutavan äänen maassa. Suomennos. Porvoo.

Ekberg, Henrik

1991 Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944. Diss. Ekenäs.

Erkola, Heikki

1959 Teuvan säästöpankki 1909–1959. Vammala.

Grape, Karl-Gunnar

1965 Kyrkliga förhållanden i Lappland efter sekelskiftet. Prästmöte-avhandling för Luleå stift. Stockholm.

Gulin, E. G.

1961 Kirkko ja työväenliike. Helsinki.

Haavio, Ari

1965 Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo.

Hakalehto, Ilkka

1986 Maalaisliitto autonomian aikana. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. Tampere.

Halila, Aimo

1958 Lahden historia. Lahti.

1972 Tanskan ja Norjan historia. Hämeenlinna.

Hasselberg, Carl J. E.

1935 Under Polstjärnan. Tornedalen och dess kyrkliga historia. Örn-sköldsvik.

Havdal, Olaf

1978 Laestadianerne. Fra Nordkalottens kirkehistorie. 2. oppl. Trondheim.

Havas, Wäinö

1927 Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu.

Heikkilä, Markku

1989 Linnan pastoraatista kaupunkiseurakunnaksi. Hämeenlinnan seurakunnan historia 1639–1989. Jyväskylä.

1992 Lahden seurakunnat ja uskonnollinen elämä. – Lahden historia 2. Savonlinna.

Heinonen, Reijo

1977 Kirkko ja oikeistoradikalismi Suomessa 1900-luvulla. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.

HLCA

1974 History of Living Christianity in America. Compiled and edited by the committee selected by the Old Apostolic Lutheran Church of America. Hancock, Mich.

Huhta, Erkki

1969 Herätysliikkeiden suhde Isänmaalliseen kansanliikkeeseen. Teologisen etiikan laudaturtyö. HYTTK.

Hulkko, Kullervo

- 1952 Juhani Raattamaa ja Joonas Purnu. – Maitojyvä.
 1956 Minä lähetän teidät. Piirteitä Suomen Rauhanyhdistysten Keskus-
 yhdistyksen toiminnasta ja vanhoillislestadiolaisuudesta vuosina
 1906–1955. Lahti.
 1977 Kukistumaton valtakunta. 3. p. Hämeenlinna.

Huotari, Voitto

- 1981 Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Pieksämäki.

Huovinen, Lauri

- 1987 Varsinais-Suomen seurakuntaelämä autonomian ajalla (1809–
 1917). Varsinais-Suomen historia VIII. 5. Laitila.

Hyvämäki, Lauri

- 1977 Fasistiset ilmiöt Baltian maissa ja Suomessa 1920-luvun lopussa
 ja 1930-luvulla. – HArk 72. Helsinki.

Ihonen, Markku

- 1986 Uskonnollisen kielen semanttis-pragmaattista analyysiä. Juma-
 lan, Jeesuksen ja saatanan nimitykset L. L. Laestadiuksen saar-
 noissa. Joensuun yliopiston humanistisen tiedekunnan kielitie-
 teellisiä tutkimuksia N:o 7. Joensuu.

Ijäs, Antti

- 1991 Aulis Zidbeck Lars Levi Laestadiuksen ja Juhani Raattamaan
 tutkijana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu
 -tutkielma. HYTTK.

Ijäs, Matti Tapani

- 1990 Jaakko Gummerus kirkkohistorian tutkijana ja yliopiston opetta-
 jana vuoteen 1917. Yleisen kirkkohistorian lisensiaattitutkimus.
 HYTTK.

Immonen, Erkki J.

- 1945 Kansanäänestys kieltolaista. – Alkoholikysymys 1–2/1945.

Juntunen, Hannu

- 1982 Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta. STKSJ 132. Diss. Hel-
 sinki. Vammala.

Jutikkala, Eino

- 1977 ”Ensimmäinen tasavalta” (1919–1945). – Suomen poliittinen his-
 toria 1809–1975. 2. osa. Vuodet 1905–1975. Juva.
 1979 Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere.

Juva, Einar W.

- 1964 Svinhufvudin presidenttikausi (1931–37). – Kaksi vuosikym-
 mentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. Porvoo.
 1967 Suomen kansan historia V. Keuruu.

Juva, Mikko

- 1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Pieksämäki.
 1989 Mies etsi vapautta. L. P. Tapanisen elämä. Pieksämäki.

Järvinen, Olli

- 1961 Lahden säästöpankki 1911–1961. 50-vuotishistoria. Lahti.
 1965 Lahti ennen meitä. Kylä- ja kauppalakauden vaihteita. Hämeenlinna.
 1973 Oululainen Oy:n perustaja Kalle Helenius. Lahtelaisia liikemiehiä 27. – Etelä-Suomen Sanomat 304/11.11.1973.

Jääskeläinen, Mauno

- 1973 Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. – Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII. Helsinki.
 1977 Demokratian kriisi. – Valtioneuvoston historia 1917–1966 I. Helsinki.

Kallenautio, Jorma

- 1979 Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 31. Diss. Jyväskylä.

Klinge, Matti

- 1972 Vihan veljistä valtiososialismiin. Porvoo.

Kokko, Arvo

- 1930 Lapuan laki 1. Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Helsinki [Huopalahti].

Korjus, Jaakko

- 1976 Vihtori Kosola. Legenda jo eläessään. Porvoo.

Korjus, Jaakko & Halla, Leo

- 1980 Kokoomuksen Etelä-Hämeen piiri 1920–1980. Hämeenlinna.

Kortekangas, Paavo

- 1965 Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855–1905. Diss. Helsinki. Porvoo.

Koskimies, Y. S.

- 1966 Hämeenlinnan kaupungin historia 1875–1944. Hämeenlinna.

Kumpulainen, Kalevi

- 1983 Pielaveden ja Keiteleen historia II. 1870-luvulta nykyaikaan. Kiuruvesi.

Kuusela, Jussi

- 1965 Papiston isänmaallinen asennoituminen valtiollisen murroskauden ja oikeistosuuntauksen vuosina 1929–1936. Laudaturtyö teologisessa etiikassa. HYTTK.

Lahtinen, Antti

- 1984 Esikoislestadiolaisuuden syntyvaihe Suomessa vuoteen 1911.

Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma.
HYTTK.

Larkio, Mauri

1976 Papisto ja raittiuskysymys kieltolain voimassaolon aikana v. 1919–1932. SKHST 98. Rauma.

Lehikoinen, Veikko

1983 Juho Hirvosen yksityinen koulu Sammakkovaarassa. – Polvijärven koululaitos 100 vuotta. Joensuu.

Lehmann, Harmut

1969 Pietismus und weltliche Ordnung in Württemberg vom 17. bis zum 20. Jahrhundert. Stuttgart.

Lehtinen, Hannu

1965 Laestadiolainen liike Padasjoella. Pastoraalikirjoitus Tampereen tuomiokapitulissa.

Leinonen, Hannes

1955 Välähdyksiä Juhani Raattamaan toiminnasta Lapin Vanhinten kirjeenvaihdon valossa. – Kristityn Jouluku.

1956 ”Lapin vanhinten” kirjeenvaihtoa. – Teologia ja kirkko.

Leivo, Seppo

1989 Esikoislestadiolaisuus. Esitelmä Fredrikinkadun rukoushuoneella Helsingissä 31.1.1989. Tekijänsä hallussa.

Lempiäinen, Pentti

1957 Väinö Kivisalo kirkon ja työväenliikkeen suhteiden ilmentäjänä. – TA.

Lindén, Ingemar

1974 Apokalyptiken och den svenska 30-talskrisen. – Religion och kyrka i 1930-talets sociala kris. Uppsala.

Linkosuo, Jussi

1977 Kalle Helenius – lahtelainen leipomoyritteliäisyyden voimamies. – Leipuri.

Lumijärvi, Eero

1990 Teidän keskellänne. Tampereen Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.

Lundmark, Lennart

1985 Protest och profetia. Korpela-rörelsen och drömmen om tidens ände. Lund.

Malkavaara, Mauri

1984 ”Taivaassa riipun, maata palvelen”. Rovasti Väinö Hovilan juhla-kirja. Jyväskylä.

Mansner, Markku

- 1981 Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajien Keskusliitto 1907–1940. Jyväskylä.

Miettinen, Martti E.

- 1942 Lars Levi Laestadiuksen käsitys raittiustyön periaatteista. – Kotimaa 70/1942.

Murtorinne, Eino

- 1964 Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906. SKHST 68. Diss. Helsinki. Kuopio.
- 1977 Kirkon seitsemän vuosikymmentä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- 1982 Den finska kyrkans inställning till högerradikala rörelser och till den tyska kyrkokampen under 1930-talet. – Kirken, krisen og krigen. Bergen.
- 1986 Suomalainen teologia autonomian kautena (1828–1919). Helsinki.

Mustakallio, Hannu

- 1976 Puoluehenki ja kristillinen mieli. Papisto ja uskontokysymys ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleissa. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- 1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. SKHST 126. Diss. Helsinki. Loimaa.

Niemi, Jalmari

- 1957 Isänmaan ja kansanvallan puolesta. Lahti-lehti. Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti-Osakeyhtiö 1905–1955. Lahti.

Niemistö, Juha

- 1976 Orimattilan seurakunnan kokoontumismuotojen kehitys yhteiskunnallisten ja uskonnollisten muutosten keskellä vuosina 1880–1939. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Numminen, Marita

- 1964 Pihtiputaan herännäisyys ja lestadiolaisuus. – Pihtiputaan kirja. Pieksämäki.

Ojalehto, Hannu

- 1979 Sotilasppien asema ja rooli Suomen sodissa 1939–1944. Kirkkohistorian lisensiaattityö. HYTTK.

Paavolainen, Jaakko

- 1966 Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918. I ”Punainen terrori”. Diss. Helsinki.
- 1984 Väinö Tanner 3. Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936. Helsinki.

Pajari, Risto

1971 Talvisota ilmassa. Porvoo.

Pakkanen, Jorma

1960 Sortavalan renqvistiläisyys. Historiaa, luonnetta, henkilökuvia. Helsinki.

Peura, Leena

1977 Teuva, kahden herätysliikkeen seurakunta 1872–1957. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Pietiläinen, Johan

1966 Begreppet ”De förstföddas församling”. – Brevsamling från den laestadianska väckelsen. Från ca 1850–1966. Red. av Johan Pietiläinen. Hässleholm.

Pihkala, Erkki

1980 Lahden talouselämä. – Lahden historia. Hämeenlinna.

Pulkila, Uno

1947 Padasjoen historia. Jyväskylä.

Pulkkinen, Katri

1988 Ristiinan Mieluan menneisyyttä. Kansalaisopiston perinnepiirin pohjalta. Mikkeli.

Puukko, A. F.

1946 Suomalainen Raamattumme. Mikael Agricolasta uuteen kirkko-raamattuun. Helsinki.

Raittila, Pekka

1965 Albert Heikelin ja J. Fr. Thauvónin perheiden kirjeenvaihtoa 1800-luvulla. – SKHSV 52–53 (1962–1963). Forssa.

1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHST 74. Forssa.

1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Helsinki. Loimaa.

1977 Herätysliikkeet 1900-luvulla. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.

1982 Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885. SKHST 121. Loimaa.

1984 Esikoislestadiolaisuus Suomessa. – SKHSV 74 (1984). Loimaa.

Raninen, H. V.

1931 Hämeenlinnan kauppiasyhdistys vuosina 1881–1931. Hämeenlinna.

Rasila, Viljo

1977 Suomen poliittisen historian vuodet 1905–1919. – Suomen poliittinen historia 1809–1975. 2. osa. Vuodet 1905–1975. Porvoo.

1984 Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere.

Rinta-Tassi, Osmo

1986 Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. – Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki.

Routavaara, Akseli

1949 Kolme vuosikymmentä Kansallisen Kokoomuspuolueen vaiheita 1918–1948. Helsinki.

Saarnivaara, Uuras

1947 Amerikan lestadiolaisuuden eli Apostolis-luterilaisuuden historia. Ironwood, Mich.

Salervo, Olavi

1977 Eduskunnan järjestys- ja työmuodot 1907–1963. – Suomen kansanedustuslaitoksen historia X:l. Helsinki.

Schmidt, Wolfgang

1956 Gammallutherskt kyrkoliv i Egentliga Finland under 1800-talet. – SKHSV XLIII–XLIV (1953–1954). Helsinki.

Seppo, Juha

1992 Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1936–1946. SKHST 156. Jyväskylä.

Siltala, Juha

1985 Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Diss. Helsinki. Keuruu.

Sivertsen, Dagmar

1955 Laestadianismen i Norge. Diss. Oslo.

SKE

1982 Suomen kansanedustajat 1907–1982. Finlands riksdagsledamöter 1907–1982. Helsinki.

Soikkanen, Hannu

1961 Sosialismin tulo Suomeen. Diss. Turku. Porvoo.

1966 Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki.

1990 Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. – Kirkko ja politiikka. SKHST 153. Jyväskylä.

Steen, Adolf

1963 Johan Raattamaa – absolusjonen og førsteføddogmet. – Norsk teologisk tidsskrift.

Suolinna, Kirsti

1975 Uskonnonliikkeen asema sosiaalisessa muutoksessa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 203. Diss. Helsinki.

1982 Pohjoismaiden herätysliikkeet kansanliikkeinä. – Kirkkososiologia. Saarijärvi.

Suuronen, Marjatta

- 1971 Sinimusta-järjestö eli koululaiset politiikan pyörteissä. Suomen historian pro gradu -tutkielma. HYHL.

Syrjö, Veli-Matti

- 1976 Orimattilan historia II. Lahti.

Taipale, Pentti

- 1957 Piirteitä herätysliikkeistämme kutsumusajatuksista. Synodaalikirjoitus Lapuan hiippakunnan pappeinkokoukseen v. 1957. Vaasa.

Talonen, Jouko

- 1977 Juhani Raattamaan suhde kirkkoon vuosina 1847–1899. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. OYHL.
- 1979 K. A. Lohi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- 1982 Eräs ajankuva: esikoislestadiolaisten yhteiskunnallinen julkilausuma vuonna 1931. – SKHSV 72 (1982). Saarijärvi.
- 1985 Esikoislestadiolaiset ja puoluepolitiikka vuosina 1900–1940. – Scripta Historica IX. Oulu.
- 1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929. SKHST 144. Diss. Helsinki. Jyväskylä
- 1989 a Viron lestadiolaisuus 1886–1953. Studia Historica Septentrionalia 16. Jyväskylä.
- 1989 b Suomen esikoislestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1902–1929. – TA.
- 1990 Esikoislestadiolaiset ja lapuanliike 1929–1932. – Kirkko ja politiikka. SKHST 153. Jyväskylä.

Talvinko, Pirkko

- 1960 Lestadiolaisuus sosiaalisena liikkeenä. Sosiologian laudaturkirjoitus. HYVTTK.

Tanner, Teemu

- 1984 Kokoomuspuolueen suhtautuminen Isänmaalliseen kansanliikkeeseen 1932–1935. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. HYVTTK.

Tiainen, Irja

- 1969 Huomattavimmat seurakuntaelämässä vaikuttaneet ryhmittymät Pihtiputaalla vv. 1863–1968. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian laudaturtutkielma. HYTTK.

Turpeinen, Oiva

- 1980 Lahden alue ja väestö. – Lahden historia. Hämeenlinna.

Tuukkanen, Matti

- 1987 Lestadiolainen yhteisönmuodostus Haapavedellä vuoteen 1933. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Uola, Mikko

- 1982 Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944. Keuruu.

Wahlbäck, Krister

- 1968 Mannerheimista Kekkoseen. Suomen politiikan päälinjoja 1917–1967. Suom. Markku Järvinen. Porvoo.

Valkonen, Marjaana

- 1989 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK r. y. 1907–87. Helsinki.

Wallenius, Marita

- 1973 Eduskuntapapiston poliittinen toiminta valtiopäivien 1930–1932 aikana. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Wentin, Erik

- 1986 Laestadianismen i Svenska Österbotten. [2. p.] Lappeenranta.

Westeson, Hjalmar

- 1925 Lapin profeetan oppilaita. Suom. O. E. Hellemaa. Porvoo.

Virkkala, Oiva

- 1932 Porin seudun lestadiolaisuus. Pro gradu -tutkielma. HYTTK.
1945 Alkulähteille. Lappeenranta.

Virkkunen, Sakari

- 1974 Elias Simojoki. Legenda jo eläessään. Porvoo.

Wisløff, Carl Fr.

- 1971 Norsk kirkehistorie III. Oslo.

Voipio, Aarni

- 1931 Virsikirjakysymys. Suuntaviivoja tekeillä olevalle virsikirjan uudistukselle. STKSJ XX. Helsinki.

Vuola, Miika

- 1986 Piirteitä rovasti Feliks Lujasen elämästä ja elämäntyöstä 2. – Länsi-Suomen Herännäislehti 12/1986.

Vuollo, Martti

- 1979 Lestadiolaisuus Helsingissä 1900–1939. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Väyrynen, Leo

- 1988 Lestadiolaisuuden alkuvaiheista vuosisadan vaihteen hajaannukseen 1872–1905. – Hyvän Paimenen hoidossa. Helsingin Rauhan-yhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.

Zidbäck (myöh. Zidbeck), Aulis

- 1937 Lars Levi Laestadiuksen kristillisyyden-näkemys erityisesti silmälläpitäen Kristuksen seuraamisen ihannetta. Diss. Helsinki. Turku.

- 1940 Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemysten uudistajana. Turku.
- 1941 Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemykset ja suhde laestadiolaisuuden suuntamuodostukseen. Kysymys ”esikoisseurakunnasta”. Helsinki.
- 1942 Lars Levi Laestadius raittiustaistelijana. – Alkoholikysymys 3–4/1942.
- 1969 Raattamaan ja Lutherin pelastusoppien tarkastelua. Turku.
- 1985 a Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma. Juhani Raattamaa – opettaja ja sielunhoitaja. Jyväskylä.

Henkilöhakemisto

- Aalto, Uno 75
 Abrahamsson, J. O. 64
 Ahonen, Elis 118
 Ahonen, Joel 30, 36, 39, 44, 46, 55,
 57, 60, 63, 79, 83, 86, 90, 102–
 103, 117, 121, 123–126, 131, 140,
 143, 146, 150, 152–154
 Ahonen, Juho 30–31, 37, 44, 60, 64,
 152
 Alaputto, Aino 66
 Aleksanteri II 88
 Alkio, Adam 108, 110
 Andersson (myöh. Auramo), J. H. 30,
 63, 66, 87, 118, 126, 141, 152
 Annala, Jussi 133
 Appelqvist, Viktor 22, 33–34, 53
 Asikainen, Kusti 64

 Bakkejord, Petter 40
 Bergqvist, Olof 16
 Björkenheim, Edvard 99
 Björkman, Frans 83
 Björkman, Viktor 83, 121
 Björnholm, Janne 51–52, 153
 von Bonsdorff, Hj. 114
 Borg, A. G. 77

 Dubinskij, Yrjö 64, 152

 Eloranta, Uno 127–128, 141, 152–
 154
 Enqvist, K. L. 73
 Eugenie (Ruotsin prinsessa) 13

 Fager, Juho 52, 64, 152–153
 Fjeldal, Peder (P. O.) 18–19, 31, 38–
 40
 Grape, P. O. 17

 Gummerus, Aleksander 71
 Gummerus, Jaakko 70–71, 73, 129–
 130, 148
 Gummerus, Leo 131

 Haarala, Niilo 63
 Haarala, Selma 63
 Hackzell, Antti 111
 Hannula, Erkki 114
 Hartikka, Enok 66
 Hassinen, Juho 52, 97, 127, 153
 Havas, Wäinö 138
 Hedborg (myöh. Kailahti), Ernest 46,
 86, 88–90, 100, 105–116, 149–
 150
 Hedborg, Fanni 86
 Heideman, A. L. 17
 Heikinheimo, Mikko 102
 Heikkilä, K. O. 51–52, 118, 128
 Heinonen, K. J. 30, 87, 152
 Helanen, Vilho 119
 Helenius, Kalle 30, 46, 60–63, 66, 73,
 77, 79, 81, 83, 87, 93, 101–102,
 104, 117, 126, 128, 131, 139–140,
 151–154
 Helenius (myöh. Valtari), Tapani 139
 Helenius (o. s. Ahonen), Vilhelmiina
 61–62
 Helle, O. E. 64
 Herttua, Vihtori 88
 Hiekkasaari, Lauri 127, 153
 Hirvonen, Juho 41, 44, 47, 49–50, 52,
 55, 78, 84, 86–87, 91, 93, 97, 102,
 118–119, 144, 149, 153
 Hitler, Adolf 115
 Holm, Anders 30, 52, 65–66, 78, 86–
 87, 118, 127–128, 141, 151–153
 Holm, Esko 118
 Holmström, Ossi 111

- Hovila, Väinö 131
 Hulkko, Kullervo 138
 Hurmerinta, K. V. 101
 Hus, Jan 16
 Häkkinen, Antti 142
 Hämäläinen, Iivari 129
 Härmä, Aatu 33–35

 Ihalainen, Aaro 41, 64–65, 152
 Ihalainen, Juho 31, 42
 Ihonen, Joonas 66
 Ikonen, Heikki 127, 142, 153–154
 Ilmanen, Johannes 71
 Ilmari, M. 57
 Ingman, Lauri 135
 Isaksson, August 83, 121, 144–145

 Johansson, Gustaf 68–71, 73–75, 136, 148
 Johansson, J. V. 132
 Johnson, Salomon 137
 Joutsu, Yrjö 74
 Juhonpieti, Erkki Antti 21
 Jussila, O. H. 138
 Jääskeläinen, Otto 86, 127, 153
 Jönsson, Gunnar 16

 Kaila, Erkki 130
 Kallio, Kaiku 73, 131
 Kanastenmaa, Joonas 46
 Kares, K. R. 88, 98, 118, 120, 135–136
 Kari, Veikko 140, 148
 Kariniemi, Lauri 87
 Karisto, K. J. 127, 141, 153–154
 Kekoni, Heikki 93
 Kemppainen, Juho 129, 142, 154
 Kieri, Johannes 37–38
 Kilpeläinen, K. E. 100
 Kilpinen, K. 63
 Kinnunen, J. E. 52
 Kivisalo (o. s. Helenius), Olga 117
 Kivisalo, Väinö 117
 Koivisto, Iivari 88
 Kokkonen, Vilhelm 127, 142, 153
 Kolehmainen, Antti 22, 31, 33–35, 37, 39

 Kolkki, Emanuel 50
 Koller, Henrik 16
 Koponen, Taavetti 64
 Korhonen, Juho 152
 Koskimaa, Leevi 97
 Koskinen, J. O. 63
 Kosola, Vihtori 86, 88
 Krank, F. P. 71
 Kumpulainen, Juho 142, 154
 Kuokkanen, E. V. 90
 Kuoksu, Iisakki 19, 22–24, 31, 33–34, 42, 75, 83, 87
 Kupsus, Simo 64
 Kuula, Matti 21
 Kuuliala, Wiljo-Kustaa 116
 Kylänpää, Kustaa 72
 Kärki, Jaakko 66
 Kärki, Matti 49–50, 66–67, 78, 97, 127, 142, 149, 153–154
 Kärävä, Lauri 132

 Laestadius, Lars Levi 9, 12–13, 15–17, 41, 53, 97, 133, 138, 145, 149
 Lahikainen, Kaarlo 64
 Lahtinen, Artturi 132
 Lahtinen, Juho 63, 141, 152, 154
 Laitinen, Aatu 17
 Latvala, Kustaa 88
 Laukkanen, Juho 64
 Laukkarinen, Antti 49
 Lauri, K. A. 45, 51, 72, 116, 131, 134
 Lehtonen, Aleksi 130
 Lehtonen, Niilo 152
 Lehtonen, Oskari 116–117
 Leinonen, Artturi 86
 Lius, Viljo 119
 Lohi, K. A. 96–97
 Loimaranta, Sakari 131
 Lujanen, Feliks 135–136
 Luoma, Kalle 134, 146
 Luther, Martti 16–17, 30, 69, 95
 Lybeck, Allan 133
 Lyytinen, Matti 51
 Lähteenmäki, Aaro 106–108
 Lähteenmäki, H. 63
 Lähteenmäki, Oskari 42–43, 60–61, 63, 151

- Maapalo, Aino 129
 Maja, H. V. 73
 Malkamäki, Matti 98
 Mandellöf, W. A. 71
 Manner, Arvo 96
 Mannermaa, J. A. 130
 Marttala, Aapo 31, 33–34
 Marttiini, Janne 102
 Masalin (myöh. Maapalo), Emil 30,
 55, 63, 86, 103, 117, 126, 138,
 140, 143, 146, 152–154
 Matoniemi, Olli 37
 Metsäkangas, K. 101
 Mikkola, Yrjö 87
 Milén, Niklas 30–31, 34, 37, 42–43,
 77, 83–84, 138, 152
 Milén, Vilho (Ville) 110, 118
 Muinonen, Paavo 133
 Mäkelä, Ensio 137
 Mäkelä, H. O. 72
 Mäkinen, Eero 50
 Mäntyvaara, Jöns 14, 33–34, 39
 Mönkkönen, Tahvo 142

 Nattavaara, Israel 33
 Nenye, Emil 134
 Nieminen, Armas 118
 Nieminen, K. F. 63, 118
 Nieminen, Leevi 118
 Nieminen, Matti Vilhelm (Ville) 52,
 55, 83–84, 86–87, 90, 115, 118,
 139, 144, 146, 152–153
 Nieminen, Viljam 118
 Niku, Iisakki 19, 22–24, 26, 31, 33–
 34, 42, 75
 Nikulas, Hermann 21
 Nutti, Per Anders 18

 Oljemark, T. Hj. 114
 Oravala, Aukusti 49

 Paananen, Artturi 78, 141, 154
 Paananen (myöh. Linnavirta), Oiva
 119, 123, 139
 Paasikivi, J. K. 121–122
 Paavolainen, Erkki 96
 Palletvuori, Oskar 74, 139

 Parakka, Frans 19, 42, 83
 Partapuoli, Henrik 18
 Peltomaa, Frans 43–44
 Pennanen, Pekka 50
 Pihkala, Martti 104
 Poromaa, Iisakki 18
 Puhakka, Jaakko 52, 78, 127, 142,
 153–154
 Purnu (alk. Vettasjärvi), Joonas 10,
 12, 14–19, 21–22, 33, 35, 41, 53,
 75, 149
 Puukko, A. F. 139

 Raattamaa, Juhani 9–10, 12–15, 18–
 19, 21, 38–39, 41, 54, 138, 149
 Rantanen, Evald 30–31, 83–84, 87,
 152
 Rantanen, Juho 30, 152
 Rautiainen, D. J. 57
 Reponen, Eeva 126, 141, 151, 153–
 154
 Reunamo, Seth 129
 Riipinen, Hilja 88
 Romppanen, Antti 142, 154
 Runeberg, J. L. 122
 Rustholkarhu, Joonas 64–65, 83, 118,
 120, 129, 146, 152
 Rustholkarhu, Mikko 129
 Ruusula, Ruth 129
 Råbergh, Herman 70
 Räisänen, Yrjö (pakinoitsija Sasu Pu-
 nanen) 102

 Saastamoinen, Otto 129
 Salminen, O. A. 72, 133
 Salminen, Rickhard 64, 119
 Salminen, Simo 119, 126, 140, 154
 Salonen, Hilja 118
 Salonen, Sanna 63
 Salonen, Siiri 129
 Salonen, Ville 108
 Salonen, Väinö 63
 Salonen-Westerlund, Sanni 141
 Sarasto, E. A. 72
 Sarviala, Arvi J. 142
 Saukkonen, Aini 129
 Seppänen, Heikki 48, 152

- Setälä, E. N. 122
 Setälä, E. O. 71
 Simojoki, Elias 119–120
 Simolin, Hjalmar 61, 63–64
 Simolin, Juho 22, 54, 60–61, 65–66, 131, 151
 Sipponen, Jalmari 108
 Sirenius, Sigfrid 97
 Sivonen, Juho 142, 154
 Snellman, J. V. 122
 Stenbäck, K. E. 72
 Stålnacke, Isak 83
 Stöckel, J. P. 83
 Suksi, Jafet 117
 Sundström (Salmiala), Bruno A. 122–123
 Sunila, J. E. 96, 99–100
 Sunna, Nils 18
 Suolahti, Hugo 51
 Suominen, Johan 152
 Svinhufvud, P. E. 93–94, 101, 108, 110, 149
 Svinhufvud, Rafael 113–114

 Takala, Lauri 95–96
 Takkinen, Juho 17, 26
 Tanner, Väinö 123–124
 Tapaninen, L. P. 108
 Tenhunen, Olli 119
 Teräsmä, K. N. 132
 Tienari, Matti 134
 Tikkanen, Abraham 32
 Toivonen, Kaarlo 31, 152
 Toivonen, Manasse 78, 141, 154
 Toivonen, Urho 66
 Tolvanen, Antti 64, 141, 154
 Tukia, Matti 132

 Tukiainen, Arvi 133
 Tuovinen, A. J. 77, 131–132, 148

 Vainikka, Antti 64, 141, 154
 Vainio, O. V. 52, 127–128, 153
 Valkama, Oskari 51, 53, 67, 69–70, 73–74, 78, 86, 98, 127–128, 153
 Wallenius, K. M. 96
 Waltari, Mika 63
 Varis, Otto 37, 71
 Vatanen, Helena 41
 Vehmanen, H. V. 133
 Vesterinen, Lauri 142, 154
 Vesterinen, S. N. (Svante) 31, 64, 83, 86, 93, 102, 132, 134–136, 138, 148, 152
 Wettainen, Tekla 137
 Vettasjärvi, E. S. (Samuel) 19, 22, 33–34, 42, 53
 Viitakangas, Y. V. 87
 Wikström, M. V. 73, 131
 Viljanen, Alma 129
 Viljanen, Paavo 138
 Virkkunen, Artturi H. 51
 Wirman, Maria 45
 Virtamo, J. 101
 Virtanen, A. A. 132
 Vuorimaa, Artturi 88
 Väänänen, Antti 127, 142, 153–154

 Uskoski, Matti 37

 Ylinen, A. 63

 Zidbäck (myöh. Zidbeck), Aulis 77–78, 91, 93, 98–99, 101, 121–123, 126, 136–140, 147

Paikkakuntahakemisto

Alakainuu (Nederkalix) 19

Antrea 22, 24, 140

Artjärvi 23

Asikkala 23, 71–72, 87

Aunus 146

Calumet (Mich) 17, 71

Dragsfjärd 24

Eno 24–25, 29–31, 41, 48–53, 66, 77–
79, 81–82, 87, 97, 127, 131–132,
142, 147–148, 153–154

Forssa 26

Haapavesi 25

Hamina 24

Hanko 22

Heinola 80, 107

Heinävesi 77

Helsinki 11, 21–22, 24–27, 29–31, 34,
41, 43, 58, 64, 70, 81–82, 85–86,
88, 104, 110–113, 115, 118, 122,
139, 147, 152

Hollola 61

Honkilahti 24, 72, 133

Huittinen 24

Hämeenlinna 22, 24, 29, 64, 70, 73,
81–82, 116, 130, 140–141, 152,
154

Hämeenlinnan mlk 52, 127–128, 152–
153

Iisalmi 94

Imatra 22, 24, 29, 82

Impilahti 80

Jellivaara 14–17, 19–22, 24, 27, 32–

33, 35, 38–40, 43, 58

Joensuu 24, 29, 49–50, 61, 64, 81–82

Jokkmokk 19

Joutseno 24

Jukkasjärvi 17, 19, 27

Jurva 24, 81, 87

Jämsä 23, 81, 123

Kaaresuvanto 14, 27

Kangasniemi 26

Karhula 24

Karhumäki 146

Karjoki 25

Karinainen 24, 51–52, 66, 81, 118,
128, 132

Karjala (Tl.) 80, 132, 140

Karkku 24

Keitele 25, 81, 86, 127, 130, 132, 153

Kemi 25, 88, 108

Kesälahti 50

Kiikka 24, 68, 73

Kittilä 19

Kivijärvi 71

Kokemäki 24, 71

Kontiolahti 24, 49–50

Koski (Hl.) 25, 61

Kotka 22, 81, 128

Kouvola 44

Kristiinankaupunki 25

Kuhmoinen 23, 31, 44, 152

Kullaa 80

Kuopio 25, 68, 77, 149

Kuortane 120

Kurikka 25

Kymi 24

Käkisalmi 107

Lahti 9, 11, 22–23, 25–31, 34, 37, 42,
46–48, 54, 59–64, 66–67, 70, 73,

- 77–79, 81–82, 87, 91, 94, 96, 98–99, 101–104, 108, 110, 112, 117–122, 124–131, 134, 137–138, 140–143, 145–150, 152–154
- Laihia 25
- Lammi 23, 25, 46
- Lannavaara 13, 17
- Lappee 64, 131, 152
- Lappeenranta 22, 24, 27, 29, 64, 73, 81–82, 118, 126, 129–131, 141, 148, 150–151, 153–154
- Lapua 85–86, 105, 133, 149
- Leppävirta 25, 44
- Liekka 25, 50, 66, 81
- Loimaa 88
- Loviisa 24, 43, 60, 64
- Luopioinen 23
- Maaria 127, 141, 153–154
- Malmivaara (Jellivaarassa) 15, 21
- Mikkeli 25, 64, 82–83
- Myrskylä 23
- Mäntsälä 90, 96–97, 107, 116
- Naantali 93
- Noormarkku 80
- Nousiainen 80
- Nurmes 49
- Ofoten 19, 27
- Orimattila 23, 30–31, 34, 37, 43, 71, 84, 99, 131, 152
- Oulainen 80
- Oulu 25, 29, 31, 81–82, 88, 130, 152
- Outokumpu 50
- Padasjoki 23, 27–31, 44–45, 51–53, 66, 70, 72, 78–79, 81–84, 86–87, 103, 115–116, 118, 127–129, 131, 141, 147, 152–154
- Pajala 19, 27, 145
- Parakka (kylä) 33
- Pielavesi 25
- Pielisjärvi 50
- Pihtipudas 11, 25, 27, 29, 51–52, 58, 70–71, 81–82, 87, 118, 120, 127, 129, 132, 141, 153–154
- Pirkkala 24
- Polvijärvi 25, 44, 47, 49, 52, 55, 78, 84, 87, 98, 153
- Pori 24, 27, 29, 66, 68, 72, 80–82, 107, 118
- Porin mlk 80
- Pornainen 138
- Porvoo 70
- Pyhäjoki 25
- Pyhäselkä 25
- Pälkjärvi 80
- Pälkäne 24
- Raahe 88
- Reisjärvi 25, 127–128, 142, 153–154
- Riihimäki 128–129
- Ristiina 25, 48, 66, 152
- Rovaniemi 88
- Ruskeala 25
- Savitaipale 24
- Seinäjoki 80, 116
- Sortavalan mlk 26
- Svappavaara (kylä) 19
- Sysmä 23, 31, 84
- Syväri 146
- Taipalsaari 24
- Taivassalo 24, 72, 133
- Tampere 21–22, 24–25, 27, 29, 32, 34–36, 43, 48, 58, 70, 72, 81–82, 105, 107–108, 113, 115, 130, 148, 152
- Teisko 24, 86
- Terijoki 41
- Teuva 11, 24–25, 27, 29, 51, 53, 67, 69, 73–74, 78, 81–83, 87, 98, 118, 127–128, 133, 153
- Tiukka (Tjock) 25–26
- Tornio 88
- Tukholma 22
- Turku 22–25, 27, 29–30, 64, 70, 81–83, 112, 134, 136, 138, 141, 147, 152
- Tuulos 25
- Tyrvää 24

- Vaasa 24
Valtimo 80
Vanaja 73
Varkaus 107
Wien 108
Viipuri 21–22, 24–25, 27, 29–30, 43,
46, 64, 81–82, 86, 105, 118, 129–
130, 141, 143, 146–147, 152, 154
Viitasaari 25, 89, 107
Virrat 25
Vittangi 19, 22–23
- Worms 17
Ulvila 80
Urkala 23
Utajärvi 80
Ylikainuu (Överkalix) 19
Äyräpää 25
Äänislinna (Petroskoi) 146

Summary

Jouko Talonen: First Born Laestadianism in the Finnish society between 1900 and 1944

The emergence of the so-called First Born Laestadians occurred at the turn of the 20th century, as a result of the great split within the Laestadian movement, creating a group of Laestadians with a strong attachment to the traditions of the mother movement. The First Born organised themselves around the Old Laestadian Christian Society (Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys), founded in Lahti in 1921, and gained the largest amount of support in Southern Häme, the city of Lahti being the centre of the movement from the very beginning. In the early 1900's, the First Born could claim to have 1,000–2,000 followers in Finland, but, by the end of the 1930's, the number of followers had doubled, with certain cities in the south of Finland (Helsinki, Turku, Viipuri, together with Lahti) and some agricultural communities such as Padasjoki in Southern Häme and Eno in Northern Karelia, in particular, being centres of strong support. Padasjoki could claim to have the largest share of the population favouring the movement, the percentage of the First Born reaching 6 % in the late 1930's and the early 1940's. At the same time, 5 % of the inhabitants of Eno and Karinainen supported the First Born. One third of the First Born lived in Southern Häme, and one fifth in Lahti, in particular.

From the very beginning, the First Born laid a special emphasis on the leadership of the laity in the life of the revivalist movement, eagerly submitting themselves under the authority of the 'elders' of the Swedish Lapland. In comparison with the other groups within the Laestadian movement, the First Born clearly cherished a more ascetic

and rigorous form of life style, the amount of rigorism varying, however, from one community to another.

The relationship with the Evangelical-Lutheran Church was influenced by the strong group identity among the First Born, together with a view derived from the Laestadian heritage that emphasized the significance of the movement as 'the chosen few'. The First Born did, therefore, recognize the importance of the Church as the Christian authority in charge of the sacraments and the Christian teaching of the nation, simultaneously laying claim to a special religious significance of their own group.

During the time covered by this paper, only two members of the Lutheran clergy were active in the movement, Reverend Aulis Zidbäck in Lahti for a couple of years in the late 1920's and early 1930's, and Reverend Veikko Kari since 1941. In addition to these two, the vicar of Eno, Reverend A. J. Tuovinen, came into a short-lived contact with the First Born at the end of the 1920's. The scarcity of clergymen active in the movement resulted in the situation where the clergymen in each local community were the ones to perform the church ceremonies for the First Born, the presence of the few individual pastors within the movement not being able to cause any changes in the organisation so strongly based on the leadership of the laity.

The strong criticism against the Lutheran clergy and the practices of the church which was clearly prevalent among the First Born in the early stages of the movement did weaken in some respects in the 1930's, when the movement showed some opening towards the church, especially due to the work of preacher S. N. Vesterinen. This, in turn, could be seen in the more active participation in the council work in the local parishes, the rise in activity being at first noticeable in the rural communities, and, in particular, after the Civil War (1918). The First Born gained their first seats in the parish council of Lahti in 1928, and during 1932–1939 they occupied one sixth of the seats. In addition to Lahti, the First Born in Eno played a significant role in the administration of their local parish. During the time covered by this paper, between 1900–1944, 21 seats in the parish

councils of various parishes were occupied by the First Born, a third of these belonging to preachers active in the movement. From 1932 onwards, Lappeenranta joined Lahti as a urban parish with the First Born represented in the church council. In 1932, the first female representatives of the movement were elected into the parish councils.

The Lutheran clergy had some reservations about the movement up until the 1920's, with Archbishop Gustaf Johansson showing no signs of rejecting these views even then, whereas Jaakko Gummerus, the Bishop of Tampere, represented a more favourable attitude. In general, the clergy valued the fact that the First Born stayed in contact with the Church, and they regarded the sharing of the sacraments as a firm bond between the First Born and the local parish. In Lahti, the relations between the clergy and the First Born were especially friendly. On the outskirts of the movement, as in Western Finland, the vicars had a more reserved attitude and paid attention to the isolationism prevalent among the First Born.

From the very beginning, the political profile of the First Born was characterized by a strong attachment to a patriarchal and conservative view of society, carrying on the tradition inherent in the political and ideological thinking of Lars Levi Laestadius, Juhani Raattamaa, and Joonas Purnu. As a result of this, certain influential members of the movement took a cautious stand on the General Strike in 1905. In 1907, when the elections for the new parliament with a single chamber were ahead for the first time, the First Born were the only religious group in the country which came to a decision to give their unified support to the Old Finnish Party. The conservative attitude in political matters and the subservience to the authorities were also apparent in the reaction towards the Civil War in 1918, during which the First Born as a whole supported the whites. With the emergence of new parties, the majority of the First Born gave their support to the National Coalition Party, with the result that in the Eastern voting district in and around Kuopio during the parliamentary elections of 1920, two of the candidates of the National Coalition Party had a connection with the First Born – teacher-cum-preacher Juho Hirvonen (in 1919, 1924), and farmer Matti Kärki (in 1924).

The First Born were, in general, in favour of the anti-Communist aims of the uprising that originated in Lapua in 1929, but were against the use of violence adopted by the Lapua Movement. During the Midsummer Convention in Lahti in 1931, The Old Laestadian Christian Society issued a proclamation expressing an agreement with the anti-Communist aims of the Lapua Movement and a demand for a strict order in the society. The statement was presented to President P. E. Svinhufvud, and it aroused a public debate especially in the press supporting the political right and the Lapua Movement. In the beginning of the 1930's, the First Born participated in the hot political debate of the period, expressing strong views in favour of the Prohibition. Their views, which originated from the Laestadian tradition advocating complete abstinence, were not entirely in accordance with the policies and goals of the political right and the majority of the most influential members of the Lapua Movement.

One of the major figures in the Finnish political life in the beginning of the 1930's was a bricklayer called Ernest Hedborg, who was not only involved with the First Born, but also an active member of the Lapua Movement and the union of right wing workers, The Free Union of Workers (Vapaa työväenliitto). Hedborg, who also participated in the preparatory stages taking place before the foundation of the IKL (the Patriotic Movement of the People, *isänmaallinen kansanliike*), ran for parliament in the 'heated' elections in 1930, as well as for the electoral college for the presidential elections of 1931, but it did not take long before he was moved aside both from the union and from political life in general. The Free Union of Workers gained support especially among the First Born in Lahti, but the other organisations into which Hedborg channelled his political activity, that is the National Party of Workers (*kansallinen työväenpuolue*) and the Patriotic Party of the People (*isänmaallinen kansanpuolue*), did not find favour among the First Born.

The Patriotic Movement of the People, the IKL (*isänmaallinen kansanliike*), which was founded in 1932, competed successfully against the National Coalition for the votes of the First Born especially in the voting district of Southern Häme. The IKL did find

supporters among the First Born in various parts of the country, but it was in Lahti that the IKL youth organisation (initially called 'the blueblacks' and, later, 'the black shirts') managed to win the hearts of many youngsters in the First Born community, which was not favoured by many older members of the community. This led to the meeting arranged at the prayer house in Lahti in 1937, which voiced its concern and expressed the wish that the youngsters would leave the extremist right wing youth movement. The competition between the IKL and the National Coalition was also apparent in the parliamentary elections in 1939, the IKL being not pleased with the fact that Joel Ahonen ran for the parliament representing the National Coalition Party. The Board of the Old Laestadian Christian Society expressed its stand on the political activity which had risen among the followers of the movement, warning the members against an active involvement in the political life, and at the same time advocating subservience to the authorities. This may well be interpreted, at least in some respects, as a line drawn against the extreme right.

The Winter War (1939–40) and the Continuation War (1941–1944) were seen by the First Born as a battle for the protection of the home, country, and religion. The two wars were also sometimes regarded from an eschatological point of view, but, in general, the First Born agreed with the interpretation widely accepted within the Lutheran Church which saw the Winter War, in particular, as an act of defending the Christian culture against the 'barbarism' and atheism of the East.

Some members of the movement were active in the political life of the municipalities as early as during the time of autonomy, but it was after the Civil War, in 1919, that the First Born began to participate in the work of the municipal councils, the first ones being elected mainly in the rural communities. Lahti and Lappeenranta were the only towns which had elected representatives of the First Born into their municipal councils, taking place from 1930 onwards. During 1919–1944, altogether 21 municipal councillors were elected from among the First Born, the majority of whom represented the Moderate Right or the IKL, and were also lay preachers, the position

of a preacher carrying usually a certain social standing with it. The first woman from among the First Born to get involved in municipal administration was Eeva Reponen, who was elected into the municipal council of Lappeenranta in 1940.

The ascetic-rigouristic tradition of the First Born left little room for cultural or artistic aspirations and many other forms of intellectual activity, whereas, in contrast, it offered much more encouragement for those willing to apply their talents in the world of business and private enterprise. Many members of the movement followed the inclination to start a small or large business of their own for the additional reason that the towns in the south of Finland were a good place to do so. The Lutheran way of thinking emphasizing the calling of a Christian was combined by the First Born with the ascetic-rigouristic life style practised among them. The result could be seen in their lives, which were examples of thriftiness and a desire to be self-supporting, lead by hard-working people who directed their efforts into making their businesses successful. The most influential businessmen involved with the movement were Juho Simolin from Lahti, Oskari Lähteenmäki, Kalle Helenius (in the bakery business), and Anders Holm from Padasjoki.

The attitudes of the First Born towards the society experienced two significant periods of change during the years in question, these changes meaning an opening up and a break away from the initial isolationism. The first changes took place after the Civil War in 1918, when the First Born began to participate in the work of the municipal and parish councils, and the second stage showed a strengthening of the work in the councils in the 1930's, when the relationship with the Lutheran Church also began to warm up. In general, one can say that the economic activities which the First Born engaged themselves in caused the movement to widen its views about the society around it. In the 1930's, the movement also gained a wider acceptance from the right wing circles of the Finnish society and the Lutheran Church than what had been the case before.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisuja – Finska Kyrkohistoriska Samfundets publikationer

Vuosikirja – Årsskrift

19–20	1929–1930	62–63	1972–1973
33–34	1943–1944	64–67	1974–1977
35–36	1945–1946	68–69	1978–1979
37–38	1947–1948	70–71	1980–1981
39–40	1949–1950	72	1982
41–42	1951–1952	73	1983
43–44	1953–1954	74	1984
45–47	1955–1957	75	1985
48–51	1958–1961	76	1986
52–53	1962–1963	77	1987
54–57	1964–1967	78	1988
58–59	1968–1969	79	1989
60–61	1970–1971	80–81	1990–1991

Toimituksia – Handlingar

- 44:2 *Jaakko Gummerus* Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet
 47. *Xenia Ruuthiana*
 48. *Ernst Newman* Edvard Björkenheim och den ”frikyrkliga” väckelsen i Finland I
 50:3 *Lars Levi Laestadius* Dårhushjonet 3
 53. *Eira Paunu* Torsten Thure Renvall
 54. *Hilja Niemi* Suomalaisen virsikirjan uudistaminen vuoden 1886 viralliseksi virsikirjaksi
 61. *Mikko Juva* Valtio­kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. 2. p.
 63. *Nils Näsman* Baptismen i svenska Österbotten 1868–1905
 66. In arce et vigilia. Studia historico-ecclesiastica in honorem Ilmari Salomies
 67:1 *Yrjö Blomstedt & Eero Matin­olli* Turun hiippakunnan paimen­muisto 1554–1809 I (Ahlainen–Hailuoto)
 69. *Pentti Lempiäinen* Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla
 70. *Martti Parvio* Canon Ecclesiasticus
 71. *Eeva Ojanen* Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla
 72. *Pentti Laasonen* Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana
 73. *Pentti Lempiäinen* Piispan- ja ro­vastintarkastukset Suomessa ennen isoa­viahaa
 74. *Pekka Raittila* Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia
 75. *Kalevi Tamminen* Kansakoulun uskonnon opetus­suunnitelma vuosina 1912–1939

77. *Bill Widén* Prästmötet i Åbo stift 1629–1864
78. *Taimo Iisalo* Suomen koulujen uskonnonopetus 1843–1883
79. *Juhani Veikkola* Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914
80. *Oiva Virkkala* Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhäliike
81. *Seppo J. Salminen* Johannes Raumannus
82. *Voitto Setälä* Suomalaista kirkollista idänpolitiikkaa 1917–1944
83. *Pentti Laasonen* Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa
84. *Olavi Rimpiläinen* Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa
87. *Maija Rajainen* Luterilaisuus Venäjän valtikana alaisena
88. *Åke Sandholm* Kyrkan och hospitalshjonen
89. *Mikko Mielonen* Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859–1886
90. *Pentti Lempiäinen* Turun hiippakunnan tarkastuspöytäkirjat isonvihan ajalta
91. *Maija Rajainen* Naisliike ja sukupuolimoraali
92. *Simo Heininen* Marcus Henrici Helsingius
93. *Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen*
95. *Kyösti Väänänen* Vanhan Suomen papisto
96. *Kyösti Väänänen* Pappissivistys Vanhassa Suomessa
97. *Pekka Halmesmaa* Kirkkokuri murroksen kynnyksellä
98. *Mauri Larkio* Papisto ja raittiuskysymys kieltolain voimassaolon aikana v. 1919–1932
99. *Harri Heino* Hyppyherätys – Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä
100. *Aune Jääskinen* The Icon of the Virgin of Tikhvin
105. *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*
106. *Seppo J. Salminen* Enevaldus Svenonius I
107. *Olavi Rimpiläinen* In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papin- virkojen hoito isonvihan aikana Suomessa
108. *Kaarlo Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918
109. *Pekka Halmesmaa* Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa
110. *Kirsti Kena* Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922
111. *Pirkko Lehtiö* Uskonnonopetusta ilman koulua. Evankelisen kristinuskon- opetuksen aseman ja sisällön kehitys Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1959
112. *Markku Heikkilä* Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa
114. *Nils Näsman* Carl Gustaf Ottelin
115. *Manuale seu Exequiale Aboense 1522. Editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio*
116. *Jukka Paarma* Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604
117. *Spiritus et institutio ecclesiae. Libellus in honorem Erkki Kansanaho*
118. *Juhani Veikkola* Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918
119. *Mikko Reijonen* Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917–1922

120. *Matti Taipale* Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627–1763
121. *Pekka Raittila* Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885
122. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa I
123. *Kari Vappula* Sotilaspapin virka Suomen ruotujakoisessa sotaväessä 1812–1880
124. *Pentti Laasonen* Papinvirkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana 1690–1713
125. Collegium scientiae. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin
126. *Hannu Mustakallio* Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907
127. *Juha Seppo* Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930
128. *Keijo Plit* Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa
129. *E. I. Kouri* Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla. Ericus Ericin Postillan lähteet
130. *Esko Koskenvesa* Synodaalikokous Porvoon hiippakunnan hallinnossa 1723–1870
131. *Eija Köntti* Taistelu nuorisosta. Nuorisonvihkimyksen ja konfirmaation välinen problematiikka Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1964
132. *Kauko Pirinen* Schaumanin kirkkolain synty
133. *Kyllikki Tiensuu* Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863
134. *Seppo J. Salminen* Enevaldus Svenonius 2
135. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa 2
136. *Timo Junkkaala* Hannulan herätys. Tutkimus Lounais-Suomen lähetysherätyksestä 1894–1914
137. *Immo Nokkala* Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910
138. *Kaarlo Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721–1809
139. *Reijo E. Heinonen* Aineenopettajakoulutus kulttuuripolitiikan ristivedossa
140. *Ruth Franzén* Studentekumenik och väckelse. Finlands kristliga studentförbund i internationell brytning 1924–1950
141. *Esko Kilpi* Kirkon antama alkuopetus Turun hiippakunnassa 1866–1921
142. *Eila Helander* Naiset eivät vaienneet. Naisevankelistainstituutio Suomen helluntailiikkeessä. 2. p.
143. *Simo Heininen* (ed.) Paulus Juusten, Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium
144. *Jouko Talonen* Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929
145. *Kari Mäkinen* Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930

146. *Kari Vappula* Sotilasapin virka Suomen asevelvollisessa sotaväessä 1881–1905
147. *Simo Heininen* Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta
148. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa 3
149. *Jaakko Ripatti* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja kansainvälinen politiikka 1944–1946
150. *Aila Lauha* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917–1922
151. *Jyrki Knuutila* Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629
152. *Esko Jossas* Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitikko 1863–1899
153. *Kirkko ja politiikka*. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990
154. *Juha Seppo* Kansainvälinen vapaa-ajattelijaliitto 1880–1905
155. *Hannu Mustakallio* Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisut 1895–1991
156. *Juha Seppo* Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1936–1946
157. *Der Pietismus in seiner europäischen und aussereuropäischen Ausstrahlung*
158. *Teologia kirkossa ja yhteiskunnassa*
159. *Aila Lauha* Suomen kirkon kansainväliset suhteet 1923–1925
160. *Martti Takala* Lex Dei – Lex Politica Dei. Lex Politica -teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö
161. *Suomalaisen eksegetiikan ja orientalistiikan juuria*
162. *Martti Parvio* (toim.) Confessio Fidei
163. *Jouko Talonen* Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900–1944

Näitä teoksia myydään kirjakauppojen välityksellä. Seuran jäsenet saavat julkaisut edulliseen jäsenhintaan tilaamalla ne suoraan Tieteellisten seurain Tiedekirjamyymälästä, puh. 90-635 177, os. Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki. Jäseneksi ilmoittautumisia ottavat vastaan seuran sihteeri dos. Hannu Mustakallio ja apulaissihteeri teol. maist. Outi Leppä, os. PL 48 (Fabianinkatu 7), 00014 Helsingin yliopisto.

Dessa böcker erhålles via alla bokhandlar. Samfundets medlemmar kan få publikationerna med rabatt, om de beställes från Vetenskapliga samfundens Vetenskapsbokhandel, tel. 90-635 177, adress Kyrkogatan 14, 00170 Helsingfors. Samfundets sekreterare emottar anmälningar som medlem i Samfundet. Sekreteraren är doc. Hannu Mustakallio och biträdande sekreterare teol. mag. Outi Leppä, PB 48 (Fabiansgatan 7), SF-00014 Helsingfors universitet, Finland.

Jouko Talosen vuonna 1988 ilmestynyt väitöskirja käsitteli Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallista profiilia 1905 - 1929. Teos ilmestyi Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimitusten sarjassa (nro 144).

Dosentti Talonen jatkaa lestadiolaiseen herätysliikkeeseen kohdistuneita tutkimuksiaan. Tällä kertaa hän tarkastelee 1900-luvun alussa omaksi ryhmäkseen eriytynyttä esikoislestadiolaisuutta. Tekijä selvittelee pääosaltaan Etelä-Suomessa vaikuttaneen esikoisuuden suhdetta suomalaiseen yhteiskuntaan ja luterilaiseen kirkkoon vuosisadan alusta toisen maailmansodan päättymiseen.

Teos on ensimmäinen suomenkielinen esikoislestadiolaisuutta koskeva monografia. Se sisältää runsaasti tämän lestadiolaisryhmän levineisyyttä ja toiminnallista kehitystä koskevia yksityiskohtia. Ryhmän paikkeuksellinen kiinteyden on ilmennyt myös varsin yhtenäisenä poliittis-yhteiskunnallisena käyttäytymisenä.

Tutkimus tuo esille uusia mielenkiintoisia näkökulmia mm. 1930-luvun kiihkeän poliittisen kehityksen uskonnolliseen taustaan.

S U O M E N K I R K K O
H I S T O R I A L L I N E N S E U R A

I S B N 9 5 1 - 9 0 2 1 - 9 3 - 0

9 789519 021935